

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Видання 3-тє,
змїнене
й доповнене*

Методика навчання української мови в школі :
Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти / вид.
3-тє, змінєне й доповн. / автор-укладач О. О. Малєнко.
Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2025. 160 с.

Основи методики навчання української мови в школі для студентів філологічних факультетів (спеціалізація «українська мова та література»):

- терміни загальної методики навчання мови (лінгводидактики);
- традиційні й новітні методи навчання мови;
- модельні програми з української мови для 5 класу НУШ;
- календарно-тематичне планування;
- розробки уроків та позакласних заходів;
- методичні рекомендації;
- методичні статті, тести.

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Кафедра українознавства і лінгводидактики
імені професора О. Г. Муромцевої

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Видання 3-тє, змінене й доповнене

Харків — 2025

УДК 808.3. – 07
ББК 811.411.19

Ухвалено на засіданні кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди (протокол № 10 від 27.06.2025)

Автор-укладач:

Маленко О. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
українознавства і лінгводидактики імені професора О. Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Ско-
вороди

Рецензенти:

Голобородько К. Ю., доктор філол. наук, професор, декан українського
мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка Хар-
ківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сково-
роди;

Румянцева-Ляхтіна О. О., доктор філософії, старший викладач кафедри
методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія непе-
рервної освіти», учитель української мови та літератури вищої категорії

Методика навчання української мови в школі : Навчальний
посібник для здобувачів вищої освіти / вид. 3-тє, змінєне й доповн. /
автор-укладач О. О. Малєнко. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди,
2025. 160 с.

У посібнику вміщений теоретико-практичний матеріал для озна-
йомлення студентів із основами методики навчання української мови
в школі, зокрема подані терміни загальної методики навчання мови
(лінгводидактики), традиційні й новітні методи навчання мови, огляд
модельних програм з української мови для 5 класу НУШ, календар-
но-тематичне планування з української мови в 5 класі за модельною
програмою Н. Голуб, О. Горошкіної; представлені розробки уроків та
позакласних заходів з української мови, методичні рекомендації щодо
написання формального й вільного есею, методичні статті, тести.

Для студентів філологічних факультетів (спеціалізація «українська
мова та література»).

© Малєнко О. О., 2025

© Макєт Т. Лисичєнко, 2025

ЗМІСТ

I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	4
Лінгводидактика як загальна методика навчання мови	4
Персоналії української лінгводидактики	7
Поняттєвий апарат лінгводидактики. Основні терміни методики навчання мови	11
II. ТЕХНОЛОГІЇ, МЕТОДИ, ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	23
Традиційні методи навчання мови	23
Технології, методи й прийоми інтерактивного навчання	24
Технології формування аналітичного й критичного мислення	28
III. ПРОГРАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ	33
Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи»	36
IV. КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	59
V. УРОК ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ	75
Універсальна класифікація уроків української мови (типи уроків)	75
Структура уроків різних типів	75

Розробки уроків різних типів	78
Аналіз сучасного уроку мови	111
VI. ЕСЕЙ ЯК ТВОРЧА РОБОТА ФОРМАЛЬНОГО ТА ВІЛЬНОГО ТИПУ	115
VII. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	134
Позакласний захід з української мови	135
VIII. ЛАБОРАТОРІЯ МЕТОДИЧНОГО ДОСВІДУ ВЧИТЕЛЯ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НОРМ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ В МОВНІЙ ОСВІТІ НУШ	140
IX. ЛІТЕРАТУРА З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	154

I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ЯК ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОВИ

Лінгводидактика (загальна методика навчання мови) вивчає теоретичні основи методики, у яких розглядаються загальні відомості навчання мови. Конкретна методика розглядає шляхи й способи реалізації змістових ліній програм з української мови й досліджує особливості вивчення різних її розділів (фонетики, лексикології й фразеології, граматики, практичної стилістики, риторики).

Методика навчання української мови — наука, що досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних рівнів мови, визначає і вмотивовує засоби передачі мовних знань учням і формування в них мовно-комунікативних умінь та навичок.

Об'єкт методики навчання української мови — процес навчання української мови в закладах загальної середньої освіти; *предмет* — форми пізнавальної діяльності учнів; технології, методи, прийоми навчання української мови.

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ

Загальнодидактичні засади

- **Науковість** — застосування в навчальному процесі перевірених й усталених у науці фактів та положень, використання термінопонять, властивих певній сфері знань.
- **Системність** — будь-яке явище розглядається як елемент відповідної системи, як системне утворення взаємопов'язаних елементів, об'єднаних у єдине ціле.
- **Наступність** — реалізація логічно-послідовного зв'язку між складниками змісту навчального матеріалу.
- **Перспективність** — передбачає навчання, що ґрунтується на засвоєнні попереднього навчального матеріалу і його зв'язку з наступним обсягом знань.

- **Зв'язок теорії з практикою** — передбачає органічне поєднання в процесі навчання викладу теоретичного матеріалу та його практичного опрацювання у вправах, завданнях, тестах.
- **Наочність** — аудіовізуальні й технічні засоби навчання, що сприяють полегшенню сприймання й засвоєння навчального матеріалу.
- **Доступність** — зміст, обсяг, форми подання матеріалу відповідають віковому та індивідуальному потенціалу учнів.
- **Свідомість** — свідоме розуміння учнями мети навчання, сприймання й засвоєння навчального матеріалу, уміння застосовувати набуті знання на практиці.
- **Міжпредметні зв'язки** — актуалізація в змісті навчальних дисциплін взаємозв'язків між різними науковими галузями.

Загальнопедагогічні засади

- **Гуманізація** — спрямованість змісту освіти на формування гуманних стосунків у суспільстві як загальнолюдську цінність.
- **Єдність національного та загальнолюдського** — реалізація соціокультурного й ціннісного компонента в змісті освіти, зокрема національних та загальнолюдських культурних, духовних, етичних цінностей.
- **Розвивальний характер навчання** — спрямування навчального процесу й пізнавальної діяльності на розвиток інтелектуальних, емоційно-чуттєвих, вольових можливостей учнів.
- **Співпраця учителя й учня** — ефективна взаємодія учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства для досягнення переконливих навчальних результатів.
- **Індивідуалізація та диференціація** — урахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів (вікових, психологічних, розумових).
- **Формування національної (української) самосвідомості** — прищеплення ідей та ідеалів, пов'язаних з українськими національними цінностями та розвиток національної самоідентичності.

Лінгводидактичні засади

- **Комунікативно-діяльнісний підхід** — провідний у вивченні мови: забезпечує формування мовної особистості учня й полягає в активізації його мовленнєвої та комунікативної діяльності в різних навчальних ситуаціях.
- **Взаємозв'язок у навчанні споріднених та неспоріднених мов** — сприяє розумінню мови як універсальної системи, що має спільність або відмінність на фонетичному, лексико-семантичному, граматичному рівнях.
- **Послідовність у вивченні розділів мовознавства:** від звука до тексту (фонетика, графіка, орфоєпія, орфографія; лексикологія і фразеологія; будова слова і словотвір; морфологія; синтаксис; стилістика).
- **Взаємозв'язок мови й літератури** — органічні зв'язки між розвитком і станом національної мови та літератури; врахування цих зв'язків у мовно-літературній освітній галузі.

Зв'язок лінгводидактики з іншими науками

ПЕРСОНАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Біляєв Олександр Михайлович (1925–2006) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор, засновник наукової школи методистів української мови (Київ). Долучився до розроблення актуальних питань методики навчання української мови в середній школі, зокрема форм, методів і прийомів навчання фонетики, лексики, словотвору, граматики, стилістики, розвитку усного та писемного мовлення. Автор понад 20-ти підручників з української мови для всіх класів середньої школи (5–11 класи).

Голуб Ніна Борисівна (нар. 1959) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (Київ). Співавтор концепції навчання української мови в старших класах закладів загальної середньої освіти (2019). Співавтор (разом з Горошкіною О. М.) модельних програм з української мови для НУШ (5–6 класи (2021); 7–9 класи (2023)); співавтор підручників з української мови для закладів загальної середньої освіти.

Горошкіна Олена Миколаївна (нар. 1966) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор (Київ). Співавтор концепцій когнітивної і комунікативної методики навчання української мови; концепції профільного навчання української мови; програми для старших класів рівня «стандарт»; співавтор (разом з Голуб Н. Б.); модельних програм з української мови для НУШ (5–6 класи (2021); 7–9 класи (2023)). Співавтор підручників з української мови для закладів загальної середньої освіти.

Єрмоленко Світлана Яківна (нар. 1937) — український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, академік, головний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (Київ). Фахівець з теоретичної лінгвістики, стилістики української мови, лінгвокультурології, лінгводидактики. Співавтор підручників з української мови для закладів загальної середньої освіти (2005–2020). Долучилася до розроблення проекту Державного стандарту з української мови для середньої школи.

Заболотний Олександр Вікторович (нар. 1970) — український педагог, учитель-україніст, методист (Київ). Разом із братом Заболотним Віктором є автором численних підручників, навчальних посібників і дидактичних матеріалів з української мови для закладів загальної середньої освіти (з 2005 року). Є співавтором модельної програми з української мови НУШ (5–6 класи; 2021; 7–9 класи; 2023).

Мацько Любов Іванівна (нар. 1939) — український мовознавець, педагог, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (Київ). Фахівець з української теоретичної лінгвістики, стилістики, риторики, соціолінгвістики, лінгводидактики середньої та вищої школи. Долучилася до розроблення проекту Державного стандарту з української мови для середньої школи. Автор посібників з української мови для закладів загальної середньої та вищої освіти.

Мельничайко Володимир Ярославович (1931–2020) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор (Тернопіль). Фахівець з загальних питань лінгводидактики, лінгвістичних основ навчання української мови, текстознавства; автор монографій, підручників і практичних посібників з методики навчання української мови в школі.

Пентилюк Марія Іванівна (нар. 1936) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор (Херсон). Провідний фахівець (теоретик і практик) з питань української лінгводидактики; автор підручників і практичних посібників для вищої школи з методики навчання української мови; навчальних програм, методичних концепцій, рекомендацій, словника-довідника з української лінгводидактики. Заснувала наукову школу з лінгводидактики української мови.

Плиско Катерина Миколаївна (1924–2020) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор, представник Харківської філологічної школи (Харків). Фахівець з лінгводидактики, зокрема з методики навчання синтаксису в шкільному курсі української мови та реалізації методу наочності в процесі засвоєння української мови. Співавтор підручників з української мови для закладів загальної середньої освіти.

Омельчук Сергій Аркадійович (нар. 1975) — український мовознавець, учений-методист, доктор педагогічних наук, професор (Херсон). Фахівець з лінгводидактики, методики навчання граматики (морфології й синтаксису) в шкільному курсі української мови. Автор монографій, науково-методичних праць, навчальних посібників з методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, співавтор підручників «Українська мова» для 5–9-х класів.

ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ ЛІНГВОДИДАКТИКИ. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВИ

Аудіювання — самостійний вид мовленнєвої діяльності, у процесі якої перевіряється здатність учня сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання й з одного прослуховування розуміти мету, зміст, тему й головну думку тексту, його виражально-образні засоби.

Бесіда — один з головних методів навчання, реалізований у запитаннях та відповідях і спрямований на актуалізацію діалогічного мовлення. Види бесід: *евристична, вступна, закріплювальна, фронтальна*.

Будова слова (морфеміка) — розділ мовознавства, що вивчає мінімальні значущі частини слова — морфемі, типи морфем; формальні й семантичні взаємовідношення морфем, відношення морфем зі словом як цілісним утворенням.

Власне висловлення — твір-роздум. Метою власного висловлення є доведення мовцем своєї позиції щодо порушеної в темі морально-етичної, духовної чи соціальної проблеми. Структура власного висловлення: формулювання тези, її розгортання в аргументах і контраргументах, підтверджених прикладами з літератури, історії чи власного досвіду; дотримання логічності й послідовності у викладі думок; висновок.

Вправи — види усних та письмових робіт, спрямованих на засвоєння мовної теорії, формування мовно-мовленнєвих умінь та навичок, перевірки набутих знань. Види вправ за рівнем навчальної діяльності: *репродуктивні* (відтворення знань і формування вмій та навичок); *рецептивні* (сприймання й розуміння матеріалу); *аналітичні* (аналіз мовного явища), *творчі* (створення власного повідомлення з використанням потрібних мовних одиниць).

Говоріння — вид самостійної мовленнєвої діяльності, у процесі якої відбувається спілкування, активізується аналітичне, критичне, творче мислення. Види говоріння: *діалог, дискусія, дебати, монологічне мовлення (опис, розповідь, роздум), виступ з повідомленням на обрану тему*.

Граматика — розділ мовознавства, що вивчає формальну організацію мови: будову слова й словотвір; морфологічні та синтаксичні властивості мови (тобто складниками граматики є морфеміка й дериватологія, морфологія, синтаксис).

Графіка — сукупність усіх засобів письма: букви, розділові знаки, шрифти, діакритичні знаки, що об'єктивують мову на візуальному рівні.

Диктант — орфографічно-пунктуаційний вид навчальної (письмової) діяльності, у процесі якої учень відтворює диктований текст. Види диктантів: *навчальний і контрольний; творчий, вільний, вибірковий; словниковий і текстовий.*

Дидактичний матеріал — вид навчального матеріалу, що сприяє кращому засвоєнню знань та їх перевірці, розвиткові мовно-мовленневих умінь та навичок, ілюструє й унаочнює викладені теоретичні положення.

Діагностувальна робота — форма оцінювання знань, вмінь та навичок учнів, яка проводиться з метою виявлення рівня їхньої підготовки та визначення прогалин у знаннях. Діагностувальна робота може бути *підсумковою*, тобто оцінювати знання, набуті за певний період, або *формувальною*, спрямованою на розвиток рефлексії та вміння обґрунтовувати власну думку.

Звук (мовний) — найменша неподільна одиниця мовлення, яка утворюється апаратом мовлення, має фізичну природу і виконує в мові певну функцію.

ЗНО (*зовнішнє незалежне оцінювання*) — іспити для вступу до бакалаврату в Україні. Комплекс оцінювальних завдань, зокрема національний мультипредметний тест (НМТ), спрямований на визначення рівня навчальних досягнень випускників закладів загальної середньої освіти, необхідний у вступі до закладів вищої освіти. НМТ з української мови є обов'язковим для всіх абітурієнтів в Україні (окрім іноземних громадян).

Інтегроване навчання — навчання, що синтезує знання з різних наукових галузей чи дисциплін. Дає змогу учневі сприймати предмети та явища цілісно, різнобічно, системно. Може реалізуватися в міжпредметних зв'язках на уроці, а також в інтегрованих та бінарних уроках. *Інтегрований* урок проводить учитель-предметник, поєднуючи у викладі теми інформацію з двох чи декількох

предметів (наприклад, українська мова й математика; українська література й історія). *Бінарний* урок проводять два вчителі-предметники, подаючи кожен свою галузеву інформацію.

Інтерактивне навчання — діалогове (полілогове) навчання, у процесі якого відбувається пізнавальна й комунікативна взаємодія вчителя й учня. Спрямоване на взаємне вирішення навчальних завдань, формування вмінь та навичок учня працювати в команді; виробляти, презентувати й відстоювати власну позицію.

Календарно-тематичний план — документ, у якому вміщено поурочно розпланований за датами, годинами, темами зміст програмного матеріалу на навчальний семестр чи рік.

Компетентність — набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості практично застосовувати наявні знання й досвід. Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти в Україні визначені 10 *ключових компетентностей*: 1) спілкування державною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) математична компетентність; 4) компетентності в природничих науках і технологіях; 5) інформаційно-цифрова компетентність; 6) уміння вчитися впродовж життя; 7) соціальні та громадянські компетентності; 8) підприємливість; 9) загальнокультурна грамотність; 10) екологічна грамотність і здорове життя.

Компетентісно орієнтоване навчання мови — процес опанування й засвоєння мови з метою формування мовних, мовленнєвих, комунікативних компетентностей.

Компетентності мовні (предметні): фонетична, лексична, граматична, правописна, стилістична.

- *Фонетична компетентність* — здатність сприймати на слух звуки мови, правильно артикулювати ці звуки у власному мовленні; уміння розрізнявати фонетичні явища й реалізовувати їх у мовленні; здатність використовувати знання фонетичної теорії в правописі слів української мови (фонетичний принцип письма).
- *Лексична компетентність* — здатність мовця доцільно використовувати лексичний ресурс мови, зокрема слова в їхніх прямих і переносних значеннях; доречно вживати в мовленні омоніми, синоніми, антоніми, пароніми; здатність розрізнявати слова за їхнім походженням і сферою вживання.

- *Граматична компетентність* — здатність застосовувати практично теоретичні відомості з граматики (словотвору, морфології, синтаксису); правильно використовувати граматичні структури для творення слів, побудови речень й оформлення власних повідомлень (висловлень).
- *Правописна (орфографічна) компетентність* — здатність орфографічно правильно оформлювати писемне мовлення відповідно до принципів української орфографії, зокрема фонетичного, морфологічного, семантичного, традиційного (історичного).
- *Стилістична компетентність* — здатність використовувати різнорівневі мовно-стилістичні засоби для творення повідомлення певного стилю (наукового, офіційно-ділового, художнього, публіцистичного, розмовного) в конкретній ситуації усного чи письмового спілкування.

Компетентність мовленнєва — здатність використовувати мовні норми в мовленнєвій діяльності; правильно вимовляти звуки, ставити наголоси, інтонувати, добирати слова в їхніх прямих і переносних значеннях; граматично правильно конструювати повідомлення.

Компетентність комунікативна — здатність використовувати мову та її стилістичні ресурси в різних ситуаціях спілкування відповідно до комунікативної мети й намірів; уміння розуміти комунікативні прагнення співрозмовника й відповідно реагувати на них для досягнення прагматичних цілей (успішна комунікація й продуктивне спілкування); здатність розуміти й використовувати невербальні засоби спілкування (міміку, жести, інтонацію).

Компетенція — сукупність теоретичних знань, сформованих умінь та навичок у певній галузі пізнавального та професійного досвіду людини; складник компетентності як здатності застосовувати набуті компетенції в практичній діяльності.

Комунікація — цілеспрямоване спілкування (мовленнєвий акт), що передбачає наявність адресанта й адресата, а також їхні наміри узгодити свої наміри щодо обміну інформацією, впливу на перебіг ситуації, виявлення власного ставлення одне до одного, оцінки тих чи тих подій тощо.

Комунікативно-діяльнісний підхід (провідний) у навчанні мови — забезпечує формування мовної особистості учня й полягає в активізації його мовленнєвої та комунікативної діяльності в різних навчальних ситуаціях.

Конспект уроку — документ, у якому зафіксовано перебіг уроку в послідовності його обов'язкових компонентів та етапів.

Концептуальна картина світу — комплекс знань, уявлень про довкілля, асоціативно-образних рівнів сприймання етносом чи індивідом дійсності.

Культура мовлення учнів — володіння нормами усного й писемного мовлення, уміння доречно використовувати мовно-виражальні засоби в процесі спілкування.

Лексема — абстрактне поняття; слово в сукупності всіх його можливих форм і значень.

Лексикологія — розділ мовознавства, що вивчає лексику (словниковий склад мови), лексеми (слова) як визначальні структурно-семантичні одиниці мови, їх функції, процеси формування словникового складу в соціально-історичному, національному контексті. Мета вивчення лексикології української мови полягає в засвоєнні кількісного і якісного складу української лексики, її походження, шляхів і джерел збагачення, функціонування лексичних одиниць у різних стилях мовлення.

Лексичний склад мови (лексика) — сукупність усіх слів національної мови та їхніх еквівалентів.

Методи навчання мови — форми навчальної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на засвоєння мовних знань, формування мовленнєвих умінь і навичок, організацію пізнавальної діяльності учнів. Розрізняють методи за характером пізнавальної діяльності, джерелами знань, способами взаємодії вчителя й учнів на уроці.

Мислення аналітичне — тип мислення, що передбачає здатність людини обробляти великий обсяг інформації, розподіляючи її на частини, виокремлюючи основне й другорядне; систематизувати й узагальнювати отриману інформацію, зіставляти й порівнювати наявні факти та явища; робити висновки.

Мислення асоціативне — різновид мисленнєвої діяльності, спрямований на пошук і віднайдення асоціативних зв'язків між різними предметами та явищами. Здатність свідомості упорядко-

увати набуті людиною враження та уявлення, поєднуючи їх у певні групи за *схожістю* (небо — полотно), *контрастом* (зима — літо); *суміжністю* (іменник — назва; числівник — лічба). Зв'язок уявлень чи відчуттів, коли одне з них викликає у свідомості низку інших — це **асоціація** (від лат. associatio — поєднання, сполучення).

Мислення критичне — тип мислення, активований у процесі вирішення певної проблеми; передбачає здатність людини здійснювати аналіз ситуації чи явища, віднаходити шляхи розв'язування поставленого завдання, формулювати оцінювальні судження.

Мислення логічне — тип мислення, що передбачає здатність людини мислити точно й послідовно, не допускаючи протиріч у міркуваннях; уміння викривати логічні помилки.

Мислення креативне — тип мислення, що передбачає здатність людини творчо сприймати й пізнавати світ, бачити його в нестандартних й оригінальних формах та образах, відповідним чином відтворювати цю нестандартність у розв'язуванні поставлених проблем чи вирішенні питань.

Мова — найважливіший засіб людського спілкування, вираження й повідомлення думок, почуттів, бажань; засіб пізнання навколишнього світу; знакова система, основною одиницею якої є слово.

Мовлення — усне чи письмове повідомлення за допомогою мови (мовна діяльність).

Мовна картина світу — закріплені й відтворені в мові набуті людиною чи спільнотою знання та уявлення про довкілля; вербальна об'єктивація концептуальної картини світу.

Мовна норма — сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі функціонування мови і є обов'язковими для всіх носіїв. Мовні норми — явище історичне; вони формувалися впродовж становлення та розвитку національної мови й можуть формуватися в мовній синхронії. Мовні норми: *орфоепічна* (вимова); *акцентуаційна* (наголошення); *орфографічна* (правопис слів); *пунктуаційна* (розділові знаки); *лексична* (вживання слів у їхніх значеннях); *словотвірна* (вибір морфем, їх сполучення у складі слова); *морфологічна* (вибір певної морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами); *синтаксична* (правильна побудова словосполучень і речень);

стилістична (використання відповідних мовно-виражальних засобів у конкретних ситуаціях спілкування).

Мовна особистість — людина, яка є носієм або знавцем мови, володіє мовними знаннями, має високий рівень сформованих мовленнєвих та комунікативних умінь та навичок і здатність використовувати їх практично в ситуаціях спілкування й різножанрової комунікації.

Мовні навички — автоматизовані дії з мовним матеріалом у процесі слухання й читання або говоріння й писання.

Модельна програма НУШ — це документ, що визначає орієнтовну послідовність у досягненні очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета та види навчальної діяльності учнів.

Морфема — мінімальна значуща частина слова (корінь, префікс, суфікс, афікс, закінчення).

Морфеміка — розділ мовознавства, що вивчає поділ слова на морфеми.

Морфологія — розділ граматики, який вивчає явища, що характеризують формальну природу слова як лексико-граматичної одиниці мови; це вчення про будову та граматичні класи слів (частини мови), граматичні категорії і систему їх словозміни.

Мотивація навчання мови — комплекс стимулів, відчуттів, бажань, потреб, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності учня й прагнення здобути мовну освіту, формувати й розвивати мовленнєві вміння та навички.

Навчальний матеріал з мови — відібраний з навчальною метою мовний, текстовий, ілюстративний матеріал для кращого засвоєння мовних знань.

Нестандартний урок — урок, проведений за новими, нетрадиційними освітніми технологіями; спрямований на активізацію пізнавальної діяльності учнів, їхній саморозвиток, самовдосконалення. Види нестандартних уроків: *інтегровані, інтерактивні, урок-лекція, урок-конференція, урок-диспут, урок-дебати, урок-концерт, урок-гра, урок-подорож* та ін.

НМТ (національний мультипредметний тест) — комп'ютерний тест, що складається з чотирьох предметів, які об'єднані в 2 блоки по 120 хвилин: перший блок: українська мова та математика; дру-

гий блок: історія України та предмет на вибір (українська література, географія, біологія, фізика, хімія, іноземні мови (англійська, французька, німецька, іспанська).

НУШ (Нова Українська Школа) — ключова реформа Міністерства освіти і науки України, що стартувала 2018 року й спрямована на створення сучасної школи, де учні навчаються через активну пізнавальну, ігрову й комунікативну діяльність, розвивають усі види мислення, зокрема критичне й творче, формують практичні навички, що допоможуть у житті й соціалізації.

Опитування — метод виявлення рівня знань. Види опитувань: усне, письмове; індивідуальне, фронтальне; поточне, підсумкове.

Орфограма — контрольний момент у написанні слова, який відповідає відповідному правилу (буквені й небуквені орфограми).

Орфографічні навички — автоматизовані орфографічні дії учнів, що забезпечують правильне й грамотне написання слів.

Орфографія — система правил, що регулюють написання слів у мові. Орфографія визначає, як правильно відтворювати звуки мовлення на письмі, здійснювати написання окремих літер, м'який знак та апостроф, дефіс, велику літеру, а також перенос слів.

Орфоенія — це розділ мовознавчої науки, що вивчає сукупність правил про літературну вимову. Предметом орфоенії є звукові особливості мовлення, інтонація, наголос.

Переказ — вид зв'язного мовлення, що полягає в усному чи письмовому відтворенні змісту прочитаного чи почутого тексту. Види переказу: докладний, стислий, довільний, з творчим завданням, переказ-переклад.

Позакласна робота — навчально-виховні заходи, що проводяться в позаурочний час і сприяють збагаченню знань з предмета.

Прийом — елемент методу, окремий пізнавальний акт, що спрямований на виконання часткових методичних завдань. Ознаки прийомів: здатність включатися в різні методи; частковість (як деталь методу).

Проблемне навчання — система навчання, яка передбачає створення на уроці проблемних ситуацій та обговорення можливих підходів до їх розв'язання.

Програма з української мови — державний документ, у якому вміщено розподілений за класами й темами обсяг і зміст навчаль-

ного матеріалу з мови, а також конкретизовані вимоги до рівня мовно-мовленневих знань, умінь і навичок учнів.

Профільне навчання української мови — це поглиблене навчання мови, що передбачає врахування філологічних нахилів і здібностей учнів та створення відповідних навчальних умов та організації пізнавальної діяльності учнів (програма поглибленого вивчення української мови, збільшення годин на її поурочне вивчення, посиленій теоретичний та комунікативний складники опанування мови).

Пунктограма — правильне, нормоване вживання розділового знака в реченні; конкретний випадок застосування пунктуаційного правила.

Пунктуація — система правил уживання на письмі розділових знаків; розділ мовознавства про використання розділових знаків у писемному мовленні.

Рефлексія — фаза уроку, протягом якої учні осмислюють отриману навчальну інформацію, аналізують й інтерпретують її, формують власну думку про нове знання. У ширшому розумінні — осмислення інформації; зосередженість на змісті сприйнятої інформації; аналітичне оброблення інформації; вербалізація осмисленої інформації. Існують два види рефлексії: *рефлексія змісту пізнавальної діяльності* (осмислення засвоєних знань з теми); *саморефлексія пізнавальної діяльності* (індивідуальне осмислення процесу пізнання, виявлення проблем у засвоєнні матеріалу, визначення продуктивних/непродуктивних моментів у навчальній діяльності).

Розвивальне навчання — система навчання, за умов якої дидактичні дії забезпечують розвиток пізнавальних здібностей учня й уможливають швидке оволодіння знаннями, уміннями та навичками.

Розвиток мовлення — процес оволодіння мовленням; усі види робіт, запропоновані вчителем на уроці з метою формування навичок правильного, нормованого усного й писемного мовлення учнів. Види навчальної діяльності з розвитку усного мовлення: *говоріння* (діалоги, розповідання історій, усні перекази тексту, дискусії, дебати), *аудіювання* (слухання, сприймання й розуміння тексту, робота зі змістом тексту), *читання й робота зі змістом тексту*. Види робіт з розвитку писемного мовлення: *письмовий переказ тексту*,

твір (розповідь, опис, роздум), вільний і формальний есей, оформлення ділових паперів.

Розповідь (пояснення, слово) учителя — метод, що становить зв'язний усний виклад учителем змісту навчального матеріалу, ілюстрований доречними прикладами (різновиди: *пояснення матеріалу, шкільна лекція, інструктаж до виконання вправ і завдань*).

Синтаксис — розділ граматики, що вивчає граматичну будову словосполучень і речень; види речень за метою висловлювання, за наявністю головних і другорядних членів речення, за структурою (прості й складні).

Словникова робота на уроці — засвоєння учнями нових слів, їхніх значень, сфер уживання; робота зі словниками (тлумачними, перекладними, етимологічними, термінологічними, синонімів, антонімів).

Слово — конкретне поняття, основна структурно-семантична одиниця мовної системи, що має конкретне лексичне значення, зумовлене контекстом. Сукупність усіх можливих значень, закріплених за кожним словом як основною структурно-семантичною одиницею мови — це *лексема*.

Словотвір (дериватологія) — розділ мовознавства, що вивчає систему словотвірної будови мови, способи творення слів.

Стилістика — розділ мовознавства про систему стилів мови (науковий, офіційно-діловий, художній, публіцистичний (медійний), конфесійний, розмовний). Стилістика вивчає виражальні можливості мовних одиниць різних рівнів і разом з іншими розділами мовознавства вона становить єдине ціле, «систему систем» національної мови.

Структура уроку — послідовність складових компонентів уроку (етапів), зв'язок їх між собою. Вибір структури уроку зумовлений його типом і формою проведення.

Тематичне оцінювання — вид контролю й оцінювання знань учнів, що здійснюється після вивчення теми чи розділу; передбачає різнорівневі завдання.

Тест — завдання стандартної форми, виконання якого дає змогу визначити рівень і наявність певних знань, умінь і навичок за допомогою спеціальної шкали результатів.

Тренувальні вправи — вид вправ, що сприяють закріпленню мовних та мовленнєвих умінь та навичок; ефективні на уроках формування вмінь та навичок, повторення, систематизації й узагальнення знань.

Урок — основна форма організації навчально-виховного процесу в школі; урок чітко обмежений часовими рамками (45 хв), планом роботи й складом учнів. Типи уроків мови: *урок пояснення нового матеріалу; урок формування мовних умінь та навичок; урок повторення набутих знань; урок узагальнення й систематизації знань з теми; урок контролю знань; урок розвитку зв'язного мовлення.*

Факультатив з мови — форма поглибленого вивчення мови, засіб розвитку лінгвістичних, комунікативних і загальнокультурних компетенцій школярів. Проводять за затвердженою програмою і розкладом.

Фонема — абстрактне поняття, сукупність усіх звуковиявів, які закріплені за кожною конкретною найменшою структурно-семантичною одиницею мови. Фонема як певний знак, модель матеріалізується в мовленні як звуки, серед яких вирізняють головний вияв фонем (інваріант) та її варіанти (алофони), тобто позиційно зумовлені звуки мовленнєвого потоку, у яких реалізується фонема.

Фонетика — це розділ мовознавства, у якому вивчають звуковий склад мови. Об'єкт вивчення фонетики — звуки, їх властивості, закономірності їх поєднання (сполучуваність), фонетичні процеси (асиміляція, дисиміляція, чергування), природа і структура складу, а також наголос та інтонація.

Формувальне оцінювання — це процес «оцінювання для навчання», що спрямований на відстеження динаміки навчального поступу учнів та коригування освітнього процесу, а не на постановку балів чи підсумкову оцінку.

Фразеологія — розділ мовознавства, що вивчає стійкі мовні звороти. Види фразеологізмів: фразеологічні зрощення (ідіоми) — *бити байдики; облизня спіямати*; фразеологічні сполучення — *камінь за пазухою; пекти раків; побити глека, стріляний горобець*; крилаті вислови — *дамоклів меч; нитка Аріадни; ахіллесова п'ята; китайська грамота; приказки, прислів'я* (паремії).

Фронтальне опитування — одна з форм опитування після вивчення теми або розділу шкільного курсу мови. Метою такого опитування є одночасна перевірка знань більшості учнів. Учитель ставить ряд запитань усьому класу й потім пропонує дати на них відповіді.

Використані джерела

1. Кочан І. М., Захлюпана Н. І. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів, 2005.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студентів філологічних факультетів університетів / За ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2005.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/#google_vignette
4. Інформаційні ресурси мережі інтернет (освітні сайти).

II. ТЕХНОЛОГІЇ, МЕТОДИ, ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МОВИ

Пізнавальна діяльність учнів здійснюється за допомогою таких методів:

- *пояснювально-ілюстративного* (пояснення вчителя, лекція, наочність);
- *репродуктивного* (репродуктивні вправи, диктанти, розуміння й відтворення правил — формуються стійкі вміння та навички);
- *проблемного* (створення проблемної навчальної ситуації, її самостійне розв'язання учнем і віднайдення правильної відповіді чи рішення);
- *евристичного* (самостійне вирішення проблеми в умовах невизначеності);
- *дослідницького* (самостійне дослідження учнем мовного явища, його аналіз і синтез, систематизація й узагальнення).

За **джерелами знань** розрізняють такі методи:

- теоретичне вивчення мови:
метод усного викладу (пояснення вчителя, шкільна лекція, роз'яснення завдань для самостійної роботи, коментар щодо виконання завдань);
навчальна (евристична) бесіда;
робота з навчальною книгою,
наочність, інформаційно-цифрові та комунікаційні технології;
- теоретико-практичне вивчення мови:
метод спостереження за мовними явищами;
аналіз мовних явищ (усі види мовного розбору);
метод вправ (репродуктивні, рецептивні, аналітичні, продуктивні вправи), *метод проектів*;

- практичне вивчення мови:
написання *творів, есе, переказів*, створення *тематичної презентації*.

За **способом навчальної взаємодії вчителя й учня** розрізняють такі методи:

- навчальна (евристична) бесіда;
- опитування (фронтальне, вибіркове) учнів;
- коментар до виконання письмових завдань;
- коментована робота з підручником;
- коментоване виконання вправ;
- інтерактивна (полілогова) взаємодія вчителя й учнів.

ТЕХНОЛОГІЇ, МЕТОДИ Й ПРИЙОМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

ТЕХНОЛОГІЯ «ВОРКШОП»

Воркшоп — інтерактивне заняття з високою інтенсивністю групової взаємодії, обов'язковим використанням інформації з власного досвіду (емпірика) й індивідуальною рефлексією як результатом обговорення проблеми.

У форматі воркшопу проводять усі сучасні семінари, майстер-класи, тренінги. Основна вимога: учасник ознайомлює присутніх з власним досвідом, осмислює його, здійснює саморефлексію, робить висновки й установки на майбутнє (окреслює особисті перспективи).

Наприклад: обговорення проблеми, як успішно скласти ЗНО (іспит з предмета). Клас поділено на групи; кожен з учасників групи ділиться власним навчальним досвідом та його результатом. Прослухавши й обговоривши наявну інформацію, учні обирають оптимальне вирішення проблеми, прогнозують результати. Спікери від кожної з груп презентують свій варіант підготовки до ЗНО, коментують його сильні сторони, продуктивність і результативність, дають поради щодо його реалізації.

МЕТОД ПРОЄКТІВ

Метод проєктів — це освітня технологія, яка націлена на придбання учнями знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь та навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку. Метод проєктів дозволяє формувати особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності й не можуть бути засвоєні вербально. У процесі роботи над проєктом учні набувають досвід індивідуальної самостійної діяльності.

Метод проєктів:

- стимулює учнів до розв'язання проблем, які передбачають володіння певною сумою знань;
- розвиває аналітичне й критичне мислення;
- навчає вирішувати пізнавальні, творчі завдання в співробітництві, ри цьому учні виконують різні соціальні (навчальні) ролі;
- учні набувають навички роботи з інформацією (відбирають потрібну інформацію, аналізують її, систематизують).

Технологія проєктного навчання припускає розв'язування поставленої проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів і засобів навчання, а з другого, інтегрування знань та умінь з різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей. Метод проєктів можна використовувати у звичайному класі як самостійну індивідуальну або групову роботу учнів упродовж різного за тривалістю часу, а також з використанням сучасних засобів інформаційних технологій, зокрема комп'ютерних телекомунікацій.

Організація проєкту

- Ознайомити учнів із навчальною проблемою (темою) і критеріями оцінювання їхньої роботи в проєкті.
- Проглянути разом з учнями дібраний для проєкту матеріал, надати рекомендації для подальшої роботи.
- Організувати самостійну роботу школярів.

- Обговорити з учнями майбутню форму подання результатів проекту (кінцевий продукт — презентація, публікація, веб-сайт, журнал, газета).
- Організувати захист проекту (виступи дослідницьких груп з презентаціями).
- Оцінити учнівські проекти.
- Провести оцінювання проекту загалом, отримати відгуки про те, наскільки вдалим він був (власні висновки, висновки учнів).
- Провести виставку кращих робіт.
- Використати результати реалізованого проекту на наступних уроках. (За матеріалами статті Т. О. Коверник «Практичне впровадження методу проектів на уроках української мови та літератури»)

МЕТОД КЕЙСА (CASE STUDY)

Клас розподіляють на групи, кожна з яких обирає свого спікера. У групі кожен учасник має свої конкретні завдання. Група отримує завдання з теми й починає обдумувати проблемну ситуацію, шукати варіанти її розв'язання. Після цього відбувається презентація рішень кейса: виступи всіх спікерів, які озвучують ідеї групи щодо розв'язання проблеми. Усі інші слухають, у разі потреби додають інформацію, опоненти з інших груп ставлять питання, обмінюються думками, роблять висновки.

МЕТОД «МОЗКОВА АТАКА» (БРЕЙНСТОРМІНГ)

Метод «Мозкова атака» полягає в *генерації нових ідей* учасниками діалогової ситуації, яка створюється в умовах пошуку нестандартних рішень. Застосування брейнстормінгу на уроці можливе за умов, якщо йдеться про обговорення невизначених питань. Це може бути моделювання віртуальної ситуації й спроба учнів висловити власні пропозиції щодо розв'язання поставленої проблеми.

Наприклад: учитель актуалізує на уроці мови проблему, пов'язану зі станом сучасного мовлення, і пропонує учням подати свої ідеї щодо його покращення в підлітків. Учні працюють у групах, пропонують свої версії, обговорюють їх, а потім спікери кожної з груп

презентують їх іншим учасникам. Після прослуховування й колективного обговорення всіх пропозицій обирають оптимальний.

МЕТОД «АКВАРІУМ»

Клас розподіляють за групами, які по черзі займають місце в центрі аудиторії й отримують питання для обговорення. За 3–5 хв. група повинна дійти спільного рішення. Інші учасники зовнішнього кола не втручаються в обговорення.

Після презентації відповідей груп, ставлять питання спостерігачам:

- Чи згодні ви з пропозицією групи?
- Чи були ці твердження достатньо аргументованими?
- З яким труднощами ви зіткнулися в розв'язанні проблемного питання?
- Які шляхи подолання цих труднощів.

МЕТОД «АЖУРНА ПИЛКА»

Метод використовують з метою створення ситуації колективного навчання, за умов якого відбувається засвоєння великої кількості інформації впродовж короткого проміжку часу. Проблема, що актуалізована на певному етапі уроку, передбачає різні варіанти відповіді. Учні обстоюють власний варіант, розвиваючи вміння та навички самостійно мислити, аргументувати свою позицію. Серед запропонованих рішень обираються найбільш оптимальні.

МЕТОД «2-4 — УСІ РАЗОМ»

У створеній проблемній ситуації учитель пропонує кожному учневі протягом 2–3 хв. індивідуально записати 4 положення (власні думки, міркування) щодо проблеми. Після цього учні об'єднуються в пари й за 23 хв. із двох списків складають один, який містить 4 позиції. За сигналом пари об'єднуються в групи та з усіх списків за 35 хв. визначають дві основні позиції (положення).

МЕТОД «КОЛО ІДЕЙ»

У процесі обговоренні проблеми групи презентують свої твердження. Результати записуються, але не коментуються. Коли всі

ідеї вичерпано, учитель пропонує продивитися складений перелік і прокоментувати лише суперечливі або сумнівні позиції.

МЕТОД «РОЛЬОВА ГРА»

Форма організації колективної діяльності учнів на уроці, під час якої розігрується конкретна ситуація спілкування або моделюється професійна ситуація, учасниками якої стають учні — виконавці певної ролі. Участь школярів у рольовій грі сприяє розвитку їхніх мовленнєвих умінь, здатності розв'язати конкретну комунікативну ситуацію, формує навички стилістично грамотного усного мовлення. Психологічна вага рольової гри полягає в доланні учнями внутрішніх комплексів.

Наприклад: рольова гра «Прийом на роботу за співбесідою», «Телефонна розмова», «Гості міста», «На вокзалі в іншому місті».

ПРИЙОМ «ВІЛЬНИЙ МІКРОФОН»

На певному етапі уроку чи заходу учасники висловлюють свої думки, коментарі, враження від почутого, у довільному форматі обговорюють поставлені питання.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО Й КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

ПРИЙОМ «ФІШБОУН»

Прийом «Фішбоун» («Риб'яча кістка») — візуалізація поставленої проблеми та її розв'язання у формі риб'ячого скелету, де графічно актуалізовано такі сегменти:

голова — тема (проблемне питання);

верхні кістки — основні поняття теми (факти);

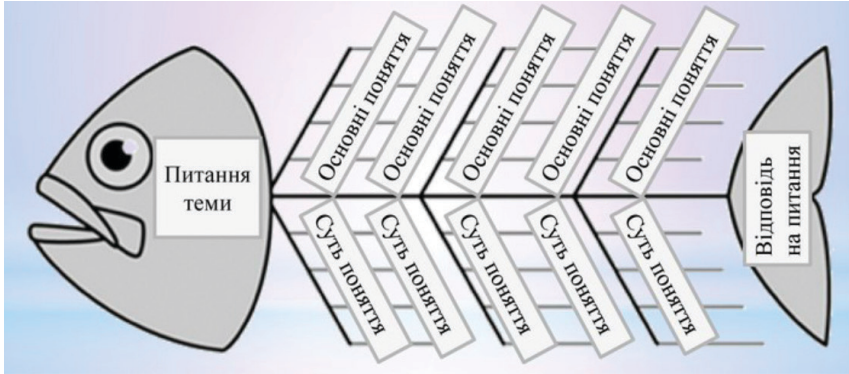
нижні кістки — суть проблеми, явища, поняття (причини);

хвіст — висновок (шлях розв'язання проблеми, відповідь на питання).

Суть цього методичного прийому — встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між об'єктом аналізу й факторами,

що впливають на нього. Записи мають бути короткими, представлені ключовими словами або фразами, що відображають сутність явища чи проблеми.

Приєм «Фішбоун»

Складність прийому полягає в необхідності демонструвати логіку висновку, який має витікати з причин і фактів, які автор сам і добирає.

Зразок використання прийому «Фішбоун» у розв'язанні питання: як визначити, до якої самостійної частини мови належить слово?

Голова (постановка проблеми): як визначити, до якої частини мови належить слово?

Верхній ряд (самостійні частини мови): іменник, прикметник, числівник, дієслово, прислівник.

Нижній ряд (вирішення проблеми): постановка питань до частин мови. Іменник — хто/що? Прикметник — який/чий? Числівник — скільки/котрий? Дієслово — що робити? Що зробити? Прислівник — де/куди/коли/як?

Хвіст (відповідь-висновок): треба поставити до слова питання.

КЛАСТЕР-МЕТОД»

Кластер (з англ. *cluster* — пучок, рій, скупчення) — це виділення смислових одиниць тексту та їх графічна візуалізація у формі схеми (карти). У кластері використовують ключові слова, стисло

сформульовані ідеї, подані у логічній послідовності текстових маркерів, які створюють цілісну й наочну картину.

Кластер дозволяє систематизувати інформацію, встановлюючи логічні зв'язки між поняттями. До ключового слова-поняття добирають зв'язані з ним інші поняття, встановлюючи й між ними логічні (ієрархічні) зв'язки.

Кластер «Відміни іменників»

ТЕХНОЛОГІЯ «СТОРИТЕЛІНГ»

Сторітелінг (від англ. *storytelling*) — розповідання історій з дидактичною метою. Сторітелінг — це спосіб передачі інформації через розповідання від власного імені емоційно пережитих історій, що активує пізнавальну діяльність слухачів, посилює вплив отриманої інформації на людину. У дидактичний сторітелінг закладають сутнісні властивості й характеристики об'єкта, який вивчають.

Наприклад, в історії про певну мовну одиницю (звук, слово, частину мови, речення певного типу) чи мовне явище (чергування) основними сюжетними лініям мають бути особливості цієї одиниці чи явища.

Оповідачеві слід робити історію простою, доступною в сприйманні, емоційно наснаженою. Після такої розповіді варто здійснити рефлексію й систематизувати отриману інформацію (мінібесіда, прийоми «вільний мікрофон», «незакінчене речення»).

Сторітелінг про прислівник

НІ В СИХ, НІ В ТИХ

Доброго всім дня. Якщо він, звісно, добрий. Спитаєте, чому ж так? Адже надворі гарна погода й незабаром вихідні! Та це мене не тішить. Адже я зовсім самотній і мені навіть ні з ким гуляти, ходити в кіно, їсти морозиво й взагалі радіти життю. Я як та біла ворона, ніхто зі мною не товаришує. Іменник, Прикметник, Числівник, Займенник і Дієслово не беруть мене у свою компанію, адже я не такий, як вони. У мене немає роду (безродний я), немає часу (як же вони помиляються, на друзів у мене б знайшовся час!), я не здатний змінюватися... На їхню думку, я взагалі ні на що я не здатний. Хотів подружитися із Прийменником (начебто трохи схожі зовні), Сполучником, Часткою — не вийшло. Ці, навпаки, сказали: ти не нашого гурту тому, що можеш жити в реченні окремо, а ми всі — тільки вкупі з кимось. Навіть Вигук відвернувся (хоча, як він жаліється: «Ой сумно», я завжди йому співчуваю, підтримую). Так і живу — ні в сих, ні в тих!

СЕНКАН

Сенкан (дидактичний) — п'ятирядковий неримований текст, що застосовують як прийом для осмислення теми. Перший рядок —

одне слово, що позначає тему; другий — опис теми, що складається з двох слів (прикметників); третій — називає дію, пов'язану з темою, складається з трьох дієслів; четвертий — складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми; п'ятий — синонім, складається з одного слова.

ІМЕННИК

Конкретний, абстрактний

Називає, вирізняє, змінюється

Іменник — самостійна частина мови

Назва

Діаманта — семирядковий неримований текст, аналогічний сенкану, але містить протилежні характеристики об'єкта. Перший рядок — одне слово, що позначає тему; другий — опис теми, що складається з двох слів (прикметників); третій — називає дію, пов'язану з темою, складається з трьох дієслів; четвертий — складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми; п'ятий — три дієслівні протилежні характеристики; шостий — дві протилежні прикметникові характеристики; сьомий — синонім, складається з одного слова.

НЕОЛОГІЗМ

Новий, оригінальний

Називає, пояснює, змінює

Неологізми частотні в сучасній мові

Дивує, бентежить, ускладнює

Незрозумілий, іншомовний

Архаїзм

III. ПРОГРАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Програма з української мови — це державний документ, у якому вміщено розподілений за класами й темами обсяг і зміст навчального матеріалу з мови, а також подані вимоги до рівня сформованих мовно-мовленневих компетентностей учнів (очікувані результати навчання).

Модельна навчальна програма — це документ, що визначає *орієнтовну послідовність* у досягненні очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета та види навчальної діяльності учнів.

На основі модельної програми вчитель робить *навчальну програму* для певного класу, де конкретизує в годинах обсяг навчального матеріалу за темами, визначає види пізнавальної діяльності учнів на уроках мови, прописує очікувані результати навчання. Навчальну програму затверджує педагогічна рада закладу освіти. За навчальною програмою вчитель укладає календарно-тематичний план.

Для потреб мовної освіти в НУШ чинними для 5–9 класів створені такі *модельні програми з української мови* (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-mova/>):

5–6 класи

Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021.

Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021.

7–9 класи

Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023.

Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023.

5–9 класи

Полторацька А. Я., Сафонов Ю. М., Нестеренко Н. В. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти.

Для шкіл з **іншими мовами навчання** створені такі модельні програми:

- «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гнаткович Т. Д., Шумицька Г. В., Борисова Є. Е., Лукач А. Ю.). Київ, 2021.
- «Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Фонарюк Т. І., Кульбабська О. В., Філіп Ю. Л., Костіна-Кніжницька А. В., Сиротюк О. М.). Київ, 2021.
- «Українська мова для класів з навчанням молдовською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Свінтковська С. А., Верготі Л. Т., Ткаченко С. І., Цимбал Т. В.). Київ, 2021.

Модельні навчальні програми мають таку **структуру**:

- *Вступ* (пояснювальна записка) — представлена стратегічна спрямованість програми; сформульовані мета й завдання вивчення української мови; уточнено характер змістових ліній: мовна (лінгвістична теорія і практика); мовленнєва (розвиток усного й писемного мовлення; основ комунікації); соціокультурна (інформативна, ціннісна).
- *Основний блок* (власне програма): пропонований зміст навчального матеріалу за класами й темами, а також мовною,

мовленнєвою та соціокультурною лініями; очікувані результати; види навчальної діяльності.

Зміст модельних програм для 5–6 класів різняться за порядком розміщених розділів шкільного мовознавства.

Програма Голуб Н., Горошкіної О.	Програма Заболотного О. та ін.
<p style="text-align: center;">5 клас</p> <p>Лексикологія (повний курс) Фразеологія Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія Відомості із синтаксису і пунктуації</p>	<p style="text-align: center;">5 клас</p> <p>Лексикологія (I частина) Будова слова. Орфографія Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія Відомості із синтаксису і пунктуації</p>
<p style="text-align: center;">6 клас</p> <p>Будова слова. Орфографія Словотвір. Орфографія Морфологія. Орфографія <i>Іменник</i> <i>Прикметник</i> <i>Числівник</i> <i>Займенник</i></p>	<p style="text-align: center;">6 клас</p> <p>Лексикологія (II частина) Фразеологія Словотвір. Орфографія Морфологія. Орфографія <i>Іменник</i> <i>Прикметник</i> <i>Числівник</i> <i>Займенник</i></p>

Старша школа (10–11 класи) здійснює процес навчання за такими програмами:

- «Українська мова. 10–11 класи». Рівень стандарту. Київ, 2017.
- «Українська мова. 10–11 класи». Профільний рівень. Київ, 2017.

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
«УКРАЇНСЬКА МОВА. 5–6 КЛАСИ»

для закладів загальної середньої освіти
(у редакції 2023 року)

Автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 10 жовтня 2023 року № 1226)*

1. ВСТУП

(Пояснювальна записка)

Українська мова — шкільний предмет, що входить до мовно-літературної галузі.

Мета мовно-літературної освітньої галузі — розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень.

З огляду на роль української мови в суспільстві, державотворенні, особистісному й професійному становленні людини цей предмет є провідним у своїй галузі й загалом у системі освіти.

Принциповою відмінністю програми є зміна пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів. Вивчення української мови як шкільного предмета передбачає не лише засвоєння системи знань теорії мови, формування вмій і навичок, що по суті становлять інструментальну основу компетентності, а передусім особистісний розвиток учня, набуття духовно-морального досвіду, важливого для становлення громадянина і входження його в соціум.

Зміни в змістовому компоненті спричинені намірами надати знанням функційності, а процесу засвоєння їх — умотивованості, установити зв'язки між результатом (продуктом) учіння і тим, заради чого учіння має сенс.

ЗНО не повинне бути домінуючим мотиватором у вивченні української мови, до цього мають спонукати необмежені можливості її: виражати й обстоювати свою позицію; пізнавати світ і себе в ньому; самовизначатися; критично оцінювати подію, ситуацію, явище, вчинок тощо; гармонізувати стосунки, досягати порозуміння; бути сприйнятним і прийнятим у колективі; одержувати естетичну насолоду та ін.

Сучасна українськомовна освіта має набути властивостей континуума, тобто мовні й мовленнєві знання, уміння й навички ма-

ють пронизувати всі сфери соціального організму, охоплювати життя й діяльність кожної людини протягом усього життя її.

У програмі витримано рівновагу інформаційної й розвивальної функцій, що важливо для процесу організації й структурування навчального матеріалу.

Мета навчання української мови — розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета, а саме:

- пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження й самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства;
- формування компетентного мовця, носія духовності, культури й традицій українського народу.

Відповідно до мети поставлено такі *завдання*:

- 1) виховання ціннісного ставлення до української мови як державної;
- 2) розкриття потенційних можливостей мови для життя й діяльності людини, суспільства;
- 3) виховання потреби пізнавати мовне розмаїття (фонетичне, лексичне, фразеологічне, граматичне) й активно користуватися ним, удосконалювати культуру усного й писемного мовлення;
- 4) формування мовного чуття, усвідомлення естетичної й культурної цінності мови;
- 5) засвоєння знань, формування вмінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації.

Структура програми концентрично-спіральна, що забезпечує поступове розширення й поглиблення мовних знань, системне, а не епізодичне набуття пізнавального досвіду.

Програму укладено з дотриманням таких *принципів*:

- *світоглядності* (дібрані теми й поняття сприяють розвитку в суб'єктів освітнього процесу наукового уявлення про мову, її функції, системний характер, багаті виражальні можливості, роль у житті й становленні людини тощо);

- *інструментальності* (можливість застосування знань, умінь і навичок в усіх сферах життя людини);
- *доступності* (відповідність змісту віковим особливостям і рівневі розвитку учнів);
- *систематичності й логічної послідовності* (змістовий компонент укладено з дотриманням логічної послідовності й взаємозв'язку);
- *соціалізації* (знання, уміння й навички сприяють соціалізації учнів);
- *культуrowідповідності* (вивчаючи мову, її носії засвоюють притаманну їй народові культуру).

Модельна навчальна програма «Українська мова» розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти і є основою закладам загальної середньої освіти для розроблення навчальної програми предмета «Українська мова», білінгвальних курсів, інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами.

Навчальні програми, розроблені на основі модельних навчальних програм, затверджує педагогічна рада закладу освіти.

Кількість годин відповідає «рекомендованому» навчальному часу, який визначає Типова освітня програма, затвердженою наказом МОН від 19.02.2021 р. № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти».

Заклад освіти може змінювати кількість навчальних годин на вивчення предмета (інтегрованого курсу) в межах заданого діапазону «мінімального — 3 год» та максимального — 4 год» навчального навантаження, забезпечуючи водночас умови досягнення результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено цією модельною навчальною програмою.

Вертикаль у структурі програми представлена трьома ключовими компонентами («Очікувані результати» (1), «Зміст навчального предмета» (2) і «Види навчальної діяльності» (3)), а горизонталь — трьома змістовими лініями (мовною, мовленнєвою і соціокультурною).

Змістовий компонент програми поділено на блоки: предметний, метапредметний й компетентнісний.

Предметний блок (*мовна змістова лінія*) передбачає знання розділів мови як системи, мовних одиниць усіх рівнів, їхні характерні ознаки та функції в мовленні; мови як відображення картини світу; мовної норми та її динамічності; різних типів помилок; засобів виразності, формування відповідних умінь і досягнення **предметних результатів**.

Метапредметний блок (*мовленнєва змістова лінія*) орієнтує на знання відомостей про інформацію, текст, комунікацію й мовленнєві жанри, формування відповідних умінь і досягнення **метапредметних результатів**.

Компетентнісний блок (*соціокультурна змістова лінія*) спрямовує діяльність суб'єктів освітньої діяльності на формування ключових компетентностей і досягнення **особистісних результатів**. Цей блок покликаний реалізувати компетентнісний потенціал галузі, презентований у Додатку 1 Державного стандарту.

Отже, зміст програми має потенціал для здобуття предметних, метапредметних і особистісних результатів.

Засобами досягнення очікуваних результатів є тексти підручників, навчальні й практичні посібники, компетентнісно орієнтовані методики.

Шляхи реалізації програми:

- формування сприятливого для учнів мовного середовища в родині, у школі, в суспільстві;
- зміна ставлень (учня до себе як суб'єкта шкільної мовної освіти; учня і вчителя до української мови; учителя до учня як повноправного суб'єкта освітнього процесу);
- перегляд показників навчальних досягнень учнів;
- формування стійких зовнішніх і внутрішніх мотивацій;
- упровадження особистісно й компетентнісно орієнтованих методик;
- якісна сучасна навчальна й методична продукція.

Пріоритети викладання предмета. Важливим завданням у навчанні української мови сьогодні є вихід за межі академічності курсу, тобто зміна уявлення школярів про мову, усвідомлення, що

мова не лише складна система, але й живий організм, багатовіковий носій мудрості, хранителька унікальної української культури, надійний інструмент пізнання й порозуміння, ефективний засіб самовираження, джерело естетичної насолоди. Її лексичні й фразеологічні злитки фіксують норми і правила гармонійного спілкування, активне послуговування мовою гарантує розквіт держави і збереження її кордонів.

Програма покликана змінити ставлення до мови як суспільного явища і шкільного предмета, виховати нове покоління компетентних носіїв мови зі сформованим мовним чуттям, мовними смаками і мовною стійкістю.

2. ОСНОВНИЙ БЛОК (власне програма)

5 КЛАС

Мовна змістова лінія			
№ п/п	Очікувані результати	Зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності
1.	<ul style="list-style-type: none"> • Пояснює роль і важливість державної мови в житті людини; • вичерпно відповідає на запитання за змістом почутого повідомлення [6 MOV 1.1.2-1]; • пов'язує, зіставляє почуте із життєвим досвідом [6 MOV 1.4.5]; • обґрунтовує своє ставлення до змісту почутої інформації [6 MOV 1.5.1]; • визначає основні проблеми, порушені в тексті, пов'язуючи їх із життєвим досвідом [6 MOV 2.2.1]; • пояснює значення здобутої з тексту інформації [6 MOV 2.4.1]; • обстоює власну позицію щодо обговорюваних питань [6 MOV 1.6.2]; 	<p>Вступ Тема: Українська мова в житті українців Пропонований зміст:</p> <p>1. Мова в житті людини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пізнання світу засобами мови; • вираження себе, свого «Я» за допомогою мови; • відчуття належності до українського народу через мову; • захист державних кордонів; • вираження емоцій і почуттів засобами мови; • збереження української культури, втіленої в українському слові; • формування моральної й мовленнєвої культури засобами мови; • спілкування й обмін інформацією засобами мови. 	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (здійснення пошуку інформації на підтвердження важливої ролі мови в житті людини; узагальнення різних думок, виявлення спільного й різного тощо).</p> <p>Мовленнєва діяльність (обговорення ролі української мови в житті українців; висловлення власної думки щодо важливості мови в житті людини; обґрунтування важливості бережного ставлення до мови).</p> <p>Текстова діяльність (сприйняття й аналіз тексту, що містить нову інформацію);</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • наводить кілька простих аргументів і прикладів на підтвердження власної позиції [6 МОВ 1.6.2-1]; • розрізняє відому і нову, головну і важливу другорядну інформацію, факти та судження [6 УМД 2.2.2]. 	<p>2. Ціннісне ставлення до мови.</p>	<p>структурування інформації; переведення текстової інформації про мову в графічну тощо (створення колажу, моделі, малюнка); написання есе («Мої емоції в мові», «Які слова береже кордонці», «Як мова береже мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» тощо).</p>
<p>2.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • очікувані результати: <ul style="list-style-type: none"> • вирізняє лексичні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їхню суть [6 МОВ 4.1.2-1-2]; • порівнює та зіставляє слова, що належать до певних груп за вивченими ознаками [6 МОВ 4.1.1-2]; • виокремлює та розрізняє значення багатозначних слів, синонімів, прямих і переносних значення [6 МОВ 4.1.1-1]; • розрізняє відому і частково нову для себе інформацію [6 УМД 1.3.1-2]; 	<p>Тема: Лексикологія</p> <p>Пропонований зміст:</p> <p>Повторення вивченого в 1–4 класах.</p> <p>Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова. Тлумачний словник.</p> <p>Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Пароніми. Словники антонімів, синонімів, омонімів, паронімів.</p> <p>Групи слів за походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (тлумачення лексичного значення слова різними способами; збагачення активного словника учнів новою лексикою; ведення словничка незнайомих слів; пошук/модельовання ситуацій, що передбачають застосування вивченої теми, нових слів; виконання вправ і завдань, що передбачають використання словничків; збагачення</p>

<ul style="list-style-type: none"> • виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті з урахуванням засвоєних мовних норм [6 МОВ 3.3.1]; • вживає слова відповідно до їхнього лексичного значення; • збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела [6 МОВ 4.2.4]; • користується різними видами словників; • визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації [6 УМД 1.5.2]. 	<p>Написання слів іншомовного походження.</p> <p>Словник іншомовних слів.</p> <p>Активна й пасивна лексика української мови: застарілі слова (архаїзми й історизми), неологізми. Письменницькі новотвори.</p> <p>Групи слів за вживанням: загальноживані й обмеженого вживання. Стилїстично забарвлені слова. Діалектні, професійні слова й терміни, сленг, просторічні слова. Лексична помилка. Суржик.</p>	<p>міжособистісного спілкування словами, що виражають позитивні емоції тощо).</p> <p>Мовленева діяльність (усне висловлення з використанням нових слів; формулювання й обстоювання власної думки, оцінювання життєвих явищ, моральних, суспільних, історичних та інших проблем сучасності, висловлення щодо них власного ставлення).</p> <p>Текстова діяльність (читання й переказування тексту, що містить нові слова; заміна в тексті лексичних одиниць; виявлення й аналіз певних лексичних одиниць; редагування; доповнення; виявлення лексичних одиниць, що сприяють або перешкоджають гармонійному спілкуванню; складання й оформлення власного висловлення згідно з установленими лексичними нормами тощо).</p>
---	---	--

3.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вирізняє лексичні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їхню суть [6 МОВ 4.1.2-1-2]; • виокремлює та розрізняє фразеологізми [6 МОВ 4.1.1-1]; • виявляє фразеологізми в своєму та чужому мовленні, пояснює їхню суть [6 МОВ 4.1.2-1]; • послуговується фразеологізмами у повсякденному спілкуванні [6 МОВ 1.7.2-1]; • вправно користується фразеологічним словником; • формулює запитання, щоб уточнити суть фразеологізмів [6 МОВ 1.4.6-2]; • використовує фразеологізми для ефективної комунікації зі співрозмовником [6 МОВ 1.7.1-1]; • дотримується норм у виборі фразеологізмів [6 МОВ 1.7.1-3]; • засобами фразеологізмів пояснює свій (та інших осіб) емоційний стан з увагою до його відтінків [6 МОВ 1.8.1]; 	<p>Тема: Фразеологія</p> <p>Пропонований зміст: Фразеологізми.</p> <p>Різновиди фразеологічних одиниць (прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми). Джерела українських фразеологізмів.</p> <p>Фразеологізми у мовленні людини. Фразеологічний словник.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (дослідження джерел фразеології; добір/пошук прикладів різних видів фразеологічних одиниць; добір/пошук синонімічних, антонімічних фразеологізмів; дослідження особливостей фразеологізмів на родів світу; передавання змісту фразеологізмів невербальними засобами; ведення фразеологічного словничка тощо).</p> <p>Мовленнєва діяльність (висловлення ставлення до події, явища чи вчинку засобами фразеології тощо).</p> <p>Текстова діяльність (виявлення фразеологізмів у літературних творах; критичне оцінювання доцільності вжитих у тексті фразеологізмів; збагачення тексту фразеологізмами; вираження власної думки щодо змісту промовленого тексту; обґрунтування свого ставлення до проблеми опору на власні знання й досвід).</p>
----	---	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • використовує фразеологізми для збагачення міжособистісної комунікації позитивними емоціями, створення комфортної атмосфери спілкування, спонукання співрозмовників до певних дій [6 MOV 1.8.3-1]; • досліджує джерела фразеології [MOV 4.1]; • сприймає інформацію (текст), що містить фразеологізми [MOV 1.1]; • демонструє багатий активний запас фразеологізмів [6 MOV 1.7.2]; • виявляє власні мовні уподобання у процесі добору фразеологізмів [6 MOV 4.2.1]. 		
4.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • чітко й правильно вимовляє звуки в процесі мовлення; • спостерігає за фонетичними явищами в мовленні, зокрема й на прикладі літературних творів [6 MOV 4.1.2]; • аналізує мовлення за орфоепічними та орфографічними характеристиками [6 MOV 3.3.2-4]; 	<p>Тема: Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія</p> <p>Пропонований зміст:</p> <p>Повторення вивченого з фонетики, графіки, орфоепії й орфографії в 1–4 класах.</p> <p>Голосні й приголосні звуки.</p> <p>Голосні наголошені й ненаголошені.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (порівняння й зіставлення звуків природи й звуків мови; порівняння вимови наголошених і ненаголошених звуків; практичні завдання, що перед-</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • вправно застосовує алфавіт; • знаходить й виправляє огріхи й помилки в змісті, будові й мовному оформленні власних висловлень [6 MOV 3.3.1-1]; • застосовує знання правил орфографії й орфоепії для вдосконалення власного мовлення [6 MOV 4.1.1]; • виявляє й аналізує орфографічні помилки; • пояснює виправлення, покликаючись на вивчені правила [6 MOV 3.3.1-2]; • вправно користується словниками; • відтворює зміст почутого тексту з дотриманням орфоепічних норм [6 MOV 1.2.1]; • удосконалює письмовий текст (власний та чужий) [6 MOV 3.3.2-4]; • характеризує вплив неправильного наголосування, вимови на сприйняття слухачем змісту почутого повідомлення [6 MOV 1.5.3-1]; 	<p>Особливості вимови ненаголошених голосних.</p> <p>Правопис ненаголошених [е] та [и].</p> <p>Приголосні тверді й м'які, дзвінкі й глухі.</p> <p>Вимова приголосних у корені слова.</p> <p>Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, є, ю, я.</p> <p>Правила вживання м'якого знака.</p>	<p>бачать використання алфавіту; виявлення помилок у застосуванні алфавіту; добір прикладів застосування орфографічних правил у житті людини; виявлення проблемних ситуацій, спричинених орфографічними помилками; виконання завдань, що передбачають використання орфографічного словника тощо).</p> <p>Текстова діяльність (читання тексту з дотриманням правилної вимови звуку; переказування тексту, що містить звукові природні елементи; виявлення слів, у яких зміна наголосу впливає на граматичне чи лексичне значення; звуковий аналіз окремих слів у тексті; аналіз порушень милозвучності у тексті й живому мовленні; графічне відтворення тексту, сприйнятого на слух; виявлення й аналіз графічних помилок; виявлення слів, у яких різняться вимова й написання; редагування текстів, у яких допущено орфографічні помилки; складання й оформлення власного висловлення згідно з уста-</p>
--	--	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • дотримується орфоепічних, графічних, орфографічних норм у процесі вибору мовленнєвих засобів [6 MOV 1.7.1-3]; • послуговується засобами милозвучності у власному мовленні [6 MOV 1.7.2-1]; • розпізнає роль окремих звуків як виразжальних засобів у тексті [6 MOV 2.2.6-2]; • виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм [6 MOV 3.3.1]. 		<p>ними орфографічними нормами; перетворення звукового фрагменту природи (ранок у лісі, гроза/дощ, шум моря тощо) в художній текст; сприймання усного висловлення на визначену тему, виявлення й аналіз у ньому орфоепічних помилок; виявлення впливу орфоепічної, графічної, орфографічної помилки на зміст інформації тощо).</p>
5.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вирізняє синтаксичні одиниці у своєму та чужому мовленні, пояснює • їхню суть [6 MOV 4.1.2-1]; • порівнює та зіставляє синтаксичні одиниці за визначеними ознаками [6 MOV 4.1.1-2]; • використовує різноманітні синтаксичні конструкції в різних повідомленнях у спеціальних (захисних) цифрових сервісах і соцмережах [6 MOV 3.2.1-1]; 	<p>Тема: Відомості з синтаксису й пунктуації</p> <p>Пропонований зміст: Повторення вивченого в 1–4 класах. Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова й речення. Головне й залежне слово в словосполученні. Речення, його граматична основа (підмет і присудок).</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (розрізнення речень і словосполучень; добір власних прикладів словосполучень і речень; пошук ситуацій застосування окличних і питальних речень; аналіз функцій головних і другорядних членів; обґрунтування взаємності розділових знаків; пошук ситуацій спілкування, у яких</p>

<ul style="list-style-type: none"> • відтворює зміст почутого тексту з увагою до конкретних синтаксичних одиниць [6 УМД 1.2.1]; • визначає мету повідомлення простим реченням [6 УМД 1.4.4]; • висловлює власні почуття і враження щодо зображених у тексті людей, подій, ситуацій, ставлення до них [6 МОВ 2.3.2]; • характеризує емоційний стан літературного персонажа, його поведінки, вчинків засобами простого й складного речень, виявляючи толерантність [6 МОВ 2.3.1-1]; • перефразовує репліки в діалозі відповідно до поставленого завдання [6 МОВ 1.2.1-3]; • аргументує власну оцінку прочитаного тексту (художнього тексту, медіатексту тощо) за допомогою складного речення [6 МОВ 2.4.2-3]; • описує власні літературні впади добання засобами речень з однорідними членами [6 МОВ 2.5.1-2]. 	<p>Речення з одним головним членом (загальне ознаювлення). Види речень за метою висловлення (розповідні, питальні, спонукальні); за емоційним забарвленням (окличні й неокличні). Пунктуаційна помилка. Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина. Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками а, але, і). Кома між однорідними членами. Складне речення. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Пряма мова. Діалог. Розділові знаки в реченнях із прямою мовою. Тире при діалозі.</p>	<p>використання однорідних членів необхідне, правильне інтонавання розділових знаків в усному мовленні; інтонавання діалогу; речень із прямою мовою тощо). Мовленнєва діяльність (усне висловлення на задану тему; участь в обговоренні проблеми тощо). Текстова діяльність (виписування з тексту словосполучень, що є ключовими й виражають зміст його; заміна в тексті словосполучень; виписування речень, що передають основну думку тексту, абзацу; виписування підметів, визначення їхньої ролі для передавання інформації; передавання змісту фрагмента тексту одним реченням; доповнення текстом однорідними членами; пунктуаційний аналіз тексту; заміна в тексті простих речень складними і навпаки; передавання суті інформації одним складним реченням; складання речень, що передають емоційний стан людини в різних ситуаціях; скла-</p>
---	--	---

				даньня речень оцінного змісту; складання діалогу на основі прочитаного/почутого тексту; відтворення ситуації за допомогою речень із прямою мовою; перекладання вражень від прочитаного, почутого за допомогою речень з прямою мовою тощо).
Мовленнєва змістова лінія				
№ п/п	Очікувані результати	Зміст навчального предмета	Види навчальної діяльності	
1.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> сприймає подану в достатньо вільному темпі інформацію відповідного обсягу на відому й частково нову тематику [6 МОВ 1.1.1]; реагує на почуте, уточнюючи важливі для розуміння деталі [6 МОВ 1.1.2]; формулює тему та ідею почутого повідомлення [6 МОВ 1.4.1-1]; розуміє та відтворює зміст почутого повідомлення [6 МОВ 1.1.2-2]; унаочнює та візуалізує почуте повідомлення (самостійно або 	<p>Тема: Інформація</p> <p>Пропонований зміст:</p> <p>Повторення вивченого в 1–4 класах Інформація.</p> <p>Види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, відео) тощо.</p> <p>Джерела інформації.</p> <p>Добір і пошук інформації.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організації роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (визначення мети інформації; формулювання теми та ідеї почутої інформації; розрізнення нової й відомої інформації; передавання/відтворення її графічно (карти, схеми, плани, моделі тощо) чи образно (малюнок); добір і демонстрування зразків різних видів інформації; пошук інформації відповідно до поставленого</p>	

	<p>з допомогою інших осіб), використовуючи різні засоби (малянки, схеми, таблиці, комікси тощо) для відтворення змісту, структурування інформації [6 МОВ 1.2.3-1];</p> <ul style="list-style-type: none"> • знаходить у почутому відповіді на поставлені запитання [6 МОВ 1.3.1-1]; • стисло переказує фактичний зміст почутого повідомлення (зокрема невеликого художнього тексту, медiateксту або уривка з нього на знайому тему, якщо інформація проста, добре структурована, подана повільно та чітко [6 МОВ 1.2.1-1]; • передає простими фразами прихований зміст повідомлення, виражений за допомогою типових, зрозумілих для сприйняття невербальних засобів [6УМД1.1.3]; • добирає відповідно до поставленого завдання або самостійно визначених цілей інформацію з одного чи кількох джерел [6 МОВ 1.3.1]; 		<p>завдання; знаходження, опрацювання і збереження інформації; аналіз змісту інформації тощо).</p> <p>Мовленева діяльність (результи на почуту інформацію (коментар); вибіркве, стисле переказування змісту почутого відповідно до поставленого завдання; висловлення своєї думки тощо). Текстова діяльність (написання висновків на основі почутої інформації тощо).</p>
--	---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • визначає мету повідомлення [6 MOV 1.4.4]; • розрізняє відому й нову для себе інформацію [6 MOV 1.3.1-2]; • ефективно використовує інформаційні ресурси (бібліотеки, сайти тощо) для задоволення власних читачьких потреб і розширення кола читачьких інтересів [6 MOV 2.5.1-3]; • записує від руки або з використанням спеціальних (у тому числі цифрових) пристроїв власні міркування, інформацію з різних джерел [6 MOV 3.1.1]. 		
2.	<ul style="list-style-type: none"> • очікувані результати: • відповідно до мети застосовує основні види читання текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) [6 MOV 2.1.1]; • знаходить у запропонованому тексті відому й нову інформацію [6 MOV 2.2.2-1]; • визначає тему та мікротему, основну думку тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) [6 MOV 2.2.3]; 	<p>Тема: Текст</p> <p>Пропонований зміст: Повторення вивченого в 1-4 класах</p> <p>Текст. Тема, підтема (мікротема). Ключові слова. Основна думка. Зміст прочитаного. Первинні і вторинні тексти. Опис. Розповідь. Роздум. Розповідь. Побудова розповіді.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; са-моконтроль, рефлексія). Текстова діяльність (осмислення змісту прочитаного; поставлення уточнювальних запитань для кращого розуміння і сприйняття, розрізнення розповіді, опису, роздуму; формулювання теми й основної думки тексту; визначення ключових слів;</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • обирає (самостійно чи з допомогою) тексти українських і зарубіжних авторів, різних стилів і жанрів залежно від мети читання й наводить окремі аргументи свого вибору [6 MOV 2.5.1]; • добирає з поданого переліку і використовує потрібні тексти з джерел, які вважає надійними [6 MOV 2.5.2]; • усвідомлено послуговується основними складниками (заголовок, зміст, анотація тощо) джерел інформації (друкованого чи цифрового), а також складниками структури тексту [6 MOV 2.1.2]; • визначає основні порушення в тексті проблеми, пов'язуючи їх із життєвим досвідом [6 MOV 2.2.1]; • наводить приклади (з художніх текстів чи життєвого досвіду) вміння/невміння керувати емоціями, пояснювати емоційний стан літературних персонажів (зважаючи на ситуації, культури, епохи, національні традиції та звичаї тощо) для розвитку 	<p>Види розповіді. Розповідь про себе.</p> <p>Читання. Види читання. Мета читання (отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду тощо)</p>	<p>стисле переказування; інтонавання тексту, реплік у ньому; знаходження потрібної інформації; оцінювання тексту, апеляючи до власних знань, позицій чи поглядів; зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями; редагування тексту; творче опрацювання прочитаного тексту із заданою зміною персонажів, окремих епізодів тощо; розрізнення текстів (художніх, медіатекстів тощо), різних стилів, типів та жанрів мовлення в контексті авторського задуму; визначення проблем у тексті; розпізнавання виражальних засобів; виявлення й тлумачення порушення у тексті проблем; пояснення значення здобутої з прочитаного тексту інформації; створення письмових текстів (художні тексти, медіатексти тощо) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету й адресата, спираючись на власний життєвий досвід; описання й аналіз емоційного стану інших осіб</p>
--	--	---	--

	<p>власного емоційного інтелекту [6 MOV 1.8.3-2];</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулює тему та основну думку тексту [6 MOV 2.2.2-3]; • розпізнає в тексті основні виразні засоби [6 MOV 2.2.6-2]; • аналізує й удосконалює зміст написаного, доповнювати окремі його частини відповідно до теми й мети висловлення [6 MOV 3.3.2]; • творчо опрацює прочитаний текст із заданою зміною персонажів, окремих епізодів тощо [6 MOV 2.7.1-1]; • відповідно до мети застосовує основні види читання нескладних у мовному плані невеликих текстів; • пояснює значення здобутої з прочитаного тексту (художнього тексту, медіатексту тощо) інформації в контексті власного досвіду для розв'язання потрібних завдань [6 MOV 2.4.1]; • виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, спираючись на засвоєні мовні норми [6 MOV 3.3.1]; 		<p>або літературних персонажів, їхніх учинків і/або висловлень; створення власних текстів (розповідь, есе); логічне структурування власного тексту; удосконалення змісту тощо).</p>
--	---	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • перетворює тексти (художні тексти, медіатексти тощо) словесно (переказ, контекст тощо), графічно (схема, таблиця тощо) [6 МОВ 2.6.1]; • описує свої літературні впади-бання, наводячи приклади прочитаних творів [6 МОВ 2.5.1-2]. 		
3.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); • висловлює та обстоює власні погляди, ідеї, переконання; • взаємодіє зі співрозмовниками, супроводжуючи власне мовлення доречними вербальними та невербальними засобами для досягнення комунікативної мети [6 УМД 1.7.1]; • бере участь в онлайн-дискусіях на відому тематику, пов'язану з власним життєвим досвідом, навчанням, уподобаннями тощо [6 УМД 3.2.2-1]; • конструктивно спілкується, 	<p>Тема: Жанри мовлення</p> <p>Пропонований зміст: Комплімент, лестощі, похвала, Прохання, умовляння, благання, клянчення, пропозиції. Запрошення. Згода, відмова. Вибачення. Подяка. Привітання. Смс-повідомлення.</p>	<p>Організаційна діяльність (ціле-визначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (визначення різниці між компліментом і лестощами, між проханням, умовлянням, благанням, клянченням; визначення пропозицій, на які необхідно відповісти відмовою, а на які — згодою, добір компліментів за віковою, статусною ознакою людини; аналіз компліментів; добір відповідей на комплімент; аналіз смс-повідомлень; складання дописів для чату тощо).</p>

	<p>використовуючи жанри як типові мовленнєві конструкції;</p> <ul style="list-style-type: none"> • дотримуються основних мовленнєвих норм під час типових ситуацій комунікації [6 УМД 1.7.1-3]; • доречно використовує в мовленні типові засоби художньої виразності [6 УМД 1.7.2]; • регулює власні емоції в комунікації [6 УМД 1.8.2]; • збагачує міжособистісну комунікацію позитивними емоціями [6 УМД 1.8.3]; • використовує жанри мовлення з метою гармонізації процесу спілкування, налагодження приязних стосунків; • використовує типові вербальні й невербальні засоби, жанри мовлення для збагачення міжособистісної комунікації позитивними емоціями, створення комфортної атмосфери спілкування, підтримки, заохочення співрозмовників до певних дій [6 УМД 1.8.2-1]; • аналізує ситуацію спілкування, самостійно добирає й застосовує мовленнєвий жанр. 		<p>Текстова діяльність (оформлення тексту прохання; формулювання різних видів пропозицій; формулювання відмови на пропозицію; складання й аналіз текстів вибачення, подяки, привітання, повідомлення; виявлення, аналіз у тексті втішання, вибачення, подяки й визначення їхньої ролі у процесі спілкування тощо).</p> <p>Мовленнєва діяльність (усні звернення з проханням, пропозицією, запрошенням, привітанням тощо).</p>
--	--	--	---

<p>4.</p> <p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); • залучає лексичне багатство мови для ефективної комунікації зі співрозмовниками [6 MOV 1.7.1-1]; • реагує на почуте, уточнює важливі деталі [6 MOV 1.1.2]; • обирає доцільні способи вдосконалення власного мовлення [6 MOV 3.3.3]; • бере участь в онлайн-дискусіях, розпізнає розбіжності в думках і толерантно обстоювати власну позицію, дотримуючись базових норм етикету [6 MOV 3.2.2]; • дотримується норм етикету під час онлайн-спілкування [6 УМД 3.2.2-4]; • дотримується основ безпечної поведінки в цифровому просторі та основних засад академічної доброчесності [6 MOV 3.2.3]; 	<p>Тема: Спілкування</p> <p>Пропонований зміст:</p> <p>Повторення вивченого в 1–4 класах.</p> <p>Цілі й завдання.</p> <p>Види спілкування.</p> <p>Живе й віртуальне спілкування.</p> <p>Безпека віртуального спілкування.</p> <p>Ситуації спілкування.</p> <p>Ознаки й переваги гармонійного спілкування.</p> <p>Запитання і відповіді.</p> <p>Слухання, види.</p> <p>Суперечка і сварка.</p> <p>Маніпуляції у спілкуванні.</p> <p>Учасники спілкування</p> <p>Наміри співрозмовників.</p> <p>Правила гарного спілкування.</p> <p>Етикетні норми спілкування.</p> <p>Засоби спілкування (мовні й позамовні)</p> <p>Вимова й інтонація.</p> <p>Переконливість та аргументованість.</p>	<p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (визначення й поставлення цілей і завдань спілкування; формулювання намірів; добір реплік відповідно до виду й мети спілкування; правильне інтонуювання розмови; добір лексичних засобів; обгрунтування доцільності мовних формул ввічливості; спілкування живе й віртуальне на визначену тему; визначення намірів; виявлення чинників, що сприяють або заважають ефективній комунікації; визначення бар'єрів і небезпек віртуального спілкування; виявлення ознак гармонійного спілкування; розрізнення невербальних засобів (інтонації, сили голосу, логічного наголосу, темпу, паузи, міміки, жестів, пози), використаних для передавання прихованого змісту; виявлення випадків маніпулювання; виявлення лексичних засобів, що сприяють уникненню двознач-</p>
--	--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • висловлює власні думки, виражає почуття, переживання, ставлення [6 МОВ 1.8.1]; • аналізує емоційний стан літературних персонажів, їхні вчинки для моделювання власної поведінки та формування базових морально-етичних норм, виявляючи толерантність [6 МОВ 2.3.1]; • визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації [6 МОВ 1.5.2]; • пов'язує, зіставляє почуте з життєвим досвідом [6 МОВ 1.4.5]; • взаємодіє з іншими в цифровому просторі, дбаючи про власну кібербезпеку [6 МОВ 3.2.3-1]; • дотримується засад академічної доброчесності у процесі віртуальної взаємодії [6 МОВ 3.2.3-2]. 		<p>ності; поставлення запитань з метою отримання інформації; характеристики учасників спілкування; виявлення ознак переконливості, аргументованості тощо).</p> <p>Текстова діяльність (аналіз конкретної ситуації спілкування у тексті тощо).</p>
Повторення в кінці року			

IV. КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ НУШ

(за модельною програмою Н. Голуб, О. Горошкіної)

Увага!

- В укладанні календарного плану потрібно зважати на дати осінніх, зимових і весняних канікул.
- У план учитель закладає оцінювання за 4 групами результатів (ГР): 1) усна взаємодія (говоріння); 2) письмова взаємодія (власне повідомлення); 3) робота з текстом (диктант + творче завдання; переказ; аудіювання); 4) аналіз мовлення.
- Діагностувальна робота — це підсумкове оцінювання за певними ГР.
- Можна спланувати проведення 4-х окремих підсумкових робіт за кожною групою результатів у I та II семестрах (максимум 8 за рік), а може одну комплексну наприкінці семестру, тобто дві на рік.

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
I СЕМЕСТР				
ВСТУП				
1.		Мова в житті людей. Пізнання світу засобами мови. Спілкування як важлива функція мови		
2.		Говоріння. Знайомство. Розповідь про себе		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
3.		Українська мова в житті українців. Екскурс в історію й сьогодення. Мова рідна й державна		
ЛЕКСИКОЛОГІЯ				
4.		Повторення вивченого в 1–4 класах. Лексичне значення слова. Тлумачний словник		
5.		Однозначні й багатозначні слова. Пряме й переносне значення слів		
6.		Групи слів за значенням. Омоніми. Словник омонімів		
7.		Групи слів за значенням. Пароніми. Словник паронімів		
8.		Групи слів за значенням. Синоніми. Словник синонімів		
9.		Групи слів за значенням. Антоніми. Словник антонімів		
10.		Мова й інформація. Мовні засоби передачі інформації. Групи слів за значенням у передачі інформації. Створення власного повідомлення		
11.		Джерела інформації. Уміння шукати інформацію за допомогою ключових слів. Робота з інформаційними джерелами		
12.		Групи слів за походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова. Словник іншомовних слів. Етимологія слів		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
13.		Правопис слів іншомовного походження: написання <i>И</i> та <i>І</i> в загальних і власних назвах		
14.		Тренувальні вправи на закріплення теми. Формування правописних умінь (правопис <i>И-І</i> в іншомовних словах)		
15.		Правопис слів іншомовного походження: подвоєння букв на позначення приголосних. Створення власних повідомлень з іншомовними словами		
16.		Робота з текстом. Поняття про текст. Читання тексту з іншомовними словами. Словникова робота		
17.		Правопис слів іншомовного походження: написання м'якого знака й апострофа. Створення власних повідомлень з іншомовними словами		
18.		Правопис слів іншомовного походження: написання слів з іншомовними частинами разом і з дефісом		
19.		Діагностувальна робота. ГР робота з текстом. Диктант з творчим завданням (правопис іншомовних слів + творча робота)		
20.		Пасивна й активна лексика української мови. Застарілі слова (архаїзми й історизми). Роль застарілих слів у повідомленні		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
21.		Говоріння. Розповідання історій із застарілою лексикою		
22.		Створення власного повідомлення на історичну тематику з використанням застарілої лексики		
23.		Неологізми. Нові слова в мовленні		
24.		Аудіювання. Сприймання й розуміння тексту (робота з текстом; словникова робота з неологізмами)		
25.		Групи слів за вживанням: загальноновживані й обмеженого вживання (діалектизми). Поняття про діалекти української мови		
26.		Професійні слова й терміни. Робота з текстами професійного й наукового спрямування (підручники). Словникова робота		
27.		Просторіччя й сленг. Культура мовлення		
28.		Спілкування на тему «Слова, які нас оточують». Культура й етика спілкування		
29.		Письмо. Поняття про есей. Написання вільного есею на тему з лексикології		
30.		Повторення вивченого з лексикології. Лексичний розбір слова. Лексична помилка		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
31.		<i>Діагностувальна робота</i> (підсумки вивчення лексикології). <i>ГР аналіз мовлення</i> (завдання з лексичним матеріалом)		
32.		Аналіз діагностувальної роботи. Робота з помилками		
ФРАЗЕОЛОГІЯ				
33.		Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення		
34.		Українські народні фразеологізми, їх значення й джерела. Робота з текстами (пошук і тлумачення фразеологізма)		
35.		Різновиди фразеологічних одиниць. Українські прислів'я, приказки. Тлумачення значень		
36.		Крилаті вислови, афоризми. Значення й джерела		
37.		Фразеологізми в мовленні людини. Сучасні фразеологізми. Фразеологічний словник		
38.		Текст. Сприймання інформації, її розуміння. Фразеологізми в тексті		
39.		Узагальнення вивченого з теми «Фразеологія»		
40.		Письмо. Створення власного повідомлення з фразеологізмами		
41.		Аналіз робіт. Коментар помилок		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ				
42.		Повторення вивченого в 1–4 класах. Фонетика. Звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки		
43.		Позначення звуків на письмі. Графіка. Український алфавіт. Кирилиця. Створення кириличного алфавіту		
44.		Особливості української графіки (відповідність звуків і графічних знаків, звук [r] і буква <i>re</i>). Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i> та <i>щ</i> . Звуки [дж], [дз]		
45.		Говоріння. Мовленнева діяльність (артикуляція українських звуків). Проговорювання скоромовок		
46.		Голосні наголошені й ненаголошені. Особливості вимови ненаголошених голосних. Сприймання й розпізнавання звуків української мови (прослуховування аудіо-запису)		
47.		Говоріння. Усний вільний переказ-інтерпретація тексту (артикуляція звуків)		
48.		Правопис ненаголошених [e] та [u] в корені слова. Диктант		
49.		Приголосні дзвінки й глухі, тверді й м'які. Вимова дзвінких, глухих, твердих і м'яких приголосних. Проговорювання скоромовок		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
50.		<i>Діагностувальна робота. ГР усна взаємодія.</i> Створення й розповідання історій про зиму й зимові свята. Формулювання питань		
51.		Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> . Правила вживання м'якого знака		
52.		Правила вживання апострофа в українській мові		
53.		Фонетичні явища. Уподібнення приголосних: за дзвінкістю, за глухістю. Говоріння й письмо		
54.		Уподібнення приголосних: м'якістю, за іншими ознаками. Уподібнення приголосних у дієсловах на <i>-ться</i> . Говоріння й письмо		
55.		Тренувальні вправи. Написання слів з вивченими фонетичними явищами		
56.		Наголос в українській мові. Словник наголосів		
57.		Склад. Правила перенесення слів з рядка в рядок. Редагування тексту з переносами слів		
58.		Розігрування діалогів (рольові ігри). Інсценізація казок		
59.		Орфографічний практикум (слова на вивчені орфограми)		
60.		Узагальнення й систематизація вивченого		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
61.		<i>Діагностувальна робота. ГР письмова взаємодія.</i> Письмовий переказ тексту з творчим завданням		
62.		Аналіз робіт. Коментар помилок		
63.		Комунікація. Жанр привітання. Складання листівок-привітань до новорічних свят		
64.		Підведення підсумків за семестр		
II СЕМЕСТР				
65.		Милозвучність української мови. Правила милозвучності: уживання прийменників <i>у, в</i> і початкових <i>у-, в-</i> ; чергування <i>і – ї</i> у сполучниках; чергування <i>з – із – зі</i>		
66.		Правила милозвучності: чергування <i>і-ї</i> у сполучниках і коренях. Правила милозвучності: чергування <i>з – із – зі</i>		
67.		Редагування текстів (опрацювання правил милозвучності)		
68.		Спрощення в групах приголосних		
69.		Письмо. Створення власного повідомлення		
70.		Види помилок в усному та писемному мовленні: графічна, орфоепічна, орфографічна		
71.		Словники. Орфоепічний словник. Орфографічний словник		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
72.		Узагальнення вивченого з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»		
ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ				
73.		Повторення вивченого в 1–4 класах. Словосполучення. Відмінність словосполучення й речення		
74.		Головне й залежне слово в словосполученні. Розбір словосполучення		
75.		Комунікація. Жанри мовлення. Формули ввічливості. Привітання, подяка, вибачення. Етика спілкування. Використання словосполучень і речень		
76.		Письмо. Написання листа з формулами ввічливості		
77.		Речення, його граматична основа (підмет і присудок)		
78.		Підмет як головний член речення. Тренувальні вправи		
79.		Присудок як головний член речення. Тренувальні вправи		
80.		Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення)		
81.		Твір-опис. Види описів. Пейзаж (опис природи). Підготовка до написання опису зимової природи. Словникова робота		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
82.		Діагностувальна робота. ГР письмова взаємодія. Написання твору-опису зимової природи за власним спостереженням		
83.		Види речень за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні)		
84.		Говоріння. Розігрування діалогів з розповідними, питальними, спонукальними реченнями		
85.		Види речень за емоційним забарвленням (окличні й неокличні)		
86.		Тренувальні вправи. Робота з реченнями різних видів		
87.		Комунікація. Жанри мовлення. Прохання, умовляння, благання, пропозиція. Етикет спілкування. Формули прохання в українській мові. Використання речень різних видів		
88.		Письмо. Написання листа з проханням і пропозицією		
89.		Узагальнення вивченого з теми «Словосполучення й речення»		
90.		Другорядні члени речення. Додаток (загальне ознайомлення). Тренувальні вправи		
91.		Другорядні члени речення. Означення (загальне ознайомлення). Тренувальні вправи		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
92.		Другорядні члени речення. Обставина (загальне ознайомлення). Тренувальні вправи		
93.		Комунікація. Жанри мовлення. Згода, відмова. Етикет спілкування. Формули відмови в українській мові. Уникнення конфліктів		
94.		Диктант з граматичним завданням (тема: другорядні члени речення)		
95.		Спілкування. Види спілкування. Живе, онлайнове й віртуальне спілкування. Смс-повідомлення. Складання смс-повідомлень. Використання формул ввічливості		
96.		Речення з однорідними членами (без сполучників)		
97.		Речення з однорідними членами (зі сполучниками <i>а, але, і</i>)		
98.		Кома між однорідними членами речення. Тренувальні вправи		
99.		Діагностувальна робота. <i>ГР робота з текстом.</i> Письмовий переказ з творчим завданням		
100.		Синтаксичний розбір простого речення. Тренувальні вправи		
101.		Спілкування. Безпека віртуального спілкування		
102.		Текст. Первинні й вторинні тексти. Фанфік як вторинний текст. Види фанфіків		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
103.		Складання фанфіків. Використання речень різних видів з однорідними членами речення		
104.		Узагальнення вивченого з теми «Другорядні члени речення. Однорідні члени речення»		
105.		Спілкування. Ознаки й переваги гармонійного (цікавого, ввічливого) спілкування. Уміння зацікавити співрозмовника		
106.		Складне речення. Поняття про складне речення. Інтонавання складних речень		
107.		Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим зв'язком		
108.		Кома між частинами складного речення, з'єднаними сполучниковим зв'язком		
109.		Письмо. Твір-опис домашньої тваринки. Використання складних речень		
110.		Синтаксичний розбір складного речення. Узагальнення вивченого з теми		
111.		Спілкування. Маніпуляції в спілкуванні. Вплив на людину		
112.		Робота з медіатекстами. Рекламний текст. Створення рекламного тексту		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
113.		Говоріння. Презентація власного рекламного тексту		
114.		Пряма мова. Розділові знаки в реченнях із прямою мовою (тренувальні вправи). Звертання, розділові знаки при звертанні		
115.		Письмове спілкування. Листування (електронною і звичайною поштою). Правила заповнення конверта		
116.		Діалог. Тире при діалозі. Складання (письмово) діалогів		
117.		Рольова гра. Розігрування ситуативних діалогів (зустріч друзів, на вокзалі, у магазині). Використання формул ввічливості		
118.		Узагальнення вивченого з теми «Відомості із синтаксису й пунктуації»		
119.		Діагностувальна робота. ГР аналіз мовлення. Завдання на редагування тексту (робота з реченнями)		
120.		Аналіз роботи. Коментар помилок		
121.		Письмо. Написання вільного есею на задану тему (використання простих і складних речень)		
122.		Спілкування за результатами змісту есеїв		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА РІК				
123.		Повторення вивченого з теми «Лексикологія». Типи слів за значенням. Уведення цих слів у текст		
124.		Повторення вивченого з теми «Лексикологія». Слова за походженням і вживанням. Уведення цих слів у текст		
125.		Письмо. Твір-роздум. Підготовка до написання твору-роздуму на задану тему. Словникова робота		
126.		Виступ з власним роздумом перед аудиторією		
127.		Повторення вивченого з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія». Вимова звуків української мови		
128.		Говоріння. Виразне читання поезій про Україну з дотриманням орфоепічних норм		
129.		Повторення вивчених орфограм. Диктант		
130.		Повторення вивченого з теми «Відомості із синтаксису й пунктуації». Словосполучення й просте речення		
131.		Повторення вивченого про складне речення. Робота з текстом		

№ уроку п/п	№ навч. тиж-день	Зміст програмового матеріалу 140 уроків (максимально) на рік 4 уроки на тиждень	Дата	Клас
132.		<i>Діагностувальна робота. ГР усна взаємодія.</i> Виступ з повідомленням про свій населений пункт, його історію, відомих людей. Використання речень різних видів		
133.		Повторення вивченого з теми «Інформація». Джерела інформації. Пошук інформації. Робота з інформаційними ресурсами		
134.		Повторення вивченого з теми «Текст». Тексти різних видів		
135.		Творча робота з текстами (перетворення текстів)		
136.		Повторення вивченого з теми «Жанри мовлення», Формули ввічливості. Рольова гра з використанням формул ввічливості		
137.		Повторення теми «Спілкування». Формування вмінь ставити питання й відповідати на питання (діамонологічна компетентність)		
138.		Види спілкування. Мова жестів		
139.		Спілкування із цікавим співрозмовником. Культура мовлення. Питання й відповіді		
140.		Підсумковий урок		

V. УРОК ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

УНІВЕРСАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ТИПИ УРОКІВ)

- *Урок вивчення (засвоєння) нового матеріалу* (теорія лінгвістичного матеріалу).
- *Урок формування мовних та мовленнєвих умінь і навичок* (формування мовної і мовленнєвої компетентностей).
- *Урок повторення вивченого матеріалу* (на початку й у кінці навчального року).
- *Урок узагальнення й систематизації знань, умінь та навичок* (після вивчення великої теми перед написання діагностувальної роботи).
- *Урок діагностування знань, умінь і навичок* (діагностувальна робота: перевірка володіння всіма видами мовної й мовленнєвої компетентностей).
- *Уроки розвитку комунікативних умінь і навичок* (уроки розвитку мовлення): формування усних і писемних комунікативних умінь та навичок; написання творів, есеїв, переказів; аудіювання, говоріння (діалоги, розповіді, усні перекази).

СТРУКТУРА УРОКІВ РІЗНИХ ТИПІВ

Урок вивчення (засвоєння) нового матеріалу:

- I. Організаційний момент (налаштування класу до процесу навчання).
- II. Мотивація навчальної діяльності.
- III. Актуалізація опорних знань (перевірка домашнього завдання; підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу).
- IV. Повідомлення теми і мети уроку.
- V. Пояснення вчителем нового матеріалу (лінгвістична теорія).

- VI. Закріплення нових знань (практична діяльність).
- VII. Підсумки уроку. Рефлексія. Оцінювання навчальних досягнень.
- VIII. Оголошення домашнього завдання й інструктаж щодо виконання.

Урок формування мовних та мовленнєвих умінь і навичок:

- I. Організаційний момент (налаштування класу до процесу навчання).
- II. Мотивація навчальної діяльності.
- III. Актуалізація опорних знань (перевірка домашнього завдання; лінгвістична теорія).
- IV. Повідомлення теми і мети уроку.
- V. Етап формування мовних та мовленнєвих умінь і навичок (практична діяльність учнів; виконання вправ).
- VI. Перевірка виконаного.
- VII. Підсумки уроку. Рефлексія. Оцінювання навчальних досягнень.
- VIII. Оголошення домашнього завдання й інструктаж щодо виконання.

Урок узагальнення й систематизації знань з теми:

- I. Організаційний момент (налаштування класу до процесу навчання).
- II. Мотивація навчальної діяльності.
- III. Повідомлення теми і мети уроку.
- IV. Актуалізація опорних знань (перевірка домашнього завдання).
- V. Етап узагальнення й систематизації знань з теми (лінгвістична теорія, практична діяльність учнів)
- VI. Перевірка виконаного.
- VII. Підсумки уроку. Рефлексія. Оцінювання навчальних досягнень.
- VIII. Оголошення домашнього завдання й інструктаж щодо виконання.

Урок діагностування знань, умінь і навичок (діагностувальна робота):

- I. Організаційний момент.
- II. Повідомлення мети діагностування знань.
- III. Наголошення основних положень, що підлягатимуть діагностуванню.
- IV. Самостійне виконання роботи.
- V. Відповіді на запитання учнів.
- VI. Підбиття підсумків уроку.
- VII. Оголошення домашнього завдання й інструктаж до виконання.

Урок аналізу діагностувальної роботи:

- I. Організаційний момент.
- II. Мотивація навчальної діяльності.
- III. Інформація про характер недоліків і помилок у діагностувальній роботі.
- IV. Робота над помилками (практична діяльність учнів).
- V. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія пізнавальної діяльності.
- VI. Оголошення домашнього завдання й інструктаж до виконання.

РОЗРОБКИ УРОКІВ РІЗНИХ ТИПІВ

УРОК ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Тема. Словосполучення. Будова й види словосполучень за способами вираження головного слова. 8 клас

Мета:

- подати відомості про синтаксис як розділ мовознавства; поглибити знання учнів про такі синтаксичні одиниці, як словосполучення та речення; формувати вміння визначати змістовий і граматичний зв'язок між словами в словосполученні, розрізняти іменні, дієслівні та прислівникові словосполучення, непоширені й поширені словосполучення;
- розвивати логічне мислення, спостережливість, пам'ять;
- виховувати зацікавленість до вивчення української мови.

Очікувані результати: учні розуміють поняття синтаксис і пунктуація, дають визначення поняттю *словосполучення*, розрізняють головне й залежне слова в словосполученні, визначають типи словосполучень за способом вираження головного слова, знаходять словосполучення в реченні.

Внутрішньопредметні зв'язки: орфографія, лексикологія, морфологія, синтаксис, пунктуація.

Міжпредметні зв'язки: мова, література, історія України.

Тип уроку: урок вивчення (засвоєння) нового матеріалу

Обладнання: підручник, робочі зошити, критерії оцінювання, таблиця «Види словосполучень».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Привітання. Перевірка присутніх

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ ТА ВМІНЬ

Словниковий диктант. Взаємоперевірка.

Мідь, сталь, мудрість, кобзар, тепер, увесь, перевір, степ, голуб, любов, ніч, туш, потривоож, знаєш, спільний, близький, польський,

братський, міський, учительський, величенький, справжнісінький, річенька, рибонька, сьогодні, дьогтьовий, менший, кінчик, доменщик, змагається, передається.

➤ Коментар щодо виконання.

Перевірка домашнього завдання (картки за варіантами)

Варіант № 1

➤ *Завдання: запишіть речення, визначте в кожному частини мови — самостійні й службові. Поясніть, як їх розрізнявати.*

У небі кучерявою юрбою зграйка хмар осінніх поспіша (Д. Луценко). І здалося, що світ помолодшав навколо на тисячу літ (В. Симоненко). Так негадано ця осінь закурликала над степом (Б. Олійник). У пам'яті неспаленим барвінком зостанеться навік двадцятий вік (П. Перебийніс).

➤ Коментар щодо виконання.

Варіант № 2

➤ *Завдання: спишіть, знявши ризик. Підкресліть орфограми.*

На/вічно, по/де/куди, з/гарячу, ліво/руч, не/в/тямки, в/переміш, по/одинці, на/в/справжки, з/заду, на/переваги, в/знаки, з/рання, по/під/тинню.

➤ Коментар щодо виконання.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання

- Як правильно сказати: *пробачте мені* (кому?) чи *пробачте мене* (кого?); *опанувати науку* (що?) чи *опанувати наукою* (чим?).
- Чому виникають труднощі в правильному слововживанні?

Учитель. Щоб знайти відповіді на ці та інші запитання, ми почнемо вивчати розділ мовознавчої науки — синтаксис і пунктуація; поглибимо знання про словосполучення, навчимося визначати змістовий і граматичний зв'язок між словами в словосполученні, розрізняти іменні, дієслівні та прислівникові словосполучення, непоширені й поширені словосполучення.

IV. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ УРОКУ

V. СПРИЙМАННЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Пояснення вчителем теоретичного матеріалу

Синтаксис — розділ науки про мову, у якому вивчаються будова і значення словосполучень і речень.

Пунктуація — сукупність правил про вживання розділових знаків у реченнях різного типу.

Словосполучення — це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку. Словосполучення, як і слова, є складовою частиною речення.

Словосполучення бувають **непоширеними** (*холодна зима*) і **поширеними** (*дуже холодна зима*).

Словосполучення складаються з головного і залежного слів. Залежно від того, до якої частини мови належить головне слово, словосполучення бувають **іменні, дієслівні, прислівникові**.

Лексичні словосполучення, що виражають одне поняття (*Кривий Ріг, Азовське море, сила тяжіння*) та **фразеологічні словосполучення** (*тримати язик за зубами, жива вода*) становлять смислову й граматичну єдність і виступають одним членом речення.

Не є словосполученнями:

- 1) підмет і присудок (*йде доц*);
- 2) однорідні члени речення (*сиділа і слухала*);
- 3) фразеологізми (*байдики бити*);
- 4) поєднання прийменників із іменниками (*із пропозицією*) чи займенників з прийменниками (*до них*), дієслова з часткою (*таки зробив*), складені форми слів (*буду навчатись, найбільш здатний*);
- 5) сполучення з відокремленими членами (*стоять, укриті снігом*).

Такі поєднання називаються **сполученням слів**.

VI. ЗАСВОЄННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лінгвістичне дослідження

➤ *Прочитайте й скажіть, чим подібні між собою слова, словосполучення й речення та чим вони різняться.*

Літак, літак вантажний, літак пасажирський. Літак приземлився в Бориспільському аеропорту.

Сад, сад весняний, сад вишневий, сад п'ятирічний. Як хороше у весняному саду!

Співати, співати голосно, співати дуєтом. Ми з сестрою співали дуєтом.

Високий, високий будинок, дуже високий. Соняшник виріс дуже високий.

Синтаксична п'ятихвилинка (усно)

➤ Поясніть, чому наведені групи слів не є словосполученнями. Утворіть із ними словосполучення.

Біля моря, незважаючи на негоду, з нами, через дорогу, підійти ж, буду чекати, стану відомим, нехай принесе, грати першу скрипку, ловити гав.

Колективна робота з текстом

➤ Прочитайте і випишіть з тексту 7–8 словосполучень. Позначте головні і залежні слова.

КИЇВ ЗА КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Князь Ярослав Мудрий, який очолив Руську державу після Володимира, дбав дуже про її столицю — Київ.

Було це вже велике місто, що мало понад сто тисяч мешканців. З усіх сторін з'їжджалися до Києва свої та чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною або й державною справою, чи до суду, чи до уряду.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити під час небезпеки всіх мешканців. Ярослав розширив його втриє й наново укріпив. Довкола йшли високі вали, збудовані з каміння й землі, з дерев'яними й мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости. До міста можна було ввійти з трьох сторін через укріплені ворота. Найбільшими були Золоті Ворота з південного заходу, збудовані з каміння та цегли й покриті золотою бляхою.

Серед валів, біля Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату й різні церкви. Найбільшу славу мала велика церква Святої Софії, або Божої Мудрості, з десятьма банями, прикрашеними різьбою, гарними образами й малюнками (за М. Коцюбинським).

Вправа «ворота грамотності» (робота в парах)

➤ *Спишіть, позначивши лексичні та фразеологічні словосполучення.*

Набити руку, підняти руку; далекий край, Далекий Схід; спочивати на лаврах, спочивати після роботи; дати ручку, дати слово.

➤ Коментар щодо виконання.

Вправа-відновлення

➤ *Відредагуйте й запишіть речення, дівравши з дужок потрібне слово.*

Дякую (Вам, Вас), що без (вагань, коливань) погодилися на цю зустріч. Наступного тижня можливі значні (коливання, вагання) температури. Надішли мені листа (електронною, по електронній) пошт(-ою/-і). Він прийшов до мене (у, по) важливій справі. Свідченням незаперечних успіхів українських учених у (галузі, області) кібернетики є перше видання «Енциклопедії кібернетики» українською мовою. Він швидко одужував (завдяки, дякуючи) підтримці рідних. Після вистави молода співачка кілька разів виходила з-за лаштунків, (дякуючи, завдяки) слухачам за увагу й тепло.

Самостійна робота

➤ *Утворіть словосполучення з поданих пар слів.*

Домашній, завдання; повторювати, вивчений; розглядати, таблиця; добирати, словосполучення.

Розподільний диктант (робота біля дошки)

➤ *Запишіть словосполучення, укажіть, які з них поширені, а які непоширені.*

Смачні соковиті груші, медвяний запах полів, духмяні трави, збирати гриби, класти в кошик, посміхатися радісно, повні кошики грибів.

VII. РЕФЛЕКСІЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

➤ *Подумай і дай відповідь (узагальнювальна бесіда):*

- Що таке словосполучення? (синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку)

- Чим відрізняється словосполучення від слова і речення? (Слово — найменша самостійна й вільно відтворювана в мовленні значима одиниця мови, основною функцією якої є називання предмета, указування на нього або його вираження. Речення — це найменша одиниця спілкування, яка є вираженням закінченої думки)
- З чого складається словосполучення? (з головного й залежного слів)
- Яке слово в словосполученні називається головним, а яке — залежним? (Головне — від якого ставлять питання, залежне — до якого ставлять питання)
- Які бувають види словосполучень залежно від того, до якої частини мови належить головне? (іменні, дієслівні і прислівникові)
- Яку роль відіграють словосполучення в мові?

Саморефлексія пізнавальної діяльності

- Яку тему ми сьогодні розглядали?
- Що ви дізналися нового?
- Що було для вас складним?

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Обов'язково: § з підручника; вправа письмово.
- За бажанням: скласти кросворд з ключовим словом «словосполучення»

Автор уроку: І. В. Витрикуш, учитель української мови та літератури Дем'янівської ЗОШ І–ІІ ст., Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.

УРОК ФОРМУВАННЯ МОВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Тема. Відмінювання прикметників твердої і м'якої груп. 6 клас

Мета:

- поглибити знання з поділу прикметників на тверду та м'яку групи, формувати вміння правильно відмінювати прикметники;
- розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення, орфографічну грамотність;
- виховувати повагу до української мови, до Батьківщини.

Тип уроку: формування мовних (правописних, граматичних) умінь та навичок.

Види навчальних робіт на уроці:

1. Самостійна робота.
2. Словникова робота.
3. Опитування, прийом «мікрофон».
4. Розподільний диктант.
5. Творча робота.
6. Фронтальне опитування.

Обладнання: картки, таблиця, підручник, листочки, вірш Ліни Костенко.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Бесіда

- Чи потрібно бути грамотною людиною? Чому?
- Що означає для вас мовна грамотність?
- Чи багато в нашій мові прикметників? Що вони означають?
- На вашу думку, що є складного в написанні прикметників?

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ І ВМІНЬ

➤ *Запишіть під диктовку текст, знайдіть у ньому прикметники, визначте їхній відмінок. Пригадайте, з якого твору ці уривки?*

Був сірий день. І сірий був сусід.
 І сірий стіл. І сірі були двері.
 І раптом нявкнув кольоровий кіт.
 Залив чорнилом вирок на папері.

(Ліна Костенко «Кольорові миші»)

IV. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Відгадування загадки

Наче лицарі казкові,
 вірно служать рідній мові:
 так слова єднати вміють,
 що усі їх розуміють. (Відмінки)

Учитель. Відгадавши загадку, ви вочевидь зрозуміли, що на сьогоднішньому уроці ми будемо поглиблювати свої знання з теми «Відмінювання прикметників», учитися правильно писати прикметники в різних відмінках. Для цього нам треба пригадати теоретичні відомості з теми й виконати різні вправи практичного характеру.

V. ФОРМУВАННЯ МОВНИХ (ГРАМАТИЧНИХ, ПРАВОПИСНИХ) КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Фронтальне опитування (теоретичний матеріал)

1. Які прикметники відносять до твердої групи?
2. Які прикметники відносять до м'якої групи?
3. Який прикметник відмінюється за окремим зразком? (білолиций)

➤ Самостійне відмінювання прикметника **білолиций** в зошитах.

Називний відмінок	<i>білолиц-ий</i>
Родовий відміноу	<i>білолиць-ого</i>
Давальний відмінок	<i>білолиць-ому</i>
Знахідний відмінок	<i>білолиц-ий; білолиць-ого</i>
Орудний відмінок	<i>білолиц-им</i>
Місцевий відмінок	<i>на білолиць-ому (білолиц-ім)</i>

➤ Коментар щодо виконання завдання.

Розподільний диктант

➤ *Запишіть прикметники, розподіляючи їх у дві колонки: 1 колонка — прикметники твердої групи, 2 колонка — прикметники м'якої групи. Виділіть закінчення.*

Старий, тривожний, природний, високий, синій, справжній, давній, пташиний, новий, чемний, дружній, красивий, світлий, могутній, кременний, самотній, самотійний, навчальний, говіркий, класичний.

➤ Коментар щодо виконання.

Словникова робота

➤ *Поясніть лексичне значення слів, записаних на дощці: **природний, дружний, дружній.***

Природний — створений природою, а не людиною, спричинений законами природи (слова природний в українській мові немає).

Дружний — який виконується спільно, злагоджено.

Дружній — який ґрунтується на дружбі, довірі, доброзичливості

➤ *До яких груп відносять ці прикметники і як ви це визначили?*

Робота в парах

➤ *Вставити букви, визначити відмінки прикметників, виділити в них закінчення.*

Невелик...й став (Н. в) у чист...й воді (М. в); весел...м щебетом (О. в.), на чуж...й землі (М. в); широк...й долині (Д. в); ніжн...м співом (О. в); могутн...й дуб (Н. в); пекуч...м поглядом (О. в); на могутн...х плечах (М. в).

Самостійна робота

➤ *Вставити в тексті замість крапок прикметники із довідки, визначити їх відмінок.*

Довідка: весняний, солов'їна, дзвінки, ясний, тихий, зелений, короткі, урочистий, несміливий, ніжний, величні, сине.

Годі й уявити собі весну без того співака, його краси! І ночі ті наші утратили весь свій чар, коли б у сяйві місяця не мережили звуки пісні. І Ось одного вечора в гаю над річками та ставками почувся його гімн.

Спершу квилить він голосом, немов настроює свій інструмент. І сиплються , звуки, які сягають неба і линуть у далечінь.

Робота з «ключем»

➤ *Словосполучення запишіть у дві колонки: 1) зі вставленою буквою **u**; 2) зі вставленою буквою **i**.*

Джерельн...й воді, тих... ночі, струнк...х юнаків, Степанов... зошити, чітк...ми розпорядженнями, глух...й кут, сторонн...м людям, тьмян...ми очима, скрипуч...м голосом, тягуч...й думці, широк...х степів, рівненьк... стежки, свіж...ми слідами, спостережлив...м оком, якнайширш... зв'язки, братов...м дітям, дрімуч... ліси, найкращ...ми побажаннями, з цілющ...м словом, найкращ... люди, дідов...х казок, Остапов... книжки, найнижч... береги.

Ключ: у кожному слові підкресліть другу від початку букву. Із цих букв прочитаєте вислів В. Сосюри.

VI. ПІДСУМОК УРОКУ

Робота в парах з текстом на картках.

➤ *Прочитайте притчу, поставте прикметники, що в дужках, у потрібному відмінку. Розставте розділові знаки в реченнях.*

БАТЬКІВЩИНА

Пташку спіймали й посадили в клітку. Опинившись у полоні вона день і ніч сумно виспівувала: «Батьківщина. Батьківщина». Хазяїн пташки подумав: «Що ж це в неї за батьківщина? Де вона? Мабуть це якась *(прекрасний)* і *(квітучий)* земля, де *(райський)* дерева й *(райський)* птахи. Дай-но я випущу пташку на волю й подивлюсь куди вона полетить. Вона мені покаже шлях до тієї *(незвичайний)* країни». Хазяїн відчинив клітку і пташка випурхнула. Вона відлетіла на десять кроків і сіла на кущ терну що ріс серед голого каміння. Між колючих гілок цього куща було її гніздечко. Це й була її батьківщина.

➤ *Дайте відповідь на питання: яка мудрість закладена в цій притчі?*

Рефлексія. Прийом «Мікрофон»

- Про що ви дізналися на уроці?
- Які знання вдосконалили?
- Що було складним на уроці?
- Що найбільше запам'яталось?

VII. ОЦІНЮВАННЯ**VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**

- Прочитати § з підручника; виконати вправу письмово.

Автор уроку: Н. П. Харченко, учитель української мови та літератури Дмитрівської ЗОШ І–ІІ ст., Дніпропетровська обл.

≡ УРОК УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ВИВЧЕНОГО ≡

Тема. Однорідні члени речення. Узагальнення й систематизація вивченого з теми. 8 клас

Мета:

- узагальнити й систематизувати знання учнів про однорідні члени речення та розділові знаки при них;
- удосконалювати вміння правильно інтонувати речення з однорідними членами, доцільно використовувати їх у мовленні; розвивати навички з розвитку усного й писемного мовлення;
- виховувати повагу до загальнолюдських моральних цінностей.

Тип уроку: узагальнення й систематизації знань.

Обладнання: підручник, дидактичний матеріал, мультимедійна презентація.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ.**

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Учитель. Шановні учні, на початку нашої роботи з навчальним матеріалом ми проведемо рольову гру — наукову конференцію з теми «Однорідні члени речення в українському мовознавстві». Напередодні клас було поділено на робочі групи: «президія конференції», «лінгвісти-доповідачі», «слухачі доповідей». Запрошую всіх зайняти свої місця. Лінгвісти будуть виступати з доповідями на означену мовознавчу тему. Аудиторія їх уважно прослухає, поставить запитання, члени президії конференції проаналізують доповіді й відповіді на питання.

Теми доповідей:

1. Поняття однорідних членів речення в мовознавстві.
2. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
3. Особливості вживання однорідних членів речення в тексті.
4. Розділові знаки при однорідних членах речення.

➤ Виступи учнів, відповіді на поставлені питання, обговорення виступів.

Учитель. Отже, ми з вами систематизували й узагальнили теорію однорідних членів речення, а зараз починаємо практичну роботу, тобто виконання вправ відповідно до тем прослуханих доповідей.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вправа 1

➤ *Визначити ряди однорідних членів речення; з'ясувати, до якої групи належать сполучники.*

- » Пшениця, жито на добрім сіялись лану (*Т. Шевченко*).
- » Родить не земля, а руки (*Нар. творч.*)
- » Жито любить не тільки воду, а й гарну погоду (*Нар. творч.*)
- » Не буває без гайки ні трактора, ні косарки (*Нар. творч.*)
- » Їхав то вгору, то в долину, то в будяки, то в кропиву (*Нар. творч.*)
- » Вода м'яка, проте камінь пробиває (*Нар. творч.*)
- » Когось учи і сам учиш (*Нар. творч.*)

➤ Пояснити, чому не є однорідними членами виділені слова в реченнях:

- » Плавай, плавай, лебедонько, по синьому морю, рости, рости, тополенько, все вгору та вгору (Т. Шевченко).
- » Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем (І. Нечуй-Левицький).
- » Кохана спить, кохана спить, піди збуди, цілуй їй очі (П. Тичина).
- » Тепер молодиця як молодиця: коси на все село (М. Стельмах).
- » Ні світ ні зоря — він уже на ногах.

(Як називається вживаний авторами стилістичний прийом? Пояснити, чому не ставиться кома в останніх 4-х реченнях між повторюваними словами?)

Вправа 2

➤ Виписати словосполучення у 2 колонки: 1) з однорідними означеннями; 2) з неоднорідними означеннями. Якщо вправу виконати правильно, то прочитаєте дуже корисне висловлювання для учнів.

Знаний молодий поет; зніяковілий розгублений хлопець; вічний глухий страх; нескінченний безмежний простір; привітний лагідний голос, очманілий поранений кінь; холодна сира погода; довгий літній день; обшморгана гола гілка; чиста прозора вода; столочена витоптана трава; згідливий малий чоловічок; холодний осінній вітер; високі вкриті снігом гори.

Ключ: у кожному першому слові словосполучення підкреслити другу від початку букву. Читати зверху вниз спочатку в другій, а потім у першій колонці. Прочитаєте закінчення вислову Оскара Уайльда: «Це жахлива робота – нічого не робити».

Вправа 3

➤ У групах слів виділити ті, що мають загальне, об'єднувальне значення. Скласти (усно) речення.

- » Взимку, восени, завжди, влітку, навесні.
- » Зверху, скрізь, справа, зліва, зісподу.
- » Орел, деркач, птах, сова, горобець.

- » Орати, сіяти, працювати, косити, молотити.
- » Жоржини, мальви, квіти, чорнобривці.

➤ *Відредагувати речення, розташовуючи слова в певній послідовності. Визначити узагальнювальні слова та однорідні члени речення. Записати, розставляючи розділові знаки. Аргументувати вибір.*

Ось тривожний є удень надійний і вересень уночі такий (За М. Стельмахом). У людського й рівних є троянди щастя виноград крила красиве і два корисне (За М. Рильським). Жито й поспіло овес усе разом пшениця (За І. Нечуй-Левицьким). У кропива ремень й нашому була розкішна саду флора жоржини й любисток (За Ліною Костенко).

➤ *Правильний варіант:* Ось такий і є вересень: удень надійний, уночі тривожний. У щастя людського два рівних є крила: троянди й виноград, красиве і корисне. Жито, пшениця й овес — усе разом поспіло. У нашому саду була розкішна флора: кропива й ремень, жоржини й любисток.

Вправа 4

➤ *Встановити характер помилки і відредагувати речення:*

- » На півдні вже досягають солодкі апельсини і лимони.
- » Догоряло вогнище й небо над заходом, западала темрява.
- » Вітер гнув тополі, дерева, здіймав і крутив курявою над висохим полем.
- » Ми відвідали не тільки музей, а й встигли побувати в картинній галереї.

Вправа 5

➤ *Записати подані речення, поширюючи однорідними членами і ставлячи потрібні розділові знаки. Визначити, якими членами речення є однорідні члени речення, підкреслити. Якими частинами мови є однорідні члени речення? Визначити, який вид зв'язку було використано.*

Весняний ліс стояв наповнений співом пташок. Світанкова зоря зійшла над землею. Спека висушила спрагли поля. Зимовий ранок

привітав усіх снігом. Весна зігрівала все навкруги. Пшенична нива чекала на хліборобів. Літо видалося теплим.

Учитель. Використаємо набуті та закріплені знання та вміння, виконавши синтаксичний розбір речення з однорідними членами. З послідовністю розбору та зразком ознайомимося в підручнику.

➤ *Виконати розбір речення.*

Окрім куренів, у Січі робили ще такі будівлі: церква, паланка, пушкарня, скарбниця. Військові клейноди запорожців склалися з булави, бунчука, корогви, печаті й котлів, або литаврів.

➤ *Пояснити застарілі слова. Визначити їх вид.*

V. ПІДСУМОК УРОКУ

Закріплювальна бесіда

- Які члени речення називаються однорідними?
- Який зв'язок — сурядності чи підрядності — існує між однорідними членами речення?
- Які члени речення можуть бути однорідними?
- Як поєднуються між собою однорідні члени речення?
- Які розділові знаки ставляться між однорідними членами речення?
- Якими сполучниками поєднуються однорідні члени речення?
- На які групи поділяються сполучники сурядності?
- Які смислові відношення встановлюються між однорідними членами речення, якщо вони поєднуються сполучниками сурядності?
- Яку синтаксичну функцію виконують однорідні члени речення?

VI. ОЦІНЮВАННЯ

Учні отримують оцінки за лінгвістичні доповіді (проекти), за роботу над системою запитань, за аналіз доповідей та відповідей однокласників, за виконання вправ та завдань.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виконати вправу з підручника. Підготуватися до контрольної роботи з теми.

Автор уроку: *Н. А. Кравцова, учитель української мови та літератури вищої категорії, старший учитель Новгород-Сіверської гімназії №1 імені Б. Майстренка, Чернігівська обл.*

≡ УРОК УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ВИВЧЕНОГО ≡

Тема. Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Дієприслівник». 7 клас

Мета:

- узагальнити й систематизувати знання учнів про дієприслівник як особливу форму дієслова, сприяти зміцненню навичок визначення граматичних ознак дієприслівників;
- розвивати вміння розпізнавати дієприслівники в тексті, визначати їх морфологічні ознаки та синтаксичну роль;
- виховувати естетичні вподобання.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизація вивченого.

Обладнання: таблиця «Дієприслівник», книга «Оповідки Сорочинського хутора» Г. Науменко-Аргат, портрет авторки книги.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Учитель. Ми знаємо, що в дієслова й прислівника є друг, який схожий на них обох. Це — дієприслівник. Д. Білоус так описав цю особливу форму дієслова:

Дієприслівник — це мовна форма, що поєднує в собі
Ознаки дієслова і прислівника.

Пояснюючи слово головне,
 Він називає додаткову дію.
 Наприклад: Палко люблячи земне,
 Я безнастанно про космічне мрію.
 Слова... Слова... Куди не глянь — слова!
 Хіба без слів могли б ми існувати?!

III. ОГолошення теми й мети уроку

IV. Узагальнення й систематизація теоретичних положень про дієприслівник

Учні презентують теоретичні відомості про дієприслівник

- Дієприслівник — це особлива незмінна форма дієслова, що означає додаткову дію або стан, що супроводить основну дію. Відповідає на питання *Що роблячи? Що зробивши?*.
- Має ознаки дієслова, а саме: час і вид та прислівника — незмінність, залежність від присудка, виступає обставиною.
- Вид дієприслівника залежить від виду дієслова.
- Дієприслівник — незмінювана форма дієслова, тому він не має закінчення: *сказавши, кажучи* (-вши і -учи — суфікси).
- Дієприслівниковий зворот — це дієприслівник із залежними від нього словами.
- На письмі дієприслівниковий зворот завжди виділяється комами, а в усному мовленні — паузами.
- Дієприслівникові фразеологічні звороти, які стоять після дієслів, комами не виділяються. *Терпіти зціпивши зуби*.
- Дієприслівники утворюються суфіксальним способом. Суфікси *-учи, -ючи, -ачи, -ячи* — недоконаний вид. Суфікси *-вши, -ши* — доконаний. Частку *не* з дієприслівниками пишемо так, як і з дієсловами, тобто, здебільшого окремо: *не співаючи*. Але пишемо разом, якщо слово не вживається без *не*: *ненавидячи* — від *ненавидіти*.

V. Виконання практичних завдань для закріплення, узагальнення й систематизації вивченого про дієприслівник

Словниковий диктант

Видзвонюючи, намалювавши, жевріючи, прибравши, нехтуючи, не співаючи, недочуваючи, не почувши, не обіймаючи, літаючи, не виконавши, знайшовши, не пізнавши, пересікаючи, відгукнувши, не запросивши, не думаючи, не чаруючи, не будучи, не зводячи, не сказавши, не пізнавши, недобачаючи.

➤ *Коментар щодо написання дієприслівників.*

Вибіркове списування

Учитель. Сьогодні ми пригадаємо ім'я письменниці Ганни Науменко-Аргат. Вона автор збірки «Оповідки Сорочинського хутора». На уроці ми скористуємося фрагментами творів із цієї книги. Попрацюймо з текстом «Ішов Гриць з вечорниць».

➤ *Завдання: випишіть дієприслівники із цього твору, визначте спосіб творення дієприслівників.*

Неподалік від хутора, на оточеній старим, прадавнім лісом галлявині, лежало невелике, але повноводне озеро. Влітку в ньому любило купатися сонце, яскравим промінням занурюючись у його глибокі прозорі води.

На гладенькій поверхні озера віддзеркалювалася небесна блакить, по якій пливли легенькі та пухнасті, здалеку схожі на білих лебедів, хмаринки.

Береги озера були вкриті густою та пухнастою осокою, з якої щонаочі випливав на сріблястому човнику місяць. Він довго-довго стояв серед озера, милуючись своєю вродою та ясними очима пустотливих сестриць-зірок.

Легенький вітерець, перешіптуючись з осокою не видимим крилом розчісував її пишні зелені коси, водночас колисаючи на воді місячний човен.

Так тривало аж доти, поки не починало світати, втомлений за ніч вітерець злітав у височінь і, хвилиною прокотившись над лісом, засинав у верхівіттях дерев.

➤ Виконання завдання

Занурюючись ← занурюватись
Милуючись ← милуватись

суфіксальний спосіб творення
суфіксальний спосіб творення

Перешіптуючись ← перешіптуватись суфіксальний спосіб творення
Колисаючи ← колисати суфіксальний спосіб творення
Прокотившись ← прокотитись суфіксальний спосіб творення

Пояснювальний диктант

➤ *Завдання: запишіть тексти на слух; визначте дієприслівники, поясніть їх правопис, спосіб творення, граматичні характеристики, розділові знаки.*

КАЛИНА

Калина в Україні — символ рідної землі. Говорячи про цю рослину, народ відзначає: «Без верби і калини немає України». Пишаються біля хат, криниць, ставків, кущі калини нагадують молодих дівчат. Символізуючи дівочу красу і долю, ця рослина завжди супроводжує життя українця. Вона і краса, і ліки, і традиції.

КАШТАН

Весною він цвів білим цвітом, піднявши до сонця свої свічки. Влітку листя на гіллі передчасно пожовкло, скручувалося і поволі осипалося, встеляючи іржавою кушпелею тротуари. Теплі вересневі дощі ніби повернули каштанові загублену молодість. Коріння, набравшись вологи з глибин землі, погнало соки стовбуром до кожної гілочки.

Творче завдання

Учитель. Чарівний світ рослинного царства. Скільки романтичних легенд, переказів, фантастичних казок, оповідок приберегли нам рослини. Пригадаймо оповідання Ганни Науменко-Аргат «Пальто», де є такі рядки: «На ходу зриваю жмут м'яти, притискаю до обличчя, п'яніючи від рідного з дитинства запаху».

➤ *Завдання високого рівня: допишіть до цих рядків 2–3 речення, щоб вийшов твір-мініатюра, використовуючи дієприслівники.*

➤ *Достатній рівень: дописати подані речення.*

Зібравши горлицю, деревій, м'яту, наша бабуся ...

Розцвівши біля хати, барвінок ...

Зразок творчої роботи учня

На ходу зриваю жмут м'яти, притискаю до обличчя, п'яніючи від рідного з дитинства запаху. Неподалік, посміхаючись до мене,

дивиться білоголове суцвіття деревію. Зліва — рожеві маленькі квіточки запашного чебрецю. Жовтий звіробій у парі з петровим батогом, танцюючи вальс, кивають мені: «Зупинись! Поглянь на квіткову красу!»

Тест на опрацювання дієприслівника

1. *Дієприслівник — це...*
 - а) службова частина мови;
 - б) самостійна частина мови;
 - в) особлива форма дієслова;
 - г) особлива форма прислівника.
2. *Що виражає дієприслівник?*
 - а) ознаку предмета;
 - б) додаткову дію або стан;
 - в) дію предмета;
 - г) ознаку іншої ознаки.
3. *Визначте рядок, у якому тільки дієприслівники.*
 - а) намальовано, намалювавши, малювати;
 - б) посивілий, посивівши, записуючи;
 - в) приєднавшись, працюють, праця;
 - г) прочитавши, співаючи, ненавидячи.
4. *Визначте рядок, у якому всі дієприслівники з не пишуться окремо?*
 - а) (не) хтуючи, (не) навидячи, (не) крокуючи;
 - б) (не) заходячи, (не) записуючи, (не) заговоривши;
 - в) (не) волячи, (не) бачачи, (не) пройшовши;
 - г) (не) створивши, (не) дочуваючи, (не) ворушачись.
5. *Виділіть рядок дієприслівників недоконаного виду.*
 - а) нездужаючи, нездужавши, бажаючи;
 - б) скинувши, колючи, проспівавши;
 - в) пізнавши, нехтуючи, об'їжджаючи;
 - г) мріючи, бачачи, стоячи.
6. *Знайдіть речення з дієприслівниковим зворотом.*
 - а) Раділи люди встаючи (Т. Шевченко).
 - б) Дністер тече розштовхуючи гори (В. Василяшко).
 - в) Річка плине берег рвучи (Леся Українка).

7. Визначте речення, у якому дієприслівниковий зворот виражено фразеологізмом.

- а) Тікати не чуючи ніг.
- б) Терпів, зціпивши зуби від болю.
- в) Сидіти склавши руки.

8. Знайдіть речення, у якому неправильно поставлені розділові знаки.

- а) Не сиди, склавши руки, то не буде скуки;
- б) Земля, світаючи, всміхалась (Є. Гуцало);
- в) Лінь, лежачи на печі, змерзне.

9. Знайдіть речення, у якому правильно вжито розділові знаки.

- а) Степом широким, припавши до гриви, месник летів на пекельнім коні (О. Олесь);
- б) Стояв кремезний лісоруб, опершись ліктями на зруб (П. Воронько);
- в) Зима, скрадаючись повіяла крилом (Є. Маланюк).

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи. Повторити теоретичний матеріал з теми. Високий рівень — написати твір-мініатюру «Рослини — символи України», використовуючи дієприслівники. Достатній рівень — виконати вправу з підручника.

Автор уроку: Т. І. Грекало, учитель української мови та літератури вищої категорії Золотоніської ЗОШ I–III ст. №6, Черкаська обл.

≡ НЕСТАНДАРТНИЙ УРОК ФОРМУВАННЯ МОВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК З ЕЛЕМЕНТАМИ ПОВТОРЕННЯ ≡

Тема. Правила вживання м'якого знака й апострофа. Урок-екскурсія Шевченковою Україною. 5 клас

Мета:

- закріпити знання учнів про вживання м'якого знака та апострофа;
- удосконалювати навички правильно вимовляти й писати слова з м'яким знаком та апострофом;
- розвивати уяву, асоціативне мислення;
- виховувати повагу до художніх надбань української культури, зокрема до творчості Тараса Шевченка.

Тип уроку: урок формування вмінь і навичок з елементами повторення.

Міжпредметні зв'язки: українська мова, українська література.

Обладнання: книга «Кобзар» Тараса Шевченка, карта України, картки з завданнями.

Епіграф уроку.

Кобзарем його ми звемо.
Так від роду і до роду
Кожен вірш свій і поему
Він присвячував народу.

М. Рильський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми та мети уроку

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Каліграфічна хвилинка

➤ Пишемо гарно й правильно букву **У**. Не випадково ми почали саме з неї.

— З якої букви починається назва нашої держави?

— **У**. Україна. Яка орфограма є в цьому слові? (*Написання великої букви у власних назвах*) (*Учні записують слово **Україна**.*)

— Скільки букв і скільки звуків у цьому слові?
(Учні визначають)

Учитель. Сьогодні ми будемо не лише повторювати правила вживання м'якого знака й апострофа та формувати вміння писати правильно слова із цими орфограмами, але й помандруємо життєвими шляхами нашого національного генія — поета, пророка, борця за щасливу Україну. Прочитайте епіграф нашого уроку й скажіть, про кого ці слова (про Тараса Шевченка).

ІV. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Поетична хвилинка (усне малювання)

➤ Прочитайте виразно вірш Т. Шевченка «Світає». Спробуйте інтонаційно передати свої відчуття від споглядання світанку.

...Світає.
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї.
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.

Завдання до тексту

➤ Якими словами поет змальовує небо, степи, лани, сади, тополі? Що можна побачити, а що — почути, читаючи вірш? Як ви гадаєте, про яку пору року йдеться у вірші?

➤ Назвіть і запишіть усі м'які приголосні в словах і поясніть, чим позначено їхню м'якість.

Робота з текстом

Учитель читає текст.

«Кобзар» належить до найволелюбніших книг усіх часів... Кожен, відкривши томик Кобзаря, розуміє, що книгу цю написала людина, яка

воістину вистраждала своє Слово, людина, яка піднялася до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу (з журналу).

Евристична бесіда

- До якого типу мовлення можна віднести цей текст? (Публіцистичний)
- Що ви знаєте про життя Тараса Шевченка?
- Які вірші цього поета ви вчили?

Учитель. Зверніть увагу на карту України. Сьогодні ми проведемо уявну екскурсію місцями, що пов'язані з іменем великого Кобзаря, і позначимо їх на карті. Дорога буде далека, на нашому шляху можуть трапитися різні несподіванки, тому нам потрібно підготуватися.

Робота в парах. Взаємоперевірляльний диктант

Учитель диктує слова, учні записують, потім обмінюються зошитамися для взаємоперевірки.

Тьохкати, сільський, пір'інка, щастя, морквяний, ненька, слов'яни, міжгір'я, льотчик, подвір'я, доньчин, любов'ю, Лук'ян, менший, женьшень, під'їзд.

Зупинка 1. Село

Село! І серце одпочине.
Село на нашій Україні –
Неначе писанка село.
Зеленим гаєм поросло (Т. Шевченко)

Вибіркова робота (завдання написано на дошці)

➤ Прочитайте, поясніть розділові знаки. Доберіть заголовок. Від виділених слів утворіть спільнокореневі, які пишуть з м'яким знаком.

З дитинства запали нам **глибоко** в душу назви двох сіл на нашій славній **Україні**: ... й ... Ще відтоді, коли ми вперше почули про Тараса Шевченка, хотілося поглянути на ті **рідні** села, де народився і жив **великий** Кобзар, уклонитися священній **землі, долам і горам, дорогам і стежкам**, які сходив Тарас **малими босими ногами** (за І. Цюпою).

➤ Зразок відповіді

1 варіант

Глибоко — глибочінь
сіл — сільський
Україна — український
рідні — ріднесенький
великий — велетенський
землі — земелька

2 варіант

Долам — долинонька
дорогам — доріженьки
стежкам — стежиноньки
малими — маленькими
босими — босенькі
ногами — ніженьки

Робота з лінгвістичним ключем

Учитель. Щоб дізнатися назви сіл, де народився і провів дитячі роки Шевченко, виконаємо роботу з ключем.

➤ 1 варіант. *Запишіть спочатку слова з м'яким знаком, а потім ті, що пишуть без м'якого знака.*

Жмен..ці, ін..ший, лос..йон, з..цідити, Ірпін.., жін..ці, щиріст..

Ключ: підкресливши в кожному слові другу від початку букву, ви зможете прочитати назву села, де народився Т. Г. Шевченко (відповідь: Моринці).

➤ 2 варіант. *Запишіть спочатку слова з апострофом, а потім — без апострофа.*

Зв..зок, тьм..яні, реп..яхи, Солов..йов, арф..яр, пор..ядок, бур..яни, п..едестал, духм..яна.

Ключ: підкресливши в кожному слові останню букву, ви зможете прочитати назву села, де жив Т. Шевченко (Відповідь: Кирилівка).

Учитель. Знайдімо на карті Черкаську область, на території якої розміщені ці села.

Зупинка 2. Київ

Над самим Дніпром на горах,
Огороджений з боків
Ровом, мурами, валами,
Київ виріс і розцвів (О. Олесь)

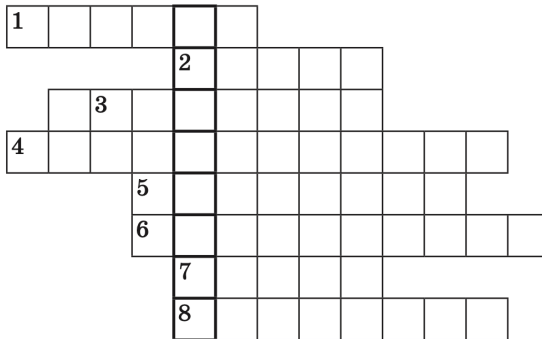
Учитель. Тарас Шевченко приїжджав до Києва, хотів там працювати в університеті.

Кросворд «Ми знову в Києві»

➤ Закінчіть речення. Вписавши доповнення в клітинки кросворда, у центральній колонці прочитайте пропущені слова з афоризму Т. Шевченка «Не вмирає ... наша, не вмирає ...».

- 1) Київ заснували Кий, Щек, Хорив і їхня сестра ... (*Либідь*)
- 2) Надзвичайно мальовничий Андріївський ... (*узвіз*).
- 3) На вулицях Києва цвітуть ... (*каштани*)
- 4) Національна наукова бібліотека України імені ... (*Вернадського*)
- 5) Одна зі станцій Київського метрополітену ... (слово має корінь *свят-*; *Святошино*)
- 6) Собор, у якому можна побачити найдавніші фрески (*Софійський*)
- 7) Літописці Києво-Печерської ... (*лаври*).
- 8) Кого з князів називали Мудрим? (*Ярослава*)

➤ Відповідь: *душа, воля*.

Зупинка 3. Тарасова (Чернеча) гора

Над широким Дніпром
у промінні блакить
і висока, і тиха могила.
В тій могилі співець
незабутній лежить,
що народу віддав свої сили
(*В. Сосюра*)

Лінгвістична гра «Зайве слово» (робота біля дошки)

Щоб піднятися сходами на Тарасову гору, потрібно усунути «пешкоди» — підкреслити «зайве» слово, обґрунтовуючи правилом.

- а) *Очеретянци*, вишеньці, ніженьці.
- б) Тонший, *женьшень*, менший.
- в) Батько, призьба, *бризкати*.
- г) *Юність*, сміється, умивається.
- д) Цвях, свято, *черв'як*.
- е) Цар, *вчотирьох*, кобзар.
- ж) *Мавпячий*, буряк, порядок.

Ключ: у кожному «зайвому» слові підкресліть другу від початку букву — вийде назва Тарасової гори (відповідь: *Чернеча*).

Учитель. Зійди в травні на Тарасову гору — і тебе зачарують співом солов'ї, бо солов'ї тут особливі. Це, кажуть, єдине місце в Україні, де живе дванадцять видів солов'їв. Солов'ї сюди ніби злетілися в гості до Тараса Шевченка. Як тільки спаде надвечір'я, солов'ї тут змагаються своїм хистом. З кожного гаю лине своя полум'яна пісня. І над Тарасовою горою звучить багатоголосий солов'їний хор. І слухає цю солов'їну хвалу Кобзареві Дніпро, що в'ється в підгір'ї, слухає українське широке поле й уся Україна.

Письмо по пам'яті (самоперевірка)

➤ Запишіть по пам'яті уривок з вірша Т. Шевченка «Мені тринадцятий минало...».

V. ПІДСУМОК УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ. ОЦІНЮВАННЯ.**Приєм «незакінчене речення»**

Продовжте речення:

- » Апостроф ставимо після букв
- » Апостроф не ставимо, якщо
- » М'який знак в українській мові ставимо після букв ...
- » Мені запам'яталися такі місця Шевченкової України ...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР)

1. Класти 5–6 речень про красу рідної природи, вживаючи орфограми «Написання м'якого знака та апострофа».

- Зробити фонетичний розбір двох слів (на вибір) з апострофом і м'яким знаком.

Автор уроку: *Т. І. Герасимович*, учитель вищої категорії, учитель-методист, Донецька обл.

УРОК РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Тема. Підготовка до написання твору-розповіді «Мої родинні обереги». 6 клас

Мета:

- ознайомити учнів з народними звичаями, повір'ями;
- розвивати вміння викладати свої думки відповідно до теми;
- виховувати в учнів почуття глибокої поваги до батьків, родини, отчого краю.

Тип уроку: інтегрований урок розвитку мовлення (українська мова, література, народознавство, музика).

Міжпредметні зв'язки: українська мова, українська література.

Обладнання: домашні обереги: калина, рушник, хліб; роздавний матеріал; книга В. Скуратівського «Берегиня»; «Шкільний словник з українознавства».

Епіграф уроку.

Людина завжди повинна пам'ятати,
звідки вона пішла в життя.
Людина не має права бути
безбатченком.

Олександр Довженко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Учитель. Шановні учні, наш урок мови незвичайний, бо ми здійснимо з вами подорож у минуле нашої історії й культури, яке пов'яжемо із сучасним та майбутнім. Сьогодні поговоримо про родинні обереги, які мають давню традицію в українському народному бутті. Наші сучасники також мають обереги, вірячи в їхню охоронну силу. Тож дізнаємося більше про ці традиції. Готуючись до уроку, ви приготували власні проекти, які будете презентувати. На основі опрацьованого матеріалу вам потрібно буде написати твір-розповідь «Родинні обереги».

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ УРОКУ

Запишіть, будь ласка, у зошитах число, тему й епіграф уроку (записано на дошці).

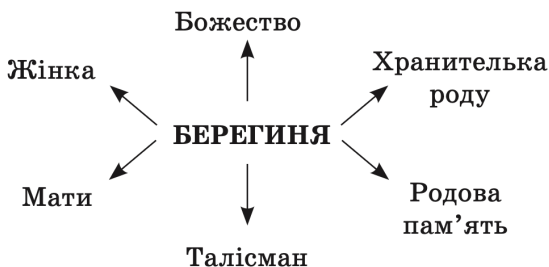
IV. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ УРОКУ

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ ТА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Прийом «Кубування»

Що ж означає слово *берегиня*?

Створення «асоціативного куца» до слова **берегиня**

Словникова робота

Берегиня (Оберега) — давня богиня добра й захисту слов'ян від усякого зла, в українців берегинею вважали матір, хату, рідну землю.

Слово вчителя

— Наша Батьківщина починається з берегині — рідної домівки. Вона оспівана в піснях, оповита легендами, зігріта теплом материнської любові, яка передається з колисковою піснею. Зачитайте, яке тлумачення символічному образу берегині дає В. Скуратівський у книзі, яка так і називається «Берегиня». «Берегиня, любий мій синочку, — це наша оселя. Усе, що в ній є, що ми нажили, що приберегли із спадщини своїх батьків та сусідів, чим збагатилися й освятилися — хатнім пожитком, дітьми, піснею, злагодою чи суперечкою, добрим словом, спогадом у цій хаті, — усе це, щоб ти знав, і є Берегиня».

Бліц-опитування

- Що таке колискова?
- Хто її виконував?
- Що таке колиска?
- З якого матеріалу робили колиску?
- Куди ховали колиску, після того, як дитина підростала?
- Назвіть відомі вам колискові.

Учитель. Багато доріг судилося нам у житті, але слово, виспіване мамою в колисковій, повертає до рідного дому, якому не можна зрадити, як не можна зрадити Вітчизні, хлібові. Берегиня, обереги — наші давні й добрі символи. Їхнє коріння сягає глибини століть, у них закладена мудрість народна. Трапляється так, що люди не знають нічого про батьків, не кажучи вже про дідусів і бабусь. Коли ви збирали відомості про свої родоводи, то, мабуть, кожен для себе відкрив щось нове з історії свого роду. Кожен родовід — це окрема книга життя. Послухаймо їх.

Презентація індивідуальних учнівських проєктів «Моє родовідне дерево»

Учитель. Ви, мабуть, переконалися, що кожному з нас варто записувати від своїх батьків, дідусів і бабусь (поки вони живі), історію свого роду, щоб потім було що розповісти своїм дітям й онукам. Дорогими речами мають стати для кожного з нас ті родинні обереги, які є в кожній сім'ї. Багато поезій, пісень складено про батька

й матір, яких ми завжди повинні поважати, робити для них якомога більше добра, ніколи не лишати їх самотніми, а на старості берегти й доглядати. Не забуваймо, що всі ми колись станемо батьками і своїм власним прикладом маємо бути зразком для власних дітей.

Послухайте одну повчальну історію.

Дуже давно жила сім'я з трьох поколінь. От якось батько наказує синові: «Приготуй назавтра візка, бабусю повеземо». Повставали вони до схід сонця. Батько виніс свою стару матір, посадив на візок, покликав сина і вдвох повезли. Заплакала стара, але нічого вже не могла вдіяти.

— Куди ми веземо бабусю? — запитує син у батька.

— До старого шахтного обвалу, бо яка від старої користь, якщо тільки сидить та їсть, а робити вже нічого не може.

Коли приїхали до шурфу, розвернув батько возика і тихенько пустив його разом з бабусею.

— Що ви нарobili, тату? — закричав син. — Навіщо й возика викинули? А коли прийде час, на чому я вас повезу на звалище?

Почув це батько і наче прокинувся, соромно йому стало й страшно від такого майбутнього, тож швидко поліз до ями — витягати матір і возика.

Прийом «вільний мікрофон»

Висловлення учнівських міркувань щодо основної думки притчі.

Учитель. Найдорожчих гостей на Україні завжди зустрічають хлібом-сіллям на вишитому рушникові. Хліб завжди був на почесному місці в нашій берегині — рідній домівці. Тож зараз попрацюємо в групах над тематичними питаннями.

Робота в групах

1-ша група. Чому хліб був завжди на почесному місці в домівці?

2-га група. Як пекли хліб у давнину?

3-тя група. Які ви знаєте звичаї та обряди, пов'язані з хлібом?

4-та група. Назвіть прикмети, пов'язані з хлібом.

5-та група. Пригадайте приказки і прислів'я про хліб.

➤ Представлення групами своїх завдань.

Учитель. В українських традиціях хліб символічно пов'язаний з рушником. А що ж це за домашній оберіг — рушник?

Прийом «Кубування»

- У яких обрядах і звичаях в українців задіяний рушник?
 - Зустріч гостей
 - Народження дитини
 - Сватання
 - Весілля
 - Проводи людини в іншосвіття

Учитель. Кожен рушник — це окрема розповідь. Тут можна побачити парні квіти, співучих пташок, неповторний орнамент. Часто на рушниках вишивали калину — оберіг, який зігривав оселю. Тому і в нашому кабінеті народознавства ви бачите цей символічний образ калини. Пісня — це також оберіг. Вона народжувалася там, де збиралося багато людей. Народ український завжди прагнув допомогти одне одному, і саме це прагнення породило звичай збиратися на толоки, тобто робити багато чого гуртом.

Словникова робота

Толока — обряд колективної взаємодопомоги для швидкого виконання великої за обсягом роботи, на яку скликають сусідів, родичів, товаришів (без оплати, за частування).

Учитель. Толока — це та традиція, що давала змогу людям не тільки попрацювати разом, але й затоваришувати, поговорити, поспівати пісень. Тож хай прозвучить пісня, яку часто виконують на толоці.

- Учні виконують пісню «Зелене жито, зелене».

Учитель. Завершуючи наш урок, маю сподівання, що ви бережете все, що нас оточує, адже берегами кожного українця мають стати пам'ять роду, наша героїчна історія, національна культурна й духовна спадщина.

Складання сенкана

- Висловіть свої думки про берегиню у формі сенкана.

Берегиня
Найдорожча, свята
Захищає, охороняє, допомагає
Берегиня оспівана в піснях і легендах
Захист

VI. ПІДСУМОК УРОКУ

Учитель. Ось і закінчилася наша подорож у минуле нашого народу, де ви змогли не тільки показати свою обізнаність, кмітливість, знання, а й уміння працювати самостійно, творчо, у команді. Молодці! За правильність виконання завдань ви отримуєте відповідні оцінки (учитель називає оцінки).

Дякую за вашу активність, за вашу роботу на уроці. На все добре!

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати твір-розповідь «Мої родинні обереги».

Автор уроку: О. П. Данилова, учитель української мови та літератури ЗОШ № 1, м. Нова Каховка, Херсонська обл.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО УРОКУ МОВИ

План

1. Загальні відомості про урок, його тип, структуру, зміст (вступна частина).
2. Аналіз змісту етапів уроку (основна частина).
3. Результативність уроку. Висновки і пропозиції.

СХЕМА АНАЛІЗУ

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО УРОК, ЙОГО ТИП, СТРУКТУРУ І ЗМІСТ

- Назва навчального предмета, клас, школа, прізвище, ім'я по батькові вчителя, дата проведення, тема уроку.
- Тип уроку, його місце серед інших уроків цієї ж теми. Структура уроку, послідовність його етапів і тривалість їх, логічний зв'язок між ними (чи відповідає структура уроку дидактичній меті, логіці навчального процесу, чи впливає наступний етап з попереднього, чи раціонально розподілено час між ними тощо).
- Зміст уроку: науковість, оптимальність (чи відповідає тип і структура уроку його змісту, завданням і цілям, логіці навчального процесу).

II. АНАЛІЗ ЗМІСТУ ЕТАПІВ УРОКУ

1. Організація класу

Початок уроку, технічна організація уроку (якщо це відеоурок, то як організований клас, чи вчасно починає вчитель урок, як представлені учні).

2. Актуалізація знань, умінь, навичок

Як відтворювалися набуті учнями попередні знання, чи застосовувалися вони в новій ситуації, які поняття поглибили на уроці, які мовні вміння та навички були актуалізовані, як здійснювалося опитування учнів, чи активно працювали, чи залучалися до виправлення помилок, неточностей, які методичні прийоми вчи-

тель застосовував на цьому етапі, який дидактичний матеріал використовував, наскільки об'єктивно виставляв оцінки, як цей етап пов'язаний з наступним та ін.

3. Формування нових понять і способів дій

Чи були поставлені перед учнями основні завдання вивчення теми, як здійснювалася мотивація учіння, чи викликався інтерес до теми, чи забезпечувалася реалізація принципів науковості, системності, наступності, доступності; чи найскладніші питання добре висвітленні в поясненні вчителя, які методи і прийоми застосовувалися і як вони поєднувалися, чи були встановлені міжпредметні зв'язки, чи зрозуміли новий матеріал учні, як пов'язаний другий етап з третім тощо.

4. Формування мовних, мовленнєвих, комунікативних компетентностей (вправи на практичне застосування знань, набутих умінь та навичок)

Чи вдало дібрані вправи, чи логічною була послідовність їх, чи сприяли вони здійсненню освітньої, виховної і розвивальної мети в єдності, чи забезпечувалась самостійність у виконанні вправ, чи проводилася робота над помилками, чи організовувався самоконтроль за якістю виконання вправ, чи підводилися підсумки їх виконання, чи поєднувалася колективна робота з індивідуальною, чи диференціювалися завдання для різних за рівнем підготовки школярів, як установлювався зв'язок з наступним етапом уроку, як були використані виховні можливості дидактичного матеріалу, які прийоми виховного впливу застосовувалися.

5. Оцінювання навчальної діяльності учнів

Як учитель оцінював роботу учнів на уроці, зокрема усні відповіді й письмові завдання. Чи всі групи результатів (ГР) були оцінені вчителем?

6. Завдання додому

Який обсяг і характер домашнього завдання, чи зможуть учні виконати його за відведений час, чи передбачив учитель способи підвищення інтересу школярів до виконання домашнього завдан-

ня, як провів інструктаж, як повідомив вимоги до оформлення домашньої роботи, чи диференціювалося завдання, чи записане воно на дошці, чи перевірялась уважність учнів під час запису.

III. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УРОКУ

Наскільки успішно розв'язані на уроці освітні, виховні і розвивальні цілі, якість знань (свідомість, глибина, міцність, дійовість), уміння застосовувати їх на практиці; які практичні вміння й навички вироблені на уроці, які елементи уроку мали найбільший вплив на учнів у виховному плані.

Педагогічний такт і культура мовлення вчителя; уміння науково організувати працю на уроці; ставлення до учнів; чи раціонально використовує час на уроці; чи володіє класом; чи підвищує активність школярів; чи викликає інтерес до предмета; чи надає викладу емоційності тощо.

Поведінка учнів на уроці: ступінь активності і дисциплінованість, культура мовлення, загальний розвиток, ставлення до вчителя й одне до одного, наявність інтересу до навчального предмета і т.ін.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Які конкретно висновки і пропозиції можна зробити до аналізованого уроку?

(Яка загальна оцінка уроку, що цінного з цього уроку можна рекомендувати вчителям для впровадження в практику, як позбутися наявних недоліків і закріпити досягнуті успіхи на наступних уроках, як удосконалити процес навчання на уроці, поліпшувати якість уроку, тобто підвищувати педагогічну майстерність кожного вчителя-словесника і т. ін.)

(Аналіз уроку подано за посібником: *К. М. Плиско. Теорія і методика навчання української мови. – Харків, 2009. 82 с.*)

АНАЛІЗ УРОКУ, НАДРУКОВАНОГО В НАВЧАЛЬНОМУ ВИДАННІ

1. Автор, тема, клас (журнал: назва, рік, № сторінки).
2. Тип уроку, відповідність структури поданого уроку цьому типу.
3. Чи є в розробці уроку мотивація до навчальної діяльності? Які методи й форми роботи задіяні в мотиваційній частині уроку. Наскільки реалізований їхній мотиваційний потенціал?
4. Як реалізована в розробці уроку актуалізація попередньо засвоєних знань? Які методи й форми роботи задіяні на етапі актуалізації? Прокоментуйте їхню спрямованість на формування навчальних компетентностей.
5. Які словесні методи використовує вчитель у поясненні нового матеріалу (якщо це урок засвоєння нових знань). Прокоментуйте їхню спрямованість на формування навчальних компетентностей.
6. Які методи задіяні на етапі закріплення чи узагальнення знань з теми. Прокоментуйте їхню спрямованість на формування навчальних компетентностей.
7. Чи здійснена рефлексія щодо сприймання й засвоєння матеріалу в кінці уроку? Які види рефлексії пропонує вчитель? Які прийоми задіяні в цій частині?
8. Чи був реалізований на уроці комунікативний підхід до вивчення мови (відповідні види мовно-мовленнєвої діяльності).
9. Висловіть припущення, наскільки цей урок може бути результативним. І чому?
10. Чи змінили б ви щось у цьому уроці? Якщо так, то чому?

VI. ЕСЕЙ ЯК ТВОРЧА РОБОТА ФОРМАЛЬНОГО ТА ВІЛЬНОГО ТИПУ

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як **есеї**, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учениць, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності (Методичні рекомендації МОН України щодо викладання української мови у 2019/2020 навчальному році).

Есеї (від франц. *essai* — спроба, проба, нарис) — самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, регламентована чи вільна композиція, аналітичність, невимушеність, емоційність викладу. Есеї містить індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне потрактування теми. Є формальний та вільний есеї.

Мета написання есею: стимулювання самостійного пошуку вирішення проблеми, реалізація аналітичного, критичного, творчого, креативного наміру чи власного ставлення до проблеми.

Види формального есею

- Твір у формі власного висловлення з відповідною структурою.
- Інформаційний (есеї-розповідь, есеї-визначення, есеї-опис).
- Есеї-дослідження (порівняльний есеї, есеї-протиставлення, есеї причини – наслідку, есеї-аналіз).
- Критичний есеї.

Види вільного есею

- Самостійна творча робота із запропонованої вчителем теми або переліку тем для самостійного розгляду.
- Вільний твір для закріплення й опрацювання вивченого матеріалу.
- Вільний твір з метою підведення підсумків.

Ознаки формального есею

- Визначена структура тексту
- Наявність відповідних структурно-змістових компонентів: тези, аргументи, приклади з літератури або історії чи власного життя, оцінювальні судження, висновки.
- Аналітичність, логічність, послідовність викладу
- Обсяг 200–250 слів.
- Час написання 25–45 хвилин

Ознаки вільного есею

- Вільна форма і стиль викладу.
- Довільна структура.
- Наявність позиції автора щодо питання для рефлексії.
- Емоційність викладу, використання мовно-виражальних засобів (метафори, епітети, порівняння).
- Обсяг 7–10 речень.
- Час написання 10–15 хвилин

Примітка:

До написання вільного есею доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних його етапах, зокрема на етапі рефлексії.

Мета написання формального есею:

- перевірка мовних і мовленневих умінь та навичок, якими володіє учень при створенні власного висловлювання на задану тему;
- перевірка здатності сформулювати і грамотно написати зв'язне повідомлення у формі есею, проаналізувати поставлену проблему, подати власний варіант її бачення, розуміння й розв'язання;
- перевірка вмінь учня логічно структурувати текст есею, дотримуючись правил композиційної побудови тексту і відтворюючи всі її рівні;
- перевірка вмінь застосувати набуті знання для написання грамотного, змістовного, оригінального тексту есею.

Вимоги до формального есе

- Обсяг — 1–2 сторінки тексту (200–250 слів).
- Есей має бути цілісним, логічним текстом, ідея якого зрозуміла й чітка.

- Варто писати есей стисло і ясно, він має містити інформацію, необхідну для розкриття ідеї твору, власної позиції автора.
- Есей має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним і послідовним за структурою. В есеї має простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з другого — самим питанням. Бажано уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.
- Есей має засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.
- Есей має містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Структура формального есе

Есей складається з таких частин: *вступ, основна частина, висновок*.

Вступ — обґрунтування актуальності теми есею. Формулювання тези для подальшої аргументації.

Основна частина — виклад основного питання. Розвиток аргументації й аналізу, обґрунтування сформульованої тези, підкріплення своїх положень прикладами.

Висновок — узагальнення й висновки до теми.

Подано за: *Методичні рекомендації МОН України щодо викладання української мови у 2019/2020 навчальному році: Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966*. [Електронний ресурс]: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movu-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/>

Важливо знати!

Теза — коротко сформульована провідна думка есею, правильність якої треба довести. У тезі автор презентує власну позицію щодо поставленої проблеми, тож саме теза є відправним пунктом подальших міркувань. Для того щоб шлях розгортання думки, її

аргументації та резюмування був правильним, треба чітко сформулювати тезу, яка за своєю формою відзначається стислістю, а за змістом — певною абстрактністю, узагальненням думки. Теза найчастіше складається з одного речення, у якому актуалізовано окреслену проблему, яку треба осмислити й прокоментувати.

Висловлену власну позицію потрібно аргументувати міркуваннями й вдало дібраним і застосованим доказовим матеріалом. Найголовнішим чинником будь-якої аргументації є її *переконливість*, що спирається на такі рівні: логічність доказів та послідовність їх мовної презентації, доречність аргументів, їх життєвість (тобто конкретність, а не абстрактність) і різноманітність.

Важливим засобом аргументування є *ілюстративні приклади* з творів художньої літератури, історичні факти, власний досвід. Знання літератури розширює інтелектуальну сферу особистості, формує її естетичний смак і буттєві цінності. Залучення до засобів аргументації прикладів із художніх текстів збагачує міркування й підсилює авторську позицію. З літературного твору можна знайти приклад (сюжет, образ, авторська позиція) для підтвердження чи спростування певної думки.

Вдало дібрані аргументи з історичного минулого або сьогодення, зі сфери суспільного життя чи власного життєвого досвіду допомагають переконати в правомірності висловлених думок і засвідчують рівень знанневої та суспільно-громадянської компетентності учня.

Важливою у викладі власних поглядів й у переконанні опонента в їх слушності є *логічність*, що виявляється в композиційному структуруванні етапів розгортання думки, послідовному викладі власних міркувань і наведених аргументів, у дотриманні причинно-наслідкових зв'язків між попередньою та наступною думкою, доречністю використаних фактів, їх смисловою мотивацією. Логіка сприяє точності думання, організовуючи свідомість, конкретизуючи зміст мислення і пізнання людиною світу. Однак не лише смисловими зв'язками, а й суто мовною організацією тексту дотримується логічність міркування. Одним із засобів мовної реалізації логічності є вживання *ключових слів, смислових зв'язків* між попереднім і наступним реченням, що сприяє досягненню формально-змістової цілісності тексту.

Висновок, у якому представлена чітка позиція автора в осмисленні поставленого питання, логічно завершує увесь хід міркування.

Мовно-мовленнєві компетентності учня в написанні формального есею:

- створювати текст есею, дотримуючись структури цього типу мовлення, висловлювати власні думки щодо запропонованої теми;
- логічно викладати власні міркування й доречно та правильно їх аргументувати;
- добирати приклади з літератури, історії, суспільно-політичного життя й доречно їх інтерпретувати;
- добирати точні, виразні мовні засоби для вираження думок, грамотно оформлювати текст есею згідно з правилами орфографії та пунктуації;
- робити вмотивовані висновки.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОМИЛОК У ПЕРЕВІРЦІ ФОРМАЛЬНОГО ЕСЕЮ

Оцінюючи власне висловлення за критеріями мовного оформлення, зважають на кількість орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних і стилістичних помилок у конкретній роботі.

Зміст помилки	Помилкове вживання	Правильнее вживання
Орфографічні помилки		
Неправильне написання слів	Хлібсіль їж, а правду рижь.	<i>Хліб-сіль їж, а правду ріж.</i>
Неправильний перенос у наступний рядок	Гуд-зик , а-кадемія	Гу-дзик, ака-демія
Пунктуаційні помилки		
Неправильне вживання розділових знаків	За правду браття — еднаймося щиро.	За правду, браття, еднаймося щиро.

Зміст помилки	Помилкове вживання	Правильне вживання
Лексичні помилки		
Повтор слова, спільнокоренових слів в одному або сусідніх реченнях	<i>Школярам доручили прибрати шкільний двір.</i>	<i>Учням доручили прибрати шкільний двір.</i>
Дублювання значення у двох словах	Кожному гостеві нашого закладу подарували <i>пам'ятний сувенір</i> .	Кожному гостеві нашого закладу подарували <i>сувенір</i> .
Уживання зайвих слів	Похід князя Ігоря на половців відбувся у <i>квітні місяці</i> .	Похід князя Ігоря на половців відбувся у <i>квітні</i> .
Порушення сполучуваності слів	Ми <i>зайняли</i> перше місце на конкурсі.	Ми <i>посіли</i> перше місце на конкурсі.
Уживання слів у невласивому значенні	Молоко дуже <i>корисливе</i> для дитячого організму. <i>Я рахую, що...</i>	Молоко дуже <i>корисне</i> для дитячого організму. <i>Я вважаю, що...</i>
Уживання слів, не властивих зображуваній епосі	<i>Солдати</i> князя Ігоря були відважними	<i>Воїни</i> князя Ігоря були відважними.
Уживання слів, не властивих українській мові	Треба приймати участь у різних <i>міроприємствах</i> .	Треба брати участь у різних <i>заходах</i> .
Граматичні помилки		
Неправильне вживання відмінкових форм	У тих степах випасали <i>конів</i> татари, турки й волохи.	У тих степах випасали <i>коней</i> татари, турки й волохи.
Неправильне утворення форм ступенів порівняння якісних прикметників і прислівників	Найбільш <i>спритнішим</i> виявився Сергій	Найбільш <i>спритним</i> (найспритнішим) виявився Сергій.
Неправильне відмінювання числівників	Учора ми відсвяткували <i>шестидесятиріччя</i> бабусі.	Учора ми відсвяткували <i>шістдесятиріччя</i> бабусі.

Зміст помилки	Помилкове вживання	Правильнее вживання
Неправильне утворення особових форм дієслів	На заняттях ми <i>розучуем</i> нові пісні.	На заняттях ми <i>розучуємо</i> нові пісні.
Порушення норм утворення дієприкметників	Книжку прихильно зустріла <i>читаюча</i> громадськість.	Книжку прихильно зустріла <i>читацька</i> громадськість
Неправильне керування	Щиро дякую <i>вас</i> . Загроза <i>над малим</i> бізнесом.	Щиро дякую <i>вам</i> . Загроза <i>малому</i> бізнесу.
Неправильне сполучення іменника з числівником	Сьогодні я написала <i>двоє листів</i> друзям.	Сьогодні я написала <i>два листи</i> друзям.
Неправильний вибір прийменника	Комітет <i>по захисту</i> прав споживачів.	Комітет <i>захисту</i> прав споживачів.
Уживання одного прийменника в значенні іншого	Реконструкція коштувала <i>біля</i> двадцяти тисяч гривень.	Реконструкція коштувала <i>приблизно</i> двадцять тисяч гривень.
Неправильне узгодження підмета і присудка	<i>Ви</i> правильно <i>говорила</i> про це у своєму виступі.	<i>Ви</i> правильно <i>говорили</i> про це у своєму виступі.
Неправильна побудова речень із дієприслівниковим зворотом	Ідучи до школи, почався дощ.	Коли я йшов до школи, почався дощ.
Порушення цілісності дієприкметникового звороту	Вражений Валентин словами вчителя, захопився історією своєї країни.	Вражений словами вчителя Валентин захопився історією своєї країни.
Уживання невластивих для відповідних слів суфіксів	атомщики, непередбачувальні	атомники, непередбачувані
Відрив підрядного означального речення від пояснюваного слова	Я порадив колегам бути уважнішими в доборі ілюстрацій, <i>що працюють у другу зміну</i> .	Я порадив колегам, <i>які працюють у другу зміну</i> , бути уважнішими в доборі ілюстрацій.

Зміст помилки	Помилкове вживання	Правильнее вживання
Стилістичні помилки		
Уживання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого	Професор далі <i>балакав</i> про фонетичні особливості староукраїнської мови.	Професор далі <i>вів мову</i> про фонетичні особливості староукраїнської мови.
Нагромадження в одному реченні слів, що належать до тієї самої частини мови	У цій статті розповідь про навчання учнів шкіл Львова в давнину.	У цій статті автор розповідає про те, як навчалися учні львівських шкіл у давнину.

ПЕРЕЛІК ОРФОГРАМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Букви **е, и**, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів.
2. Букви, що позначають звуки, які уподібнюються.
3. Подвоєні букви.
4. Знак м'якшення.
5. Буквосполучення **йо,ьо**.
6. Апостроф.
7. Букви **о – а** на позначення ненаголошених голосних.
8. Букви **о – а** в коренях дієслів.
9. Букви **е – і** в коренях дієслів.
10. Букви **е – у** в коренях дієслів.
11. Букви **о – і, є – і, є – ї** в коренях слів.
12. Букви **и – і** після **ж, ч, ш, щ та г, к, х**.
13. Букви **е – о** після **ж, ч, ш, щ**.
14. Буква **з** у кінці префіксів.
15. Букви **з – с** у префіксах **з- (зі-, с-)**.
16. Букви **е – у** в префіксах.
17. Букви **и – і** в словах іншомовного походження.
18. Букви **чч – щ** в іменниках із суфіксом **-ин(а)**.
19. Буквосполучення **-чн-** у прикметниках із суфіксом **-н-**.
20. Суфікси **-зьк-, -цьк-, -ськ-, -зтв-, -цтв-, -ств-**.
21. Букви **о, є, є** в складних словах.

22. Написання разом або через дефіс складних слів.
23. Букви **о, е, є** в закінченнях орудного відмінка однини іменників першої відміни.
24. Букви **а, я, у, ю** в родовому відмінку однини іменників другої відміни.
25. Букви **о, е, є** в закінченнях давального й орудного відмінків однини іменників другої відміни.
26. Одна і дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни.
27. Букви **е, є, и** в суфіксах **-ичк-, -ичок-, -ечк- (-єчк-), -енн-(-єнн-), -ив-, -ев-**.
28. **Не** з іменниками, прикметниками, прислівниками.
29. **Н, нн** у прикметниках.
30. Букви **и, і, ї; йо,ьо, о; е, є** у російських прізвищах.
31. Написання разом числівників.
32. М'який знак у числівниках.
33. **Ні** в заперечних займенниках.
34. Дефіс у неозначених займенниках.
35. **Не** з дієсловами, дієприкметниками, дієприслівниками.
36. Букви **е (є), и (і)** в особових закінченнях дієслів.
37. Буквосполучення **-ться, -шся** в дієсловах.
38. М'який знак у дієсловах наказового способу.
39. Частка **бу (б)** з дієсловами умовного способу.
40. Букви **и – і** в закінченнях дієприкметників.
41. Буква **н** у суфіксах дієприкметників.
42. Буква **и** в суфіксах дієприслівників.
43. **Н, нн** у прислівниках.
44. **Ні** з прислівниками.
45. Дефіс у прислівниках.
46. Написання прислівників разом.
47. Букви **и, і** в кінці прислівників.
48. Написання прийменників разом, окремо і через дефіс.
49. Написання сполучників разом і окремо.
50. Написання часток окремо і через дефіс.
51. Дефіс у вигуках.
52. Написання **нів** з різними частинами мови разом та окремо.

ПЕРЕЛІК ПУНКТОГРАМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Розділові знаки в кінці речення.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Тире в неповних реченнях.
4. Кома при однорідних членах речення.
5. Розділові знаки при узагальнюючих словах у реченнях з однорідними членами.
6. Розділові знаки при відокремлених членах речення.
7. Розділові знаки при уточнюючих членах речення.
8. Коми при порівняльних зворотах.
9. Розділові знаки при звертаннях.
10. Розділові знаки при вставних словах.
11. Розділові знаки при прямій мові.
12. Розділові знаки при цитаті.
13. Розділові знаки при діалозі.
14. Розділові знаки між простими реченнями в складносурядному.
15. Розділові знаки між головним і підрядним реченнями.
16. Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними.
17. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.
18. Розділові знаки в складному реченні з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку.

УРОК РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Тема. Підготовка до написання формального есею з теми «Екологія мови». 10 клас

Мета:

- закріпити знання учнів про особливості побудови формального есею;
- розвивати зв'язне мовлення, уміння вільно висловлювати думку, міркувати;
- виховувати повагу до державної мови, покращувати культуру мовлення.

Тип уроку: урок зв'язного мовлення.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник «Українська мова» (профільний рівень): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори: Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О.). Харків : Видавництво «Ранок», 2018.

Епіграф уроку.

Початок ХХІ ст. увійшов в історію як епоха вивчення різноманітних екологічних проблем, які суспільство ставить перед собою, переосмислення в перспективі розвитку.

М. Мірченко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Інтелектуальна розминка.

- Що таке есей?
- Які види есеїв ви знаєте?
- Які їхні особливості?

III. ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЩОДО ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ І ВИРОБЛЕННЯ ВМІНЬ

1. Теоретичний аспект.

Пояснення вчителя з презентацією.

Теоретичні положення про есеї:

- визначення есею;
- мета написання есею;
- види навчального есею;
- вимоги до формального есею;
- структура формального есею.

Увага!

- Пиши чесно і конкретно, використовуючи доречні приклади;
- пиши просто, використовуючи один стиль і один тон;
- ретельно перевіряй орфографію;
- не займайся плагіатом (списуванням чужих думок);
- будь творчим, оригінальним!

Як не слід писати есеї:

- не оперуйте в есеї інформацією, яка не підтверджує вашу думку;
- не використовуйте загальний набір банальних фраз та тверджень;
- не будуйте роботу лише на простих реченнях;
- не використовуйте цитати без імені автора;
- не здавайте роботу, не перевіривши її.

2. Робота над проблемним питанням (тема есею) у творчих групах.

Завдання для груп

➤ **Метод кейса.** Кожна група обговорює одне питання і презентує відповідь.

Група 1. Схарактеризуйте мовну ситуацію в державі (українсько-російський білінгвізм).

Група 2. Схарактеризуйте стан дотримання мовцями культури української мови.

Група 3. Прокоментуйте, що таке екологія. Чому люди замислюються над екологією?

Група 4. Прокоментуйте, що таке мовний суржик. Назвіть причини виникнення «мовного суржику».

Коментар вчителя щодо мовних одиниць, які «забруднюють» нашу мову.

- Макаронічна мова – механічна суміш слів, висловів з різних мов або переінакшення на іноземний лад: [Проня:] *Ах, це ви? Бонджур! А я так зачиталась! Мерси, што прийшли...* (М. Старицький).
- Українсько-російські слова-покручі, кальки: *важний — важливий, перчатки — рукавички, приймати участь — брати участь, міроприємство — захід.*
- Суржик — невпорядкована, безсистемна мова, яка руйнує українськумовну систему: *канхвета, сахарь, пирожне, пойняла.* Суржик паразитує на українській мові, загрожує змінити її.
- Жаргонізми: *дембель, бабки, лаве.*
- Невиправдана насиченість іноземними (англійськими) словами: *меседж, батл, локація, транш, тренд, принт, таймінг, шелтер, івент.*
- Молодіжний і шкільний сленг: *прикид – одяг; кльово – гарно; шпора – шпаргалка, музон – музика, домашка – домашня робота; фізра – фізична культура; класуха – класна керівниця; предки – батьки.*
- Просторічна лексика: *пика, мордяка — обличчя; гамселити — бити.*

Запитання для груп: обговоріть і запропонуйте рекомендації, як уникнути суржику в мовленні.

Завдання для всіх учнів

➤ Прослухати в аудіозапису роздуми Юрія Шевчука, викладача української мови Колумбійського та Ельського університетів

(текст на с. 8; вправа №10 у підручнику «Українська мова». 10 клас. Профільний рівень).

➤ Хвилинка «культури мовлення». Як правильно сказати це українською? Запишіть правильні варіанти.

Помилки з рекламних білбордів:

Не відходячі від каси
 Атаас! Котеджи!
 Розстрочка під рукою
 І на «додаток» я скажу
 Ювильрний магазин
 Атака дистрибьюторів
 Формуємо форму губ
 Приступити до роботи

➤ **Увага! Запам'ятайте!**

<p>Вибачаюся чи вибачте?</p> <p>Частка <i>-ся</i> означає «себе», отже, виходить, що людина вибачає саму себе, тому вибачаюся говорити не можна. Треба: <i>вибачте, перепрошую.</i></p>	<p>Початкуючий чи початківець?</p> <p>Слово <i>початкуючий</i> – це калька від російського <i>начинающий</i>. Треба говорити: <i>початківець</i> (початківець-художник; у цій справі я початківець)</p>
<p>Дістали підтримку чи зазнали підтримку?</p> <p>Дієслово <i>дістати</i> вживається в значенні «подолання труднощів, отримати що-небудь потрібне, очікувати (<i>дістати допомогу</i>)». Треба говорити: <i>дістати підтримку</i> (За К. Городенською).</p>	<p>Найвірогідніше, найімовірніше чи швидше (скоріше за все)?</p> <p>Замість калькованих вставних словосполучень швидше за все, скоріше за все потрібно вживати <i>найвірогідніше, найімовірніше, цілком вірогідно, дуже можливо.</i> (За К. Городенською).</p>

<p>По праву чи заслужено, законно, справедливо?</p> <p>Органічніше, ніж по праву, передають зміст прислівники <i>заслужено, справедливо, законно: Перлиною сільського туризму заслужено (справедливо) став Соколиний хутір.</i> (За К. Городенською).</p>	<p>Після їжі чи після їди?</p> <p>Нерідко можна прочитати в інструкціях про вживання ліків <i>після їжі, до їжі чи під час їжі.</i> У рекомендаціях треба писати: <i>ліки вживайте після їди, до їди та під час їди.</i> (За К. Городенською).</p>
--	---

➤ Питання для рефлексії

Чому вкрай важливо постійно дбати про культуру власного мовлення?

Яку роль у цьому відіграють довідкові видання (словники, посібники, підручники)?

Завдання до груп

➤ виправити помилки в побудові словосполучень (записані на дошці). Які норми літературної мови порушено?

- Віддавати перевагу;
- ні під яким виглядом;
- опинитися в такому матеріальному положенні;
- нанести шкоду;
- розробити міроприємства;
- заключити договір;
- на Крайньому Півночі;
- тяжка біль;
- з-за якоїсь там премії;
- дуже жовтуватий;
- зовсім німий;
- трохи білюсінський;
- надзвичайно злющий;
- забагато лагідний;
- сильно строкатий;
- дуже близенько;
- синювата жовтизна.

➤ Дібрати епітети й порівняння до слова «мова».

(Барвінкова; калинова; солов'їна; квітуча; чарівна; співуча; чиста, як джерельна вода; розкішна, як осінь; дзвінкоголоса, як пташиний спів навесні; різнобарвна, як мальовничі краєвиди рідної землі).

➤ У групах обговоріть цитати й поясніть їх (представник з групи):

- «У величезному мовному запасі вибрати потрібне слово — то велике вміння, і навпаки, якщо ви користуєтеся словом неточним, то це, власне, те саме, коли б замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися б цвяхом» *(В. Сухомлинський).*
- «Змінюйте світ на краще, піклуйтеся про нього, тому що ви в ньому живете!» *(Кузьма Скрябін).*
- «Ми цікаві світу зі своєю мовою, своєю культурою, своїми духовними цінностями... Без своєї власної мови та культури ми просто нікому не цікаві» *(В. Шкляр).*
- «Заговори, щоб я тебе побачив» *(Сократ).*
- «Раби — це нація, котра не має Слова. Тому й не може захистити себе» *(О. Пахльовська).*
- «Охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того — як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» *(І. Огієнко).*

3. Підготовча робота до написання есею

Ключові слова:

- оберіг народу;
- родовід української мови;
- збереження української мови;
- плекання віками;
- утвердження в суспільстві;
- розвинена мова;
- показник свідомості;
- стан української мови;
- душа народу;
- носій мови;
- духовна енергія народу;
- головна ознака й символ нації;

- досвід попередніх поколінь;
- духовна зрілість особи.
- мовна доля;
- життєздатність мови;
- генетичний код нації;
- дерево національного життя;
- плекати мову;
- піднесення мови.

Висловлювання видатних людей про мову

- Мова — то серце народу, гине мова — гине й народ (*І. Огієнко*).
- Мова — то наша національна ознака, у мові наша культура, ступінь нашої свідомості... (*І. Огієнко*).
- Правнуки прадідів чули чудово, бо шанували слово і мову (*О. Різниченко*).
- Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову (*Л. Костенко*).
- Кожен народ, що дбає про сьогодишнє і майбутнє, знає, до чого веде руйнування чи зрікання рідної мови (*К. Мотрич*).

Складання сенкана

Екологія мови
Усвідомлена, необхідна.
Погіршується, покращується, занепадає.
В основі лежить турбота про мову.
Культура мови

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО. РЕФЛЕКСІЯ

Створення маршрутної карти есею.

Есей					
Індивідуальні думки, враження	Невеличкий твір	Як не слід писати	Правила викладу	Підхід до написання	Самостійна робота, не плагіат

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати формальний есей на тему «Екологія мови».

Зразок формального есею на тему «Екологія мови»

Екологія — наука, що вивчає взаємини живої і неживої природи. Тож можна сказати, що екологія мови вивчає середовище мови і процеси, які відбуваються в ній, піклується про взаємодію розмовної і літературної української мови.

Хоча зовсім розділяти літературну і розмовну мову — не варто, адже мова жива й динамічна, у ній поєднується високе й низьке, літературне й просторічне. Однак допускати спрощення мови не можна, це призведе до зниження нашого загального культурного рівня, до духовного збідніння. У цьому разі можна втратити нашу мову, зовсім анулювавши процеси, що вплинули на її становлення й розвиток, на її сучасне функціонування. Ми можемо позбутися своїх коренів. І цього не можна допустити.

Наша мова — це наше майбутнє, і ми повинні уважно стежити за тим, що відбувається у мовному середовищі. І ми зобов'язані зберегти її для наших нащадків в ім'я наступності поколінь і пам'яті роду. Хоча мені здається, що зовсім «чистою» мова вже стати не може, оскільки ненормована лексика, на жаль, давно є невід'ємною частиною розмовного стилю. Але активне вживання просторіччя й жаргону може звернути нас із того цивілізованого мовного шляху, на якому ми перебуваємо зараз.

Одне з найважливіших питань для української держави — екологія нашої національної мови. Якщо ми будемо дбати про розквіт української мови й літератури, нас почує світ як унікальну націю зі своєю оригінальною культурою, своїм обличчям. Тоді ми станемо гідні того, що народи світу будуть прагнути до пізнання України, до спілкування з нами. І нас цінуватимуть у світі. Тому дуже важливо зберегти нашу мову як частину національної, самобутньої культури українців.

Автор уроку: Н. А. Козова, учитель-методист української мови та літератури вищої категорії, Черкаська ЗОШ І–ІІІ ст. №25.

Зразок вільного есею на тему «Екологія мови»

Яка ж прекрасна наша мова! У ній можна почути спів солов'я й дзюрчання джерельної води, шелест липи вночі й вечірню розмову циркунів у траві. Наша мова — то душа, серце, розум української нації! Криниця, що живить Україну, не дає всохнути її правічному корінню. Мова – наша сила і краса. І як же прикро буває, коли чуєш негарні, брутальні, прикрі слова, що руйнують цю красу й відбирають у слова його добру силу. І все те від невігластва, некультурності, втрати моральних орієнтирів. На жаль, таких слів у мовленні стає все більше й більше. Тож мусимо вберегти красу, привабливість, милозвучність нашої мови — не тільки для себе, а й для прийдешніх поколінь.

VII. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Завдання	<ol style="list-style-type: none">1. Збагачення і розширення знань з української мови.2. Удосконалення набутих на уроках мови знань, розвиток комунікативних умінь і навичок.3. Реалізація виховної спрямованості навчального предмета (українська мова)
Форми позакласної роботи	<p>Систематичні: мовний гурток, лінгвістична газета, усний журнал, мовні радіопередачі, робота в секції МАН</p> <p>Періодичні: мовні заходи, конкурси, вікторини, ігри, шкільні дебати, круглий стіл з мовних питань, лінгвістичний брейн-ринг, учнівські конференції, тижні української мови, виставки, екскурсії, олімпіади</p>
Зміст позакласної роботи	<ol style="list-style-type: none">1. Засвоєння загальних відомостей про мову, актуальних питань з лексикології, фразеології, граматики, стилістики, риторики.2. Ознайомлення з лексикографічними, енциклопедичними, довідковими джерелами.3. Опрацювання сучасного лінгвістичного матеріалу й відомостей про культуру мовлення
Шкільний кабінет української мови осередок позакласної роботи	<p>Кабінет української мови обладнується засобами навчання, що допомагають активізувати пізнавальну діяльність учнів: навчальні посібники, словники, науково-популярна література, наочно-ілюстративний матеріал, технічні засоби навчання, комп'ютери, відео- й аудіоматеріали, краєзнавчий матеріал.</p> <p>У кабінетах використовують робочі та ювілейні стенди з постійною та змінними експозиціями, панно чи стенди з національним змістом, атрибутами національної символіки, стіннівки, виставки літератури, виставки учнівських робіт</p>

(Основні положення про позакласну роботу вчителя-словесника подано за підручником: *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентиліук. Київ, 2004*)

≡ ПОЗАКЛАСНИЙ ЗАХІД З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 8–9 КЛАС ≡

Тема. Подорож у країну «Фразеологія»

Мета: показати учням фразеологічне багатство української мови; активізувати використання фразеологізмів в усному і писемному мовленні школярів; виховувати повагу до української мови.

Обладнання: аудіозапис пісень про українську мову; вислови про мову.

ПЕРЕБІГ ЗАХОДУ

Звучить пісня про мову

1-й ведучий. Найбільше й найдорожче багатство кожного народу — це його мова. Поки існує мова, доти живе й народ. Бажання знати мову не залежить ні від віку, ні від статі. Головне, щоб воно було.

2-й ведучий. Учасники нашого конкурсу погодились продемонструвати свої знання з такої цікавої теми, як «Фразеологія».

1-й ведучий. Фразеологізми — скарби національної мовної образності, що передають найтонші відтінки душевних порухів.

2-й ведучий. Вивчення фразеологізмів, цих «дозрілих квіток мислення», поширює знання про безмежний світ людини, виховує повагу до народу — фразотворця, поповнює мовний запас своєрідними крилатими словами, які з дивовижною влучністю виражають суть досить складних явищ.

1-й ведучий. Знання скарбів нашої мови й народного досвіду, розуміння їх під час читання художніх творів, публіцистики, преси, перегляду кінофільмів і спектаклів, правильне їх уживання є безсумнівним показником емоційного засвоєння рідного слова.

2-й ведучий. Тож бажаємо нашим командам завзяття та кмітливості.

(Представлення команд відповідно до жеребкування.

Назва команди)

1-й ведучий. Наше змагання буде оцінювати шановне журі.

I. КОНКУРС «МОВНА РОЗМИНКА»

➤ Кожній команді по черзі називають фразеологізм. Завдання: передати одним словом його значення. Відповідає капітан команди або хтось із її представників. За кожну правильну відповідь команда отримує по 1 балу.

Команда «Великому кораблю — велике плавання»

Не чути ні рук ні ніг —

Очі колоти —

Надути губи —

Тримати язик за зубами —

Робити з мухи слона —

Дрижаків упіймати —

Виводити на чисту воду —

Пекти раків —

Накивати п'ятами —

Байдики бити —

Команда «Не святі горшки ліплять»

Кури не клюють —

Ведмідь на вухо наступив —

Давати волю язику —

З доброго дива —

Одним миром мазані —

Хоч лопатою загібай —

Поставити на ноги —

Слізьми вмиватися —

Знайти спільну мову —

Спочивати на лаврах —

II. КОНКУРС «ЛІНГВІСТИЧНА ЕСТАФЕТА»

➤ Закінчіть речення фразеологізмом. Команди відповідають по черзі. За кожну правильну відповідь — 1 бал.

Команда «Великому кораблю — велике плавання»

Місто він знає як... *(свої п'ять пальців).*

Нові будинки ростуть як... *(гриби після дощу).*

Крутиться з ранку до вечора як... *(муха в окропі).*

Ми з сестрою схожі як... *(дві краплі води).*

Приїзд давніх друзів був як... *(сніг на голову).*

Дощу цієї весни було мало як... *(кіт наплакав).*

Після ранкової зарядки сон як... *(рукою зняло).*

Коли ми піднялися на гору, село було видно як... *(на долоні).*

Навколо була п'ятьма хоч... *(в око стрель).*

Команда «Не святі горшки ліплять»

Працювали діти не на... *(страх, а на совість).*

Нашу річку можна перейти вбхід, води в ній... *(курці по коліна).*

Сашкові був потрібний цей велосипед як... *(п'яте колесо до воза).*

Батько так розтлумачив, що я пам'ятатиму до... *(нових віників).*

Надворі завивала хуртовина, ніхто не хотів туди і... *(носа показувати).*

Ні в казці сказати, ні... *(пером написати).*

Чужими руками... *(жар загрибати).*

Будинок нашої бабусі стоїть від нашого за... *(два кроки).*

Ні швець, ні жнець, ні... *(в дуду грець).*

III. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Учасники кожної команди отримали домашнє завдання: на основі визначених джерел дібрати зоофразеологізми, з'ясувати їхнє значення. Одна команда називає «заячі» фразеологізми, друга команда — «лисячі» фразеологізми. Журі оцінює завдання за 3-бальною шкалою.

IV. КОНКУРС «ХТО БІЛЬШЕ?»

➤ Пригадати фразеологізми, пов'язані з різними частинами тіла (наприклад, зуби, ніс, ноги, язик). Хто дасть більшу кількість фразеологізмів, той і набере більше балів. За кожну правильну відповідь — 2 бали.

(Команди обирають завдання методом жеребкування)

Учитель. Поки команди працюють, привітати учасників змагання прийшли знавці української мови. Послухайте в їхньому виконанні поезії про мову.

Читання поезій

V. КОНКУРС «ГОНКА ЗА ЛІДЕРОМ»

➤ До поданих слів доберіть синоніми-фразеологізми. Команди відповідають по черзі.

Команда «Великому кораблю — велике плавання»

Запам'ятати — ... (*зарубати на носі*).

Мовчати — ... (*ні пари з уст*).

Дрімати — ... (*клювати носом*).

Холодно — ... (*клацати зубами*).

Несподівано — ... (*як сніг на голову*).

Ледарювати — ... (*байдики бити*).

Команда «Не святі горшки ліплять»

Дуже далеко — ... (*де козам роги правлять*).

Покарати — ... (*всипати березової каші*).

Рано — ... (*з першими півнями*).

Перехитрити — ... (*обвести кругом пальця*).

Гарний — ... (*хоч з лиця воду пий*).

Набити — ... (*дати прочухана*).

VI. КОНКУРС КАПІТАНІВ

➤ Серед наведених словосполучень виявити фразеологізми.

Команда «Великому кораблю — велике плавання».

- а) Зривати квіти; в) зривати маску; в) зривати плоди.
- а) Кинути м'ячем; б) кинути грудкою; в) кинути оком.
- а) Заводити автомобіль; б) заводити платівку; в) заводити мову.
- а) Брати за руку; б) брати за горло; в) брати за борги.
- а) Морська піна; б) морський прибій; в) морський вовк.
- а) Водюю не поллеш; б) водюю не обіллеш; в) водюю не розіллеш.

Команда «Не святі горшки ліплять»

- а) Духу не стало; б) грошей не стало; в) часу не стало.

2. а) Звалитися з дерева; б) звалитися з коня; в) звалитися з ніг.
3. а) Обламати гілочки; б) обламати ребра; в) обламати кріплення.
4. а) Наробити боргів; б) наробити галасу; в) наробити браку.
5. а) Пасти задніх; б) пасти череду; в) пасти кіз.
6. а) Кущ в'яне; б) квітка в'яне; в) серце в'яне.

VII. КОНКУРС «ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?»

Ведучі називають фразеологізм, на екрані висвітлюються його значення. Хто з гравців перший дасть відповідь, тій команді нараховується 1 бал.

1. У свинячий голос

- а) Поганий співак; б) співати неголосно; в) співати голосно; г) несвоечасно; г) вчасно.

2. З мухи робити слона

- а) Займатися клонуванням; б) розпускати плітки; в) перебільшувати; г) фальсифікувати результати; г) вивчати зоологію.

3. Згинатися в три погібелі

- а) Займатися аеробікою; б) запобігати ласки в когось; в) худнути; г) важко працювати; г) коритися життєвим обставинам.

4. За плечима не носити

- а) Щось важке; б) щось незручне; в) те, що в житті згодиться; г) те, що в житті не згодиться; г) непотрібна річ.

5. Стояти поперек горла

- а) Хворіти; б) удавитися; в) перешкоджати; г) закохуватися; г) важко дихати.

6. Дим пустити в очі

- а) Отруювати чадним газом; б) відвернути очі; в) заплющити очі; г) ошукати; г) дихнути на когось тютюновим димом.

VII. ФІНАЛ

Журі підраховує кількість балів у кожній з команд; перемагає та команда, яка має більше балів. Окремо виголошують «Приз глядацьких симпатій» найактивнішому гравцеві.

Автор заходу: Л. М. Бурдун, учитель української мови та літератури, Київська обл.

VIII. ЛАБОРАТОРІЯ МЕТОДИЧНОГО ДОСВІДУ ВЧИТЕЛЯ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НОРМ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ В МОВНІЙ ОСВІТІ НУШ

Головна ідея Нової української школи — компетентнісно орієнтоване навчання, що передбачає спрямування учнів не тільки на здобуття знань, але й на вміння використовувати їх на практиці як сформовані стійкі навички й здатності. Уже декілька років учителі нашої країни працюють у дистанційному форматі (епідемія COVID-19, російська агресія проти України), що потребує пошуку нових форм пізнавальної діяльності. Обов'язковим елементом дистанційної освіти стало унаочнення предметного контенту, що помітно активує інтерес учнів до вивчення філологічних дисциплін, урізноманітнює форми навчання мови й літератури, що забезпечує розвиток освітньої конкурентоспроможності школярів.

Унаочнення навчального матеріалу як засіб впровадження Нового українського правопису на уроках української мови

Унаочнення, або візуалізація навчального матеріалу є важливим складником як очного, так і дистанційного освітнього формату. Змістовна презентація дозволяє залучити зорове сприйняття та надовго утримувати увагу учнів під час уроку. Саме за допомогою зору людина запам'ятовує близько 80% інформації.

Подавати матеріал можна за допомогою різних форм візуалізації. Це можуть бути карти, схеми, меми, відеоролики, скрайбінги, гіфки, віртуальні екскурсії, інтелект-карти, інтерактивні карти, комікси тощо. Учням цікавіше буде працювати зі схемами та зображеннями, аніж із «сухим» текстом. Візуалізація матеріалів сприяє більш швидкому та ефективному засвоєнню інформації.

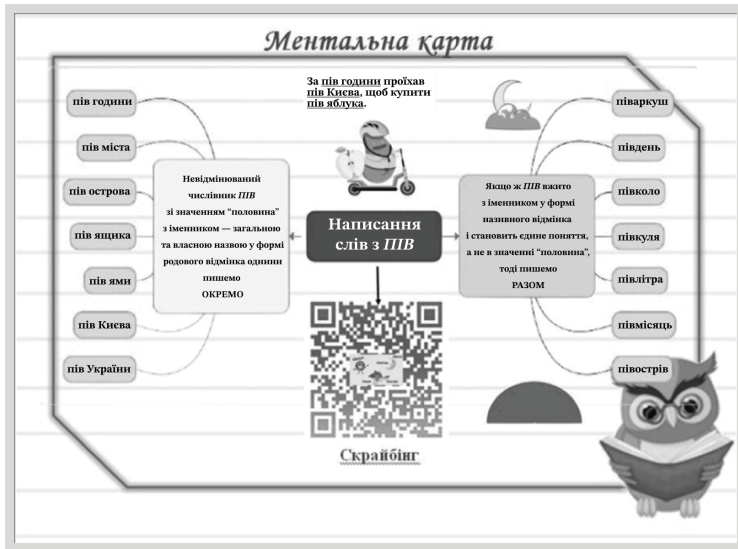

Пропонуємо різні види унаочнення на уроках мови в опрацюванні тем Нового українського правопису.

Лоція (від голландського *loodsen* — вести корабель) — посібник для плавання, який дає повний опис морів, річок, узбереж. Містить опис примітних місць, берегів, детальні описи складних навігаційних ділянок. Також містить безпечні шляхи та якірні місця, спосіб прийому палива та провізії.

Таку «лінгвістичну» лоцію можна створювати й використовувати в опануванні правописних тем: корабель долатиме складні ділянки правил й пливатиме до правильних орфограм.

Інтелект-карти (ментальні карти). Це універсальний спосіб організації інформації, адаптований для максимально продуктивного сприйняття мозком. Технологія вчить мислити в новій площині, залучаючи до активної роботи обидві півкулі мозку. Думки та висновки викладають у зручному форматі, з довільним додаванням малюнків та інших допоміжних елементів. Найпопулярніша схема містить декілька складників: ключові слова з теми, графічні зображення, стрілки, що поєднують між собою різні блоки. Усе це покликано формувати логічне й асоціативне сприйняття інформації.

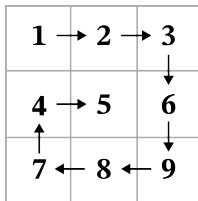

Ментальна карта «Написання слів з пів- за Новим правописом української мови» (автор Ковалевська В. М.)

Інтернет-меми. Це будь-яка інформація, подана лаконічно й дотепно, щоб привернути увагу користувачів інтернету. Вона відтворює певне ставлення до подій чи обставин. Найпопулярнішими є інтернет-меми у форматі зображення із влучним жартівливим текстовим поясненням. Тривалий час вважалося, що їх використовують у мережі тільки з розважальною метою, проте доведено, що у навчанні вони теж є доволі ефективними.

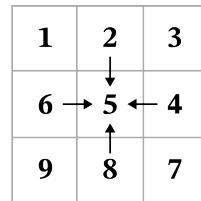
Головоломка «кроссенс». Якщо *кресворд* — це перетин слів, то *кроссенс* у перекладі з англійської — перетин смислів. Можемо сказати, що *кроссенс* — це асоціативна головоломка нового покоління. Ідея створення кроссенсу належить математику Сергію Федину і художнику та філософу Володимиру Бусленку.

1 модель

2 модель

3 модель

Кроссенс — це стандартне поле з дев'яти квадратів, у які розміщено певні зображення-асоціації. Читати його потрібно зверху вниз і зліва направо, далі рухатися вперед та закінчувати на центральному квадраті з номером п'ять чи дев'ять (усе залежить від того, у якому порядку буде пронумеровано квадрати). Так утворюється умовний ланцюжок у формі равлика.

Наприклад, кроссенс на тему «Зміни в написанні іншомовних слів за Новим українським правописом» (друга модель кроссенса). Учням потрібно обрати потрібні букви або прибрати скісну риску й написати слово разом чи з дефісом. За можливості бажано назвати правило, яке пояснює те чи те написання слова.

Центральний квадрат 9 — фото обкладинки Нового українського правопису.

Квадрат 1 — зображення певного виду інтелектуальної (мистецької) діяльності й слово *про е/є кт*.

Квадрат 2 — зображення салюту й напис *фе йе/є рверк*.

Квадрат 3 — зображення людини на фоні квартир чи будинків і слово *рі йе/є лтер*.

Квадрат 4 — зображення театральної зали й слово *фо йе/є*.

Квадрат 5 — зображення товару зі штрихкодом і напис *штрих/код*.

Квадрат 6 — зображення героя роману «Три мушкетери» і слово *Д/д'Артаньян*.

Квадрат 7 — зображення інтернет-сторінки з текстом і слово *В/в ікіпедія*.

Квадрат 8 — зображення сторінки електронної пошти й слово *е/і мейл*.

Малюнковий словниковий диктант. Для візуалізації тих чи тих слів можна застосовувати малюнкові диктанти: зображення певних осіб, предметів, явищ, понять. Учнім потрібно дібрати слово й прокоментувати його правопис.

Наприклад: зображення родинної вечері на різдвяні свята (*Святвечір*); зображення духовної особи, що веде церковну службу (*священник*); зображення інтернет-сторінки блога, сайту (*веб-сторінка*); зображення зграї птахів, що летять ключем (*вирій*); зображення важливого державного свята (*День Незалежності України*); половина лимону на талі (*пів лимону*); зображення українського півострову Крим (*півострів*).

Таким чином, візуалізація навчального матеріалу посилює пізнавальну діяльність учнів, розвиває асоціативне мислення, кмітливість, здатність знайти логічні зв'язки між поняттями, що загалом допомагає закріпити отриману інформацію про правописну ситуацію, правило, орфограму. Майстерно створений наочний контент мотивує учнів до активної роботи під час навчання та позакласних занять.

Експрес-вправи як засіб закріплення орфографічних умінь і навичок учнів в опануванні Нового українського правопису

Експрес-вправи на уроках української мови під час упровадження Нового українського правопису можуть бути використані і як перевірка домашнього завдання, і як на рефлексія на етапі закріплення нових знань на уроці. Час, рекомендований на виконання таких завдань, — від 5 до 7 хвилин, але залежно від рівня знань та вмінь учнів учитель самостійно визначає час, необхідний для виконання цих вправ, та оцінює вміння здобувачів освіти згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень.

Завдання мають відповідати сучасним вимогам навчання української мови, бути орієнтованими на формування мовно-мовленнєвої та ключових компетентності учнів, розвивати інтелектуальний потенціал здобувачів освіти.

Вправи-п'ятихвилинки можна застосовувати як для індивідуальної, так і фронтальної роботи, а також під час закріплення або повторення вивченого матеріалу.

Тема: *Правопис слів іншомовного походження. Зміни без варіантів. Плеєр (play+er), конвеєр (convey+er), феєрверк, Соєр, Хаям, Феєрбах.*

Правило. Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами є, ї, ю, я: *буєр, конвеєр, плееєр, флаєр, лояльний, параноя, плеяда, рояль, саквоьяж, секвоья, фаянс, феєрвєрк, ін'єкція, проєкт, проєкція, суб'єкт, траєкторія, фое.*

Проєкт, проєкція (так само як *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші слова з латинським коренем *-ject-*).

Експрес-вправи

1. *Проєкт* — ... знайти й записати лексичне значення слова за електронним тлумачним словником.
2. Дібрати до іншомовних слів українські відповідники: *буєр, конвеєр, плееєр, флаєр, лояльний, параноя, плеяда, рояль, саквоьяж, секвоья, фаянс, феєрвєрк, ін'єкція, проєкт, проєкція, суб'єкт, траєкторія, фое.*
3. Установити відповідність між словом і його лексичним значенням:

Плеєр	спеціальна зала, обладнана меблями для відпочинку
Конвеєр	пристрій для звуко- або відео- відтворення записів
Флаєр	машина безперервної дії
Саквоьяж	форма паперової реклами, призначеної для широкого розповсюдження
Рояль	сукупність, направлена на створення нової цінності
Проєкт	дорожня сумка для перевезення особистих речей
Фое	клавішний струнний інструмент

4. Пояснити лексичне значення слів, користуючись словником (відпрацювання вмінь і навичок або актуалізація).

Конв'єєр —

Феєрверк —

Ін'єкція —

Проєкт —

Проєкція —

Траєкторія —

Фоє —

5. Викреслити зайве слово або підкреслити слово, написане правильно.
- Ланцюгові (*конвейери, конвеєри*) можуть використовуватися для переміщення вантажів у вертикальній площині.
 - Музичний (*плейєр, плеєр*) дозволяє управляти музичними файлами швидко і легко.
 - Через використання неякісних (*фейєрфєрків, феєрверків*) під час новорічних свят трапляється багато нещасних випадків.
 - Колоритна (*міні-сукня, мінісукня*) «Диво-Дерево» з багатою вишивкою в червоно-золотистих тонах зробить образ будь-якої дівчини неймовірно привабливим.
 - «Епіцентр» розробляє (*проект, проєкт*) багатоповерхових (гіпер-маркетів, гіпермаркетів) у центрі Києва.

ФРАГМЕНТ УРОКУ ДЛЯ 6 КЛАСУ ЗА ТЕМОЮ «ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ» З ВИКОРИСТАННЯМ ВІЗУАЛЬНИХ ЕКСПРЕС-ВПРАВ

Правило. Без подвоєння приголосних *-кк-* за новим правописом пишемо *Дікенс, Тєкерей, Бєкі*:

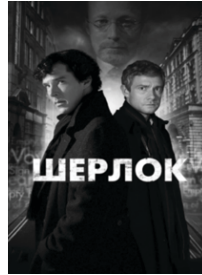
«Буквосполучення *ск*, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською буквою *к*: *Дікенс, Дікінсон, Джєксон, Тєкерей, Бєкі, Бўкінгем, Бісмарк, Брюкнер, Брўкес, Ламáрк, Штóкмáнн, Стокгóльм, Рўдбєк, Шєрлок, але Бєкєрєль*».

Експрес-вправи. Розвиваємо аналітичне мислення, застосовуючи міжпредметні зв'язки.

1. Дікенс = Шерлок (Що спільного між Чарльзом Дікенсом і Шерлоком Холмсом?)

ск

2. Підкресліть у реченнях слова, написані за Новим правописом. Порівняйте написання прізвищ іншомовного походження, зробіть висновки.

- Чарльза Дікенса вважають одним із родоначальників реалізму.
- Вільям Текерей — відомий гуманіст і сатирик.
- Ллойда Джорджа називають одним з найбільш шанованих політичних діячів Заходу.
- Анрі Беккерель — французький фізик, лауреат Нобелівської премії з фізики та один з першовідкривачів радіоактивності.
- Починаючи з 80-х років унаслідок особливостей своєї поведінки Джексон регулярно асоціювався в пресі з Пітером Пенном, героєм творів шотландського письменника Джеймса Баррі, хлопчиком, який не хотів дорослішати.

Правило. Менше дефісів. Написання слів разом.

1. Слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: архі-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:

архіскладній, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвілі, мультимільйонер, преміумклас, супермаркет, топменеджер, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю.

2. Слова з першим іншомовним компонентом *анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-*:

антивірус, контрудар, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіон, ексміністр, експрезидент, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оберофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскапітан, унтерофіцер.

Якщо іншомовні частини приєднані до власної назви або аббревіатури, то між ними ставимо дефіс: *пан-Європа, псевдо-Фауст, веб-API, псевдо-ФОП.*

Із власними назвами компоненти *анти-, віце-, екс-* пишуться через дефіс: *екс-Югославія, «Анти-Дюринг», екс-НДР.*

Експрес-вправи

1. Закресліть неправильний варіант словосполучень. З одним-двома зі словосполучень побудуйте речення.

I. *Живі мікроорганізми, живі мікро-організми; музичний мінідиск, музичний міні-диск; знаменитий мультимільйонер, знаменитий мульти-мільйонер; наночастинки пилу, нано-частинки пилу; лекція про полісахариди, лекція про полі-сахариди.*

II. *Ранкові блищовини, ранкові блищ-новини; великий гіпермаркет, великий гіпер-маркет; футзальний екстраклас, фут-зальний екстраклас; макроекономіка України, макро-економіка України; елегантний максіодяг, елегантний максі-одяг.*

2. Хто швидше? Хто більше? Утворити нові слова з першою частиною: *віце, міні, альфа, авіа, радіо, супер, топ, блищ, флеш, штабс.*

3. Словниковий диктант

Архіскладній, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвілі, мультимільйонер, преміумклас, супермаркет, топменеджер, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю.

4. Скласти 2–3 речення, пов'язані за змістом, зі словами (можна вибірково): *супергерой, гіпермаркет, мегарозпродаж, ультрамодний, екстраклас, мікрохвильовка, мультиварка.*

Правило. Правопис слів з числівником **пів**.

- Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини **пишемо окремо**: *пів аркуша, пів години, пів відра, пів міста, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів ящика, пів ями, пів Європи, пів Кієва, пів України*.
- Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх **пишемо разом**: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півмісяць, півоберт, півовал, півострів*.
- **Правило.** Пишемо **разом** складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні від них: *Міносвіти, адмінресурс, профспілка, Святвечір*.

Експрес-вправи (можна пропонувати у форматі тестових завдань).

- Окремо з **пів** треба писати всі іменники рядків, ОКРІМ:
 - пів/яблука, пів/Харкова, пів/озера*
 - пів/години, пів/місяця, пів/лимона*
 - пів/оберта, пів/кулі, пів/аркуш*
 - пів/відра, пів/ящика, пів/дороги*
- Створення експрес-кластера. **Пів** пишемо разом чи окремо? Поєднати стрілками кола і слова:

Пів/острів

Пів/захисник

Пів/місяця

Пів/острова

Пів/місяць

Пів/аркуш

Пів/Європи

Тема. Велика буква.

Експрес-вправа. Знайдіть словосполучення, записані за новим правописом, підкресліть їх.

Епоха Відродження, епоха Бароко, День Незалежності України, День Конституції України, Верховна Рада України, Верховний Суд України, Бог, Господь, господи боже мій, гугл, мережа «Фейсбук», санкції проти Яндекс, автомобіль «Вольво», їхали у «фольксвагені», Києво-Печерська лавра, лайкнуту у твітері.

Тема. Правописна варіативність.

Вергілій і Вергілій, Георг і Георг, Гуллівер і Гуллівер

У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами:

- шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою *г* (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*);
- шляхом імітації іншомовного [g] — буквою *ґ* (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер* і т. ін.).

Експрес-прави

1. Виберіть пари слів, які різняться лексичним значенням.

Гніт – гніт, Гуллівер – Гуллівер, Гарсія – Гарсія, Георг – Георг, ґрати – ґрати, Вергілій – Вергілій.

2. Розподіліть слова у два стовпчики: 1 — з літерою *г*, 2 — літерою *ґ*; складіть 2 речення зі словами, що мають букву *ґ*.

(Г, ґ)азета, (г, ґ)азовий, (г, ґ)атунок, (г, ґ)алас, (г, ґ)азда, (г, ґ)ромада, (г, ґ)елґотати, (г, ґ)ранчастий, (г, ґ)айдамака, (г, ґ)аличани, (г, ґ)рунт, (г, ґ)удзик, (г, ґ)альмо, (г, ґ)усінь, (г, ґ)умка, по(г, ґ)ода, про(г, ґ)рама, до(г, ґ)а, (г, ґ)рудень.

Тема. Слова іншомовного походження з **у** та **в**:

аудієнція і авдієнція, лауреат і лавреат (пор. лавр), аудиторія і авдиторія

Слова іншомовного походження з **ф** і **т**:

кафедра і катедра, ефір і етер, міф і міт, Борисфен і Бористен.

Експрес-вправа. Записати варіанти слів іншомовного походження:

Міф —

Афіни —

Кафедра —
 Голгофа —
 Демосфен —
 Феміда —

Правило. Варіантні форми родового відмінка (*ра́дості й ра́до-сти, любóві й любóви, Білорúсі й Білорúси*)

Іменники на *-ть* після приголосного, а також слова *кров, любóв, óсiнь, сiль, Русь, Білорúсь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення *-и*:

гiдности, незале́жности, ра́дости, смéрти, че́сти, хорóбрости; крóви, любóви, óсени, со́ли, Рúсі, Білорúси.

Правило. Назви населених пунктів чоловічого роду відтепер мають у родовому відмінку однини закінчення *-у* (у твердій і мішаній групах); *-ю* (у м'якій групі):

Амстердаму, Гомелю, Лондону, Парижу, Чорнобилю.

Проте ці іменники також можуть мати й варіантне закінчення *-а (-я)*:

Амстердама, Гомеля, Лондона, Парижа, Чорнобиля.

Експрес-вправа. Поставити в родовому відмінку слова, зазначивши паралельні форми (де можливо):

Луцьк, Житомир, Амстердам, Тернопіль, Харків, Дніпро, галузь, гiдність, осiнь, кров, сiль, Білорусь.

Тема. Уживання фемінітивів.

Експрес-вправа. Підкреслити правильний варіант.

1. Жінка на чолі підприємства, установи чи закладу:

Директорка / Директорша / Директориця

2. Жінка, яка займається ткацтвом, це:

Ткачиха / Ткаля / Ткачка

3. Як назвати жінку-пілота?

Пілотка / Пілотикиня / Пілотеса

4. У магазині продає товар:

Продавщиця / Продавчиня / Продавиця.

Експрес-вправи — вправи-п'ятихвилинки, які можна застосовувати для індивідуальної й фронтальної роботи, а також під час

закріплення або повторення вивченого матеріалу. Варто пам'ятати, що завдання треба підбирати з урахуванням особистісно орієнтованого підходу, бо вони мають різний ступінь складності.

Використані джерела

1. Авраменко О., Тищенко О. Українська мова. Правопис у таблицях, тестові завдання / оновл. видання. Київ : Вид-во «Книголав». 2019. 200 с.
2. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник / В. М. Терещенко, А. О. Панченков. Харків : Соняшник, 2019. 256 с.
3. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика. Київ : Вид-во «Киево-могилянська академія». 2019. 356 с.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний по-сібник / Пентиліюк М. І. та ін. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
5. Український правопис. Київ : «Наукова думка». 2019. 256 с.

Електронні джерела

1. 9 прийомів візуалізації для використання на уроці. URL: <https://naurok.com.ua/post/9-priyomiv-vizualizaci-dlya-vikoristannya-na-uroci>
2. Використання сучасних методичних прийомів візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови і літератури. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-suchasnih-metodichnih-priyomiv-vizualizaci-navchalnogo-materialu-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-216559.html>
3. Кращі онлайн-платформи для унаочнення навчального матеріалу. URL: <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/kraschi-onlayn-platformi-dlya-unaochnennya-navchal-nogo-materialu>

Автор матеріалу:

Оксана Румянцева-Ляхтіна, доктор філософії, доцент кафедри методики навчання мов і літератури Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти».

ІХ. ЛІТЕРАТУРА З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Алексеева В. Питання мовної культури в шкільному курсі української мови. *Освіта і управління*. 2008. Т. 11 С. 57–63.
2. Бондаренко Н. Робота над типами мовлення у 5–6 класах. *Бібліотечка «Дивослова»*. 2007. № 4.
3. Бондарчук Л.І. Методику підказує текст : навч. посібник. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001.
4. Власне висловлення: Інструктивно-методичні матеріали для підготовки екзаменаторів із перевірки відкритих завдань зовнішнього незалежного оцінювання 2019 року з української мови і літератури. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2019.
5. Волканова В. В. та ін. Типологічний аспект уроків (вид, форма, методи та прийоми): Словник / В. В. Волканова, Л. І. Муржа, Т. О. Мунтян. *Управління школою*. 2008. № 8–9. С. 2–27.
6. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004.
7. Гусенко К. Навчальний проект у шкільному курсі української мови: теоретико-практична модель вивчення простого неповного речення (текстоцентричний підхід). *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти* : [колективна монографія]. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 66–92.
8. Джумська Л. В. Аналіз уроку: планування, методика, технологія проведення, аналіз. Харків : ВГ «Основа», 2006.
9. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. 2006. № 5. С. 2–5.
10. Дороз В. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах : навчальний посібник. Київ, 2021. 272 с.
11. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків, 2002.

12. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000.
13. Кобцев Д. А. Інтегроване навчання на уроках української мови. Харків, 2010.
14. Козленко І. В. Українська пунктуація. Київ, 2009.
15. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.
16. Кочан І. М., Захлюпана Н. І. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів, 2009.
17. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2008.
18. Лисиченко Л. А., Маленко О. О. Українська мова. Практикум. 10–11 класи. Харків : ВГ «Основа», 2008.
19. Маленко О.О. Стилїстика в шкільному курсі мови: теорія і практика. Діловий і художній стилі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2009. № 19–21. С. 24.
20. Маленко О. О. Наукові основи навчання української мови в системі шкільної освіти (систематизація ключових навчальних засад). *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2012. № 14. С. 610.
21. Маленко О. О. Новітня дидактика: механізми дії, коректність використання, навчальна продуктивність. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики* : [колективна монографія] / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль : Видавництво «Підручники і посібники», 2021. С. 23–33.
22. Маленко О. О. Зміст шкільної мовної освіти: лінгвістична теорія vs практичне засвоєння української мови (на матеріалі опанування теми «Фонетика» в 5 класі НУШ). *Матеріали XXI Міжнародної конференції з актуальних проблем лінгвістики і лінгводидактики, присвяченої пам'яті й з нагоди 100-річчя від дня народження проф. С. І. Дорошенка* : Український світ у наукових парадигмах. Випуск 11. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 247–250. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/6723838e-aac8-4955-bf9e-d99ae5ca69f4>

23. Марцин С., Овдiєнко А. Формування комунікативної компетентності на уроках розвитку мовлення в учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти* : [колективна монографія]. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 93–123.
24. Марцин С. О., Полозова О. О. Використання текстоцентричного підходу під час вивчення відокремлених членів речення на уроках української мови у 8 класі. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 2025. Випуск 82. Том 2. С. 19–24.
25. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів. Київ, 2009.
26. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: підручник для студентів-філологів / За ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004.
27. Мундур В. Б. Знаннево-діяльнісні компетентності учнів у системі підготовки до ЗНО з української мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. № 7. 2012. С. 2–4.
28. Нестандартні уроки в школі та їх аналіз: науково-методичний посібник / За ред. Н. М. Островерхової. Київ : Видавництво Харитоненка, 2003.
29. Нестеренко Н. П. Використання текстоцентричного підходу для підвищення правописної та граматичної культури мовлення учнів 6 класу НУШ (на прикладі антропонімікону творів П. Загребельного). *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти* : [колективна монографія]. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 124–138.
30. Омельчук С. А. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу : Теорія і практика. Київ : «Генеза», 2014.
31. Островерхова Н. М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології наукове видання. К.: Фірма «ІНКОС», 2003.
32. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2006.

33. Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Нікітіна А. В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 1520.
34. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови: посібник для вчителя. Харків : Вид. група «Основа», 2007.
35. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в основній школі. Харків, 2009.
36. Плиско К. М. Лінгводидактичні засади організації навчання української мови в загальноосвітній школі. Харків, 2010.
37. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання: посібник. Київ, 2007.
38. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ, 2004.
39. Полозова О., Новикова К. Підготовка до написання шкільного есею: методичий аспект формування мовностилістичних компетентностей учнів. *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти* : [колективна монографія]. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 139–160.
40. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004.
41. Радченко Ю. Упровадження елементів stem-освіти в проєктних технологіях навчання української мови в ЗЗСО: практичний складник. *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти* : [колективна монографія]. Харків : ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 175–191.
42. Садкіна В. І. Маленькі секрети учительського успіху. Навчаємо з радістю. Харків : ВГ «Основа», 2016.
43. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми, 2005.
44. Терещенко В. М., Хоменко Т. О. Власне висловлення. Харків : Граматика, 2010.
45. Ткаченко Є. М. Українська мова. Пунктуація: правила, вправи, диктанти : Навчальний посібник. Харків, 2001.

46. Чайківська Т. Ще раз про аналіз і самоаналіз уроку. *Методичні діалоги*. 2008. № 3. С. 30.
47. Цінько С. Критерії відбору текстів для сприймання учнями на слух. *Українська мова і література в школі*. 2000. №4. С. 11–14.
48. Щербина В. І., Волкова О. В., Романенко О. В. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури: навчальний посібник. Харків: ВГ «Основа», 2005.
49. Яворська С. Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: У 2-х кн./ За ред. А. П. Загнітка. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2004.
50. Як зробити урок. Цікаві педагогічні знахідки. *Педагогічна академія пані Софії*. ВГ «Основа». 2008. Лютий.

Навчальне видання

МАЛЕНКО Олена Олегівна

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ:
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Видання 3-ге, змінене й доповнене

Коректура *авторська*
Загальне редагування *Маленко Олена*
Відповідальна за випуск *Маленко Олена*
Дизайн обкладинки, макет *Лисиченко Тетяна*

Підписано до друку 27.06.2025. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарнітура STIX Two Text. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,3
Наклад 100 примірників.

Друк: Видавництво **МОНОГРАФ**
ФОП **Іванченко І. С.**
пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
телефон: +38 (050/093) 40-243-50
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4388 від 15.08.2012.

www.monograf.com.ua

